

Хожа
АБДУЛХОЛИҚ
ФИЖДУВОНИЙ

*Сўз боши, таржима,
луғат ва изоҳлар муаллифи*
Маҳмуд ҲАСАНИЙ

ТОШКЕНТ
“ЎЗБЕКИСТОН”
2003

Рисола Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институту Илмий кенгаши томонидан нашрга тавсия қилинган.

Масъул муҳаррир ва бош мақола муаллифи — ЎзФА академиги М. М. ХАЙРУЛЛАЕВ

Тақризчилар: С. ҚАРИМОВА, тарих фанлари доктори,
Б. МАННОНОВ, тарих фанлари номзоди.

Муҳаррир — Ш. МАНСУРОВ

Шарқшунос олим, юздан ортиқ мақола, олтмишдан ортиқ илмий, табдил ва таржима асарлар муаллифи М. Ҳасаний томонидан тайёрланган ушбу рисолада Шарқ маданияти тарихида ўчмас из қолдирган ва бу йил 900 йиллик тўйи нишонланаётган буюк ватандошимиз Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийнинг (1103—1179 йиллар) ҳаёти ва фаолияти ёритилган. Бу йирик олим, мутасаввиф шоир ҳақида ёзилган «Маноқиб» ва «Мақомот» ўзбек тилига биринчи марта таржима қилиб берилмоқда. Бундан ташқари Фиждувоний қаламига мансуб асарлардан ҳам намуналар келтирилган.

Рисола кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

X 0503020904—57 2003
M351 (04) 2003

ISBN 5-640-03038-0

© «Ўзбекистон» нашриёти, 2003

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗНИ ТИКЛАШ ЙЎЛИДА

Мустақиллигимиз шарофати билан миллий-диний қадриятларимиз тиклана бошлади. Миллий қадриятларимиз тикланиши ташаббускори ва ҳомийси Президент И. Каримов эканлигини алоҳида қайд этиш зарур. «Халқнинг маънавияти ва маданияти, унинг ҳақиқий тарихи ва ўзга хослиги қайта тикланаётганлиги жамиятимизни янгилаш ва тараққий эттириш йўлидан муваффақиятли равишда олға силжитишда ҳал қилувчи, таъбир жоиз бўлса, белгилловчи аҳамиятга эгадир»¹.

Дарҳақиқат, мустақиллик йилларида миллий қадриятларимизни тиклаш, маънавий меросимизни ўрганиш йўлида самарали ишлар амалга оширилди. Ўтмишда яшаган, аниқ фанлар билан шуғулланган олимлар ҳамда диний арбобларнинг юбилейлари ўтказилди, уларнинг асарлари таржима ва тадқиқ қилинди. Бунга мисол қилиб Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, Бурҳонуддин Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро ва Баҳоуддин Нақшбанд борасида қилинган ишларни кўрсатиш мумкин.

Маълумки, Ислом оламида диний қадриятлар билан бирга тасаввуф ҳам ривожланишда бўлди. Ўрта Осиёнинг ўзида кубравия, яссавия, нақшбандия каби тариқатлар вужудга келди ва тараққийпарвар ғоялар билан комил инсонни тарбиялашда маданиятимиз тарихида муҳим рол ўйнади.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Шарқшунослик институтида доно боболаримиз то-

¹ И. Каримов. Буюк келажак сари. Тошкент, 1998 й. 301-бет.

монидан ёзилган юз мингдан ортиқ асар сақланмоқда. Юқорида зикр қилинган барча олимларнинг ва диний арбобларнинг асарлари ҳам шу институт қўлёзмалар хазинасидан ўрин олган. Президентимиз ташаббуси билан ҳар йили олиму уламолардан, тасаввуф аҳлидан бўлган шайхларнинг юбилейи ўтказилар экан, уларнинг асарлари мазкур институт ходимлари томонидан ўрганилиши ва нашрга тайёрланиши муқаррардир. Шаҳарлар тарихи ҳақидаги манбалар ҳам шу институт олимлари томонидан тадқиқ этилади. Институт олимларининг Имом Бухорий, Бурҳонуддин Марғиноний, Абу Мансур Мотуридий ҳақидаги китоб ва рисоалари бунга ёрқин гувоҳдир.

Бу йил Шарқ маънавий оламида ўзидан катта из қолдирган ватандошимиз, йирик мутасаввиф олим Абдулхолиқ Ғиждувонийнинг 900 йиллик тўйларига катта тайёргарлик кўрилмоқда. Институт олимлари ҳам бу тўйга тўёна билан келишмоқда. Институтда олимнинг фаолиятига бағишланган катта илмий анжуман ўтказилди. Тадқиқотчилар қизиқарли маърузалари билан илмий жамоатчилик олдида чиқиш қилдилар. Уларнинг мақолалари матбуотда ҳам ўз аксини топмоқда.

Таниқли шарқшунос олим М. Ҳасаний ҳамда олима М. Раззоқова ва Г. Музаффаровалар иштирокида тайёрланган бу рисола ҳам ана шу йўлда қўйилган қадамлардан биридир. Унда Абдулхолиқ Ғиждувонийнинг илмий фаолияти, у ҳақда ёзилган мақомотлардан намуналар, олимнинг ўзи ёзган асарлардан парчалар эълон қилинмоқда. Рисола Ғиждувонийнинг 900 йиллик юбилейига муносиб туҳфа бўлади, деган умиддамиз.

М. М. ХАЙРУЛЛАЕВ
*Ўзбекистон Фанлар академияси-
нинг академиги*

ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ

Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний (1103—1179 йиллар) хожагон деб аталадиган тариқатнинг ривожига катта ҳисса қўшган зотлардан биридир. Маълумки, Ислом оламида Қодирия, Чиштия, Кубравия, Суҳравардия, Яссавия каби ўнлаб тариқатлар мавжуд бўлган. Хожагон тариқатининг силсиласи Шайх Боязид Бистомийдан (вафоти 874 й.) бошланган бўлиб, бу тариқатга мустақкам асос қўйган зот Хожа Юсуф Ҳамадоний (вафоти 1140 й.) эди. Унинг изидан борганлар эса Хожалар деб аталган. Хожа Абдулхолиқнинг отаси Имом Молик авлодларидан, онаси эса Рум (ҳозирги Туркия) подшоси авлодларидан бўлган. Фиждувонийнинг отаси Абдулжамил замон ҳодисалари туфайли Фиждувонга келади ва бу ерда Абдулхолиқ Фиждувоний туғилади.

Фиждувоний мадраса илмларини Бухорода ўқиб ўрганди. Кейинчалик ўзи ёзган «Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний» рисоласида айтишича, 22 ёшга тўлганда Юсуф Ҳамадоний билан учрашади ва унга мурид бўлади. Улуғ шайх, олим ва шоир Ҳамадонийнинг тасаввуфга бағишланган «Рутбат ул-ҳаёт» («Ҳаёт мартабалари»), «Манозил ус-сойирин» («Сайр қилувчиларнинг манзиллари»), «Манозил ус-соликин» («Сулукдагиларнинг манзиллари») ҳамда бошқа асарлари маълум. Унинг минглаб шогирдлари бўлган. Шулардан тўрттаси — Хожа Ҳасан Андоқий, Абдулоҳ Баррақий, Аҳмад Яссавий ва Абдулхолиқ Фиждувоний унинг халифа (ўринбосар)лари бўлганлар. Бу ҳақда Фиждувонийнинг ўзи «Мақомот»да бундай ёзади: «Йигирма икки ёшга етганимда, Ҳазрати Хожа Хизр алайҳиссалом мени Шайх (Юсуф Ҳамадоний)

ҳузурларига олиб бордилар. Бузругвор шайх Хожа Хизр олдидарида менга зикр айтишни таълим бердилар. Хожа Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавий Шайх ҳузурига келдилар, уларга ҳам зикр айтишни таълим бердилар. Тўққиз ойдан сўнг Хожа Абдуллоҳ Баррақий келдилар ва мурид бўлдилар. Самарқанд бу азизларнинг вақтида обод бўлди ва Амударё қирғоғидан тортиб то Хоразм ва Бадахшон вилоятигача бирорта бидъатчи қолмади».

Жомийнинг «Нафаҳот» ва Али Сафийнинг «Рашаҳот» китобларида ёзилишича, Юсуф Ҳамадоний Хуросонга кетгач, Гиждувоний қаттиқ риёзат чекиб, ҳол (авлиёлик) илмида юқори поғонага эришади. Шом (Сурия)да унинг хонақоҳи ва юзлаб муридлари пайдо бўлади. Манбаларда Гиждувоний дин поклиги учун қаттиқ курашганлиги натижасида Мовароуннаҳрда бидъат томири бутунлай кесилганлиги қайд этилган.

«Рашаҳот»да ёзилишича, Юсуф Ҳамадонийдан сўнг, Андоқий ва Баррақийлар шайхлик қилганлар. Навбат Аҳмад Яссавийга етгач, ғайб ишорати билан Аҳмад Яссавий Туркистонга йўл олади ва толибларни Абдухлолик Гиждувонийга тобеъ бўлишга буюради.

Гиждувоний ҳаёти давомида халқни илм-маърифатли, ҳалол ва ростгўй бўлишга, бидъатлардан қочишга, халқни севишга ва ватанпарвар бўлишга ундади. Комил инсонлик гоёсини олдинга сурди. Унинг бу борадаги фикри маънавий фарзанди ва етук шогирди Хожа Авлиёи Кабирга атаб ёзган «Васийятнома» («Насихатлар китоби»)да ўз ифодасини топган. Чунончи, ҳалол ва ҳаром ҳақида шундай ёзади: «Ҳалол егинки, ҳалоллик яхшиликларнинг калитидир. Ҳаромдан қочгилки, акс ҳолда Ҳақ таъолодан узоқлашасан. Халқ билан чиройли муомала қил. Доимо адабли бўл. Олийҳиммат бўл, Худойи таъоло сенга нимаки берган бўлса, Худонинг халқига нисор эт. Бахиллик ва ҳасаддан узоқ бўлгинки, бахил ва ҳасадчи қиёмат куни дўзах оловида бўлади». Бошқа ерда: «Илм қидиришдан бир қадам ҳам узоқлашма», — деб ёзади у.

Ғиждувоний ўз ватанини ҳаддан ортиқ севган ва уни ўз рубойларида мақтаган. Тоҳир Эшоннинг «Тазкираи нақшбандия» асарида унинг ватанпарварлик руҳидаги бир неча рубойлари келтирилган. Бухоро ҳақидаги рубойида ёзишича, Ғиждувоний оламни уч марта кезади, бироқ Бухородек чиройли жойни кўрамайди:

Мулке, ки заминаш ҳама анбарсорост,
На мамлакати Хисраву Кайхусраву Дорост.
Се бор бигаштим ҳама рўи заминро,
Мулке, ки латиф асту шариф аст Бухорост.
(Заминидан анбар ҳиди анқиб турган бир
мамлакат бор,
Бундай мамлакат на Хисрав, на Кайхусрав, на
Дорода бор.
Уч марта ер юзини айланиб чиқиб билдимки,
Энг латиф ва шариф мамлакат Бухоро экан).

Номи келтирилмаган шоирлардан бири Ғиждувон ва у ерда Ғиждувонийнинг фйзосор қабри ҳақида қуйидаги ажойиб рубойни ёзади:

Ҳар кас ба диёри Ғиждувон меояд
Гўйиё ба биҳишти жовидон меояд.
Бўйи шарафи Мадинаи Пайғамбар,
Аз равзаи Хожан Жаҳон меояд.
(Кимки Ғиждувон диёрига келса,
Боқий жаннат сари келган бўлади.
Хожан Жаҳон (Абдулҳолик) нинг қабридан,
Пайғамбар Мадинасининг ҳиди келади).

Ғиждувоний ўзининг «Мақомот»ида ёзишича, устози Юсуф Ҳамадоний хожагон тариқатига оид амал қилиниши зарур бўлган қуйидаги тўртта қондани баён қилади:

1. **Ҳуш дар дам** (ҳар бир нафасда ҳушёрлик), яъни ҳар бир нафаснинг кириб чиқишида ғафлатга йўл қўймаслик, ҳар бир нафас огоҳлик ва ҳузур юзасидан бўлиши керак. Абдурахмон Жомийнинг пири Мавлоно Саъдудин Кошғарий бу ҳақда шундай деган эди: «Ҳуш дар дам, яъни бир нафасдан иккинчи нафасга ўтиш ғофиллик юзидан бўлмай, ҳузур юза-

сидан бўлсин ва олинаётган ҳар бир нафас Ҳақ субҳонаҳудан холий ва ғофил бўлмасин». Баҳоуддин Нақшбанд ҳам нафаснинг кириши, чиқиши ва икки нафас ўртасини эҳтиёт қилиш керак, нафас ғафлат билан кириб чиқмасин, деб буюради.

2. Назар дар қадам (оёққа назар солиш), яъни киши назари доимо оёқ панжалари устида бўлсин, токи унинг назари сочилмасин ва кераксиз жойга тушмасин.

Демак, бу ерда ҳар бир одам ўз қадамини ўйлаб ва фикрлаб босиши лозимлиги ҳақидаги ғоя илгари сурилади.

3. Сафар дар ватан (ватанда сафар қилиш). Маъноси шуки, инсон ўз вужудига назар солиши, одамийлик сифатидан фаришта сифатига, ёмонлик сифатидан яхшилик сифатига ўтиши керак. Иккинчи маъноси эса ўз юртида сафар қилиши, мамлакатдаги улуғ олимлар, шайхлар, сўфийлар билан мулоқотда бўлиши ва улардан тариқат сирларини ўрганиши зарур.

4. Хилват дар анжуман (одамлар орасида хилватда бўлиш). Бунинг маъносини Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуйидагича таърифлайди: «Хилват дар анжуман, яъни зоҳиран халқ билан, ботинан Ҳақ билан бирга бўлиш». Демак, тариқатдаги ҳар бир киши зоҳиран халқ билан турли муносабатда бўлса-да, қалбида ҳамиша Аллоҳ ёди бўлиши керак.

Ғиждувоний устози Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг фикрларини ривожлантира бориб, ўзидан қуйидаги тўртта қоида ёки фақра (иборат)ни қўшади:

1. Ёдқард (дилда такрорлаш). Бунинг маъноси мурид Аллоҳ исмини тил билан овоз чиқариб такрорламай, балки дилда такрорлашидан иборат. Мавлоно Саъдудин Кошғарийнинг айтишича, зикр айтувчи бунда зикрни тили билан эмас, балки кўнгли билан айтади.

2. Бозгашт (қайтиш). Бунда зикр айтувчи хоҳ тилида, хоҳ дилида калимаи таййиба (ло илоҳа иллаллоҳни) айтганда, унинг орқасидан: «Худовандо, менинг мақсудим Сенсан», деган калимани такрорлай-

ди. Бу бозгашт калимаси бўлиб, у одамдан чалғитувчи фикрларни ҳайдайди. Зикрни холис қилади ва уни ўзга нораво нарсалардан озод этади.

3. Нигоҳдошт (сақлаш). Бунинг маъноси шуқд, калимаи таййиба бир нафасда қанча марта такрорланса ҳам, шу давр ичида хаёлга чалғитувчи нарсалар келмаслиги керак. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий бу ҳақда шундай дейди: «Бир соат, икки соат ёки ундан ҳам кўп вақт, имкони борича, ўзини хаёлу фикрлардан асрасин, шундан сўнггина бошқа нарса ҳақида фикрласин...» «Рашаҳот»да ёзилишича, Хожа Аҳрорнинг муридларидан Мавлоно Қосим нигоҳдоштда кун чиқишидан аввалдан чошгоҳгача кўнглини Аллоҳдан ўзга нарсаларнинг ўйи ва фикридан сақлай олиш маънаси хосил қилган экан.

4. Ёддошт (ёдда тутиш). Бунда мурид Ҳақ субҳонаҳу ва таолони доимо завқу шавқ билан ёдда тутиши ва огоҳ бўлиши керак. «Рашаҳот»да ёзилишича, баъзилар бу калимани «ғойиб бўлмайдиган ҳузур», деб ҳам атайдилар. Баъзиларнинг айтишича, бу шундай мушоҳадаки, Аллоҳнинг муҳаббати кўнглини бутунлай чулғаб олади ва дилдан ҳеч қачон кўтарилмайди, бу эса ёддоштининг ҳосил бўлганлигидир.

Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг таълимоти нақшбандия таълимотининг шаклланишига катта таъсир кўрсатган. «Мақомоти Хожа Баҳоуддин» китобида ёзилишича, Баҳоуддин уйқу ва бедорлик орасида Ғиждувоний руҳи билан мулоқотда бўлади. Ғиждувоний Нақшбандга тариқатнинг бошланиши, ўртаси ва охири ҳақида кенг тушунтириш беради ва дейди: «Барча ҳолатда қадамнинг амри маъруф ва наҳйи мункар кўчасида бўлсин, суннатни ҳамиша жойига қўйишга интил, бидъатлардан узоқ бўл, Мустафо (с.а.в.) ҳадисларини ўзинга пешво қилиб ол, Расулulloҳ (с.а.в.) ва унинг саҳобалари асарларини ва хабарларини изловчи ва ўрганувчи бўл!» (Қаранг: Баҳоуддин Балогардон. Тошкент. «Ёзувчи», 1993, 29-бет).

Баҳоуддин Нақшбанд Ғиждувонийнинг айтганларига тўлиқ амал қилгани ҳолда, Юсуф Ҳамадоний ва Ғиждувоний томонидан ижод қилинган саккизта қоидага қуйидаги учта қоида қўшади:

1. Вуқуфи замоний (вақтдан воқиф бўлиш). Хожа Баҳоуддин Нақшбанд бунинг маъносини қуйидагича тушунтиради: «Вуқуфи замоний шундан иборатки, банда ўз аҳволдан доимо воқиф бўлиши, ҳар бир лаҳзада ҳолатига назар солиши, шукрга лойиқми ёки узрга лойиқми, шундан огоҳ бўлиши лозим».

«Рашаҳот»да келтирилишича, киши рамгинлик ва сиқилиш ҳолатида истиғфор айтиши, шодлик ҳолатида эса шукр айтиши лозим. Мана шу нарсага риоя қилиш вуқуфи замонийдир. Баҳоуддин Нақшбанд бу ҳақда яна қуйидагиларни айтган эди: «Мурид ишининг асоси вақт ва соатга боғлиқ қилиб қўйилган, у ҳар бир нафасдан огоҳ бўлиши ва бу нафас ҳузур билан ўтмоқдами ёки гафлат билан ўтмоқдами, буни билиши зарур... Бизлар ўтказган ҳар бир соатимизни текшираемиз, унда гафлат борми ёки ҳузурми, қараймиз. Агар ҳаммаси нуқсон билан ўтган бўлса, тавба қиламиз ва ҳақ йўлга қайтамиз, ишни яна бошқатдан бошлаймиз».

2. Вуқуфи ададий (санокдан воқиф бўлиш), яъни зикр калимасини тоқ айтишга риоя қилиш. Бу ҳақда Баҳоуддин Нақшбанд: «Зикрда ададга (санокқа) риоя қилиш паришон хаёлларни қувиб, бир ерга жамлашдир», деб тушунтиради. Масалан, зикр айтувчи зикр калимасини бир нафасда уч марта, беш марта, етти марта, то йигирма бир мартагача такрорлайди ва бунда тоқ сонларга риоя қилиши керак.

3. Вуқуфи қалбий (қалбдан воқиф бўлиш). «Рашаҳот» китобида бу калима қуйидагича тушунтирилади: «Бу жумла икки маънони ўз ичига олади. Бири шуки, зикр айтувчининг дили Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодан доимо огоҳ бўлади». Хожа Аҳрорнинг айтишича, вуқуфи қалбийда дил Аллоҳдан шу даражада огоҳ бўлиши ва ҳозир туриши керакки, токи дилда Аллоҳдан ўзга ҳеч нарса қолмасин. Иккинчи маъноси эса зикр айтувчи ўз қалбидан доимо огоҳ бўлиши керак. Бир парча гўшт ҳисобланган, санобар барги шаклидаги дилни зикр айтишга мажбур ва машғул қилмоқ керак.

Абдулҳолиқ Гиждувоний ўз дўсти ва маслақдоши Аҳмад Яссавий билан доимо алоқада бўлиб турган.

Аҳмад Яссавийнинг Ҳаж сафарига кетаётиб, минглаб шогирдлари билан Гиждувонга келгани ва Абдулхолиқ билан учрашгани ҳақидаги маълумот Тоҳир Эшоннинг «Тазкирани нақшбандия» асарида батафсил ёзилган. Гиждувонийнинг ўзи ҳам минглаб шогирдлар тарбиялаган, улардан Хожа Сулаймон, Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиёи Кабир ва Хожа Орифи Ревгарийлар ўз даврида катта фаолият кўрсатиб, эл орасида илм ва маърифатни ёйишда буюк хизмат қилганлар.

Абдулхолиқ Гиждувоний тасаввуфда **зикри хуфия** (зикрни овоз чиқармай айтиш)ни жорий қилди. Гиждувонийгача бўлган тариқатларда зикр калимаси бўлган «Аллоҳ» ёки «ло илоҳа иллаллоҳ»ни овоз чиқариб айтар эдилар. Гиждувонийга Хизр алайҳис салом зикр калимасини овоз чиқармай айтишни буюради. Бунинг учун ҳовузга тушиб, сув ичига шўнғиб зикр айтишни тавсия қилади. Натижада зикрни овоз чиқармай, хуфия ҳолда айтиш вужудга келади. Бу зикр нақшбандия тариқатида мустаҳкам ўрин тутди. Туркистонга йўл олган Аҳмад Яссавий эса **зикри жаҳрия** (зикрни овоз чиқариб айтиш)ни жорий қилди ва бу зикр турк машойихлари ўртасида кенг тарқалди.

Абдулхолиқ Гиждувоний ўз ғояларини оғзаки тарғиб қилибгина қолмай, уларни ўз асарлари ва шеърлари орқали ёйишга ҳам ҳаракат қилди. Абдулхолиқ Гиждувонийдан бизгача бир қанча асарлар етиб келган. Шулардан бири «Одоби тариқат» («Тариқат одоби») ёки «Рисолаи васоё» («Насихатлар рисоласи») деб аталади. Бу рисола Гиждувонийнинг маънавий фарзанди ёки, бошқача айтганда, халифаларидан бири Хожа Авлиёи Кабирга бағишланган. Гиждувоний мазкур рисолада ўз таълимотларининг асосини баён қилади. Рисола хожагон тариқатидаги муридлар учун асосий қўлланма бўлиб хизмат қилган. У қўлёзма ҳолида кенг тарқалган бўлиб, XVI асрда Фазлуллоҳ ибн Рўзбеҳон томонидан «Маноқиби Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний» номи остида кенг шарҳланган.

Ғиждувонийдан бизгача етиб келган яна бир рисола «Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний» («Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг тутган ўрни») ёки «Рисолаи соҳибийа» («Дўстлик ҳақида рисола») деб аталади. Рисола Ғиждувонийнинг пири Юсуф Ҳамадонийнинг ҳаёти ва фаолиятига бағишланган бўлиб, унда Ҳамадонийнинг туғилганидан то вафотигача бўлган барча воқеалар тасвирланган. Қўлёзма ҳолида кенг тарқалган рисола 1913 йилда эронлик олим Саид Нафисийнинг саъйи-ҳаракати ва сўзбошиси билан Теҳронда чоп қилинган.

Ғиждувонийнинг яна бир асари «Аз гуфтори Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний» («Абдулҳолиқ Ғиждувоний айтганларидан») деб аталади. Бу рисола савол-жавоб тарзида тузилган бўлиб, ўн учта бобни ўз ичига олади. Ҳар бир боб тасаввуфдаги маълум бир масала баёнига бағишланган. Бу рисола Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг тасаввуф борасидаги фикрларини ўрганишда, айти пайтда, нақшбандия тариқатининг асослари ва илдиларини тадқиқ этишда ҳам катта аҳамиятга эга.

Ғиждувоний ҳақида ёзилган ўнлаб тазкираларда унинг вафот йили турлича кўрсатилган. Бироқ кейинги пайтда 1179 санаси қатъий қабул қилинди.

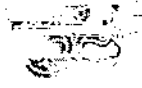
Хулоса қилиб айтганда, Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний ўз фаолияти билан Ўрта Осиё халқлари маданияти тарихида ўчмас из қолдирди, илму маърифатни тарқатишда катта хизмат қилди.

*Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
Мавжуда РАЗЗОҚОВА,
тарих фанлари номзодалари*

Ҳожа
АБДУЛХОЛИҚ
ҒИЖДУВОНИЙ
ҲАҚИДА

Маноқиб
Мақомот
Тазкира

ФАЗЛУЛЛОҲ ИБН РЎЗБЕҲОННИНГ «МАНОҚИБИ»

«Маноқиби Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний» («Абдулхолиқ Фиждувонийнинг ҳаёт йўли») номли асар Хожа Мавлоно Исфаҳоний лақаби билан машҳур бўлган Фазлуллоҳ ибн Рўзбеҳоннинг қаламига мансуб.

Фазлуллоҳ ибн Рўзбеҳон 1457 йилда форс мамлакатига қарашли Луристон вилоятининг Хунжа шаҳарида таваллуд топган. Отаси Жамолиддин Рўзбеҳон ўз даврининг йирик уламоларидан бири бўлиб, «Самарат ул-ашжор» («Дарахтларнинг меваси») номли асар муаллифидир. Фазлуллоҳнинг ёшлик йиллари Шероз ва Исфаҳонда ўтган. Кейинчалик у Макка, Мадина ва Мисрда таълим олишни давом эттирган.

«Хилл ут-тажоруд» («Дўстан маҳрумлик»), «Таълиқот бар «Муқолот» («Муқолот» асарига иловалар»), «Бадий аз-замо фи Қиссат Ҳай ибн Яқзон» («Ҳай ибн Яқзон» қиссасининг ажойиботлари»), «Тарихи оламоройи Амийнӣ» («Амийнӣнинг оламга оро берувчи тарихи»), «Шарҳи Қасидаи Бурда ал-Бусирий» («Ал-Бусирийнинг «Қасидаи Бурда» асарига шарҳ»), «Абтол наҳж ал-ботил» («Ботиллик йўлини йўқотиш йўли»), «Рисолаи ҳарисия» («Ҳарисия рисоласи»), «Насабнома» («Насаб ҳақида китоб»), «Сулук ал-мулук» («Подшоҳларнинг тутадиган йўли») ва бошқа асарлар муаллифидир.

Ибн Рўзбеҳон XVI аср бошларида Исмоил Сафавий, Ҳусайн Бойқаро ва шаҳзодалар ўртасида бўлиб ўтган урушлардан кўп кулфатлар кўради. Охири бир қанча олим ва шоирлар қатори Мовароуннаҳрга, Шайбонийхон ҳузурига келади ва унинг муаррихига айланади. Бу ерда у 1509 йилда «Меҳмонномаи Бу-

хоро» («Бухоролик меҳмоннинг китоби») номли асарини ёзади. Бу асар XV—XVI асрлардаги Ўрта Осиёда юз берган сиёсий, иқтисодий ва маданий воқеаларни ўрганишда катта аҳамиятга эга. У ўзбек олимаси Р.П. Жалилова томонидан тадқиқ этилиб, фото нусхаси билан нашр этилган¹.

Ибн Рўзбеҳон 1510 йилда Самарқандга келади. Кейинроқ Шайбонийхоннинг жияни Убайдуллахон таклифи билан Бухорога келади ва унга «Ҳисни ҳасин» («Енгилмас қалъа») номли китобдан дарс беради. Убайдуллахоннинг илтимоси билан «Сулук ал-мулук» («Подшоҳларнинг тутадиган йўли») номли китобини ёзади. Китобда давлат бошлиқларининг давлатни идора қилиш йўллари қизиқарли баён қилиб берилади. 1514 йили тугатилган бу асарнинг дастхат (автограф) нусхаси Санкт-Петербургда сақланмоқда.

Ибн Рўзбеҳон 1509 йилда Убайдуллахон лашкари билан душманга қарши юришда Ғиждувонга келади. Хожа Абдухлолиқ Ғиждувоний қабрини зиёрат қиладди. Бу ҳақда «Меҳмонномаи Бухоро» ҳамда «Маноқиб»нинг муқаддимасида баён қилинган. Ибн Рўзбеҳоннинг ёзишича, унинг танишларидан бири шу зиёрат чоғида Абдухлолиқ Ғиждувонийнинг «Рисолаи васоё» («Васиятлар рисоласи») ёки «Одоб тарикат» («Тарикат одоби») рисоласини ўзи билан олиб келган бўлиб, Ибн Рўзбеҳондан шу рисолага шарҳ ёзиб беришни сўрайди.

Маълумки, Хожа Абдухлолиқ Ғиждувонийнинг «Одоб тарикат» асарида тарикатда мурид амал қилиши зарур бўлган қоидалар баён қилинган. Бироқ васиятлар ғоят қисқа, лўнда ва сермаъно бўлиб, унинг баъзи жойларини шарҳлаб, кенгайтиришга эҳтиёж пайдо бўлган. Ибн Рўзбеҳон рисолаи уч кун ичида шарҳлаб беради. Қуйида ана шу шарҳнинг қисқартирилган нусхаси берилмоқда.

¹ Фазлаллах ибн Рузбихан Исфохани. Михман-номаи Бухара (Записки Бухарского гостя). Перевод, предисловие и примечания Р.П. Джалиловой. Издательство «Наука», Москва — 1976. Мазкур мақола шу асар асосида тайёрланди.

Маноқибн Хожа Абдулҳолиқ

ФИЖДУВОНИЙ

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

... Қирқ кундан сўнг Бухородан бу муқаддас мазорнинг тавофи учун Фиждувонга йўл олдим ва шаввол ойининг ўрталарида бу олий марқаднинг зиёратига етишдим. Ишончли дўст ва содиқ ҳамдам бўлган азиз асҳоблардан бири бу фақир билан зиёратга қадам қўйган бўлиб, бу саодатга мушарраф бўлган эди. У Ҳазрати Хожанинг насиҳатларини ўз ичига олган рисола ни ўзи билан бирга олиб келган эди. Ҳазрати Хожа қаддасаллоҳу руҳаҳу ўз асҳобларига ва ўз авлодларига бу насиҳатларни баён қилган бўлиб, у тариқат асосларини ўз ичига олган эди. Насиҳатларнинг баъзи жойларида мушкиликлар бўлиб, шарҳ ва баёнга муҳтождир. Агар бу зиёрат айёмида Онҳазратнинг муқаддас руҳига яқинлик тилаб, унга шарҳ битилса, бу мушкилотлар муридларга равшан бўлиб, Онҳазратга эса яқинлик ва восиллик ҳосил бўлган бўлар ҳамда фойдалари кўпчиликка етган бўлур эди. Бу жонажон дўстнинг сўзлари бу жонажон бандага мақбул бўлди. Фаҳм ва идрок доирасида вақт тигизлигига қарамай, хотирага суянган ҳолда, китобларга ружуъ қилмасдан ёзилди. Умид шулки, бу рисола Онҳазрат наздида бу фақирнинг яқинлиги ва бу ҳақирнинг тухфасига айлангай. Муридларга эса ундан фойдалар ҳосил бўлгай. Муваффақият ва мадад Аллоҳу таъолодан.

Васиятларни шарҳлашдан аввал, хоҳиш шундай бўлдики, у уч фаслдан иборат бўлса. Биринчи фасл Ҳазрати Хожа Абдулҳолиқ ҳолининг бошланиши ва уларнинг сулукни бошлашлари баёнида. Иккинчи фасл машойихларининг силсилалари баёнида. Учинчи фасл халифаларининг баёнида бўлиб, аввало Хожа Ориф ҳолининг бошланиши ҳақида.

Биринчи фасл

ҲАЗРАТИ ЭШОННИНГ ИБТИДОИЙ ҲОЛЛАРИ ҲАҚИДА

Орифлар шайхи ва бу силсиланинг халифаларидан бири Шайх Саъдудин «Маслак» китобида ёзишча, соликларнинг шайх уш-шуйухи (шайхларнинг шайхи), мужтаҳидларнинг раиси, қутби Раббоний ва муҳаққиқи Самадоний Хожа Абдулхолиқи Фиждувонийнинг айтганлари тариқатда хужжат ва барча гуруҳларга мақбулдир. Улар шариат, тариқат, ҳақиқатда ғоятда камол соҳиби эдилар.

Уларда ҳолнинг бошланиши шундай юз берган эди: Хожа Абдулхолиқнинг боғи бор эди, жума куни бир пир (қария) боғ эшиги олдига келдилар. Хожа эса боғ эшиги олдида ўтирган бўлиб, ўрнидан турдилар ва пирга таъзим қилдилар. Қария унга:

— Эй йигит, сенда улуғ ишларни кўряпман, сен бирорта пирга қўл берганмисан? — дедилар.

Хожа:

— Анчадан буён шунга толиб бўлиб юрибман, — дедилар.

Ҳазрати Хожа Хизр (қария Хизр эди) унга:

— Эй йигит, биз сени фарзандликка қабул қилдик, сенга таълим берамиз, сен бу таълимга амал қилурсан, шундай қилсанг, кўп кушодликлар топурсан, — дедилар.

Ҳазрати Хожа:

— Фармонбардорман! — дедилар.

Хожа Хизр Хожага:

— Ҳовузга шўнғи ва дида «ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадун Расулуллоҳ»ни айт, — деб буюрдилар.

Хожа шундай қилдилар, бу сабоқни олиб, унга амал қилдилар. Ногоҳ Шайх Юсуф Ҳамадоний Бухорога келиб қолдилар ва Хожа Шайхнинг суҳбатини топдилар, олган сабоқни давом эттирдилар. Шайх Юсуф Ҳамадоний Бухорода қанча муддат бўлсалар,

Хожа уларнинг суҳбатида бўлдилар. Шайхнинг суҳбатида Хожага кўп фойдалар ҳосил бўлди. Хожа Хизр Хожа Абдулхолиққа сабоқ пири бўлса, Шайх Юсуф иродат суҳбати ва хирқа пири эдилар. Бир қанча муддатдан сўнг, Ҳазрати Хожа Шайх Юсуфдан ажралдилар ва риёзат ҳамда мужоҳадага машғул бўлдилар. Барчадан ўзларини пинҳон тутдилар ва ҳеч ким уларнинг қандай иш билан банд эканидан воқиф бўлмаслигига ҳаракат қилдилар.

Оқибатда уларнинг авлиёлик ҳоли шу даражага етдики, бир онда намоз учун Каъбага бориб, қайтиб келардилар. Шомда кўп одамлар уларга мурид бўлдилар ва Шомда хонақоҳлари пайдо бўлди. Бироқ Хожа доим Фиждувонда бўлардилар ва бу ернинг халқи Хожани билмас эдилар. Чунки Хожа ўзларини уларга кўрсатмас эдилар, чунки бу ерда уларга лойиқ суҳбатдош йўқ эди. Уларнинг ибтидоий ҳоллари шу тариқа бўлган эди. Валлоҳу аълам.

Иккинчи фасл

МАШОЙИХЛАРИ БАЁНИДА

Юқорида айтиб ўтилдики, Хожа Абдулхолиқнинг сабоқ пири Хожа Хизр алайҳиссалом ва иродат ҳамда хирқа пири Хожа Юсуф Ҳамадоний эдилар. Шайх Юсуф Ҳамадонийнинг хирқа ва суҳбат пири Шайх Абулҳасан Ҳарақоний бўлган. Уларнинг шайхи эса бир неча восита орқали Боязид Бистомий эди. Шайх Боязид Бистомий Имоми Жаъфари Содикдан тариқат сирларини олган. Улар эса ўз оталари Имом Муҳаммад Боқирдан, улар ўз оталари Имом Али Зайн ул-Обидиндан, улар ўз оталари амир ул-мўъминийн Ҳусайндан, улар ўз оталари амир ул-мўъминийн Али Муртазо разийаллоҳу анҳудан олганлар. Улар Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳақойиқ илмларини ўрганганлар. Хожанинг машойихлари силсиласи шундан иборат.

Учинчи фасл

ҲАЗРАТИ ХОЖА АБДУЛХОЛИҚНИНГ ХАЛИФАЛАРИ ЗИКРИДА

«Маслак» китобида ёзилишича, Хожа Абдулхолиқ Ҳақ висолига ноил бўлгач, улардан сўнг ўринларига Хожа Аҳмад Сиддиқ қуддиса сирруҳу ўтирдилар ва халқни Ҳаққа даъват қилиш билан машғул бўлдилар. Токи улар тирик эканлар, Хожа Авлиё ва Хожа Ориф адаб тариқида сулук тутдилар ва Хожа Аҳмад Сиддиқ билан келишиб иш тутдилар, ваҳоланки, улар ҳам Хожа Абдулхолиқдан (пирликка) ижозат олган бўлсалар ҳам, ўзларидан муқаддам бўлган дўст олда адаб сақладилар.

Хожа Аҳмад Сиддиқ ҳам Ҳақ раҳматига восил бўлгач, Хожа Абдулхолиқ ижозати бўйича Бухоро шаҳрида Хожа Авлиё халқни ҳаққа даъват қилиш билан машғул бўлдилар. Хожа Ориф Ревгарий ҳам Хожа Абдулхолиқдан ижозат олганлари туфайли халқни ҳаққа даъват қилиш билан машғул бўлдилар. Хожа Абдулхолиқнинг халифалари бўлган бу икки мард узоқ вақт халқни роҳи ростга ва тўғри йўлга чақирдилар.

Хожа Ориф дунёдан ўтиш олдидан Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийни ўринларига қолдирдилар ва халқни ҳаққа даъват қилишга ижозат бердилар. Бу силсилада зикри жаҳрни бошлаган биринчи киши Хожа Маҳмуд эди. Хожа Ориф ва Хожа Абдулхолиқ зикрни овоз чиқариб айтмас эдилар. Хожа Авлиё қаддасаллоҳу руҳаҳу Бухорода Хожа Маҳмудга эътироз билдирдилар. Улар айтдилар: «Пир менга охирги нафасларида ижозат бердилар ва зикри жаҳр айт, деб буюрдилар».

Хожа Маҳмуд оламдан ўтгач, Шайх Али Ромитаний ва Амир Ҳасайн Вобканийлар Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий йўлидан кетдилар.

Хожа Авлиёни Кабир Бухорода вафот топгач, улардан тўртта ёр қолди. Биринчисини Хожа Деҳқон Қалтий дейдилар. Иккинчиси Хожа Ғариб бўлиб, уни Хожа Авлиёни Ғариб дейдилар. Учинчиси —

Хожа Сўкмон ва тўртинчиси — Хожа Сулаймондир. Бу тўрт ёр Хожа Авлиёи Кабирнинг тариқи ва суннатида эдилар.

Хожа Дехқон вафот этгач, Хожа Ғариб унинг ўрнига ўтирди. Хожа Ғарибдан сўнг Хожа Сулаймон Хожа Авлиёнинг халифаси сифатида халқни ҳаққа даъват қилиш билан машғул бўлдилар. Хожа Сулаймондан сўнг Хожаларнинг иршод ва мақоми «Маслак» китобининг муаллифи Шайх Саъдудин билан хатм бўлди. Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ қаддасаллоҳу руҳаҳу-л-азиз халифаларининг зикри шундан иборатдир. Халифалар зикридан сўнг, васиятлар шарҳига киришгаймиз, иншоаллоҳу таъоло.

ВАСИЯТЛАР ШАРҲИ

Аш-Шайх ул-Имом, Шайх ул-машойих, орифлар султони, муҳаққиқлар бурҳони, авлиёлар қутби, олий мақомотлар ва лойиқ кароматлар, ғайбий нурлар ва қудсий кашфлар соҳиби Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний қаддасаллоҳу руҳаҳу-л-азиз ва анола руҳаҳу-р-ризвон шундай дедилар:

— Ё, бунайё, мен сенга васийят қиламанки, тақвони ўзинга шиор қил!

«Ё бунайё»нинг маъноси форс тилида эй, писарак» (эй, ўғилчам)дир. Бу сўзни «тасфири шафқат» (меҳрибонлик юзасидан кичрайтириб айтиш) дейилади. Куръони каримда ҳам келтирилганки, Ҳазрати Яъқуб салавотуллоҳи алайҳ ўз фарзанди Юсуф алайҳис саломни шу сўз билан тасфир қилган. Ҳақ таъоло буюради: «Ё, бунайё, ло тақсус руъёка ала ихватика» (Эй ўғилчам, тушингни акаларингга айтма)...

Васийят — насиҳатдан иборат бўлиб, уни шариатда ишлатилса, насиҳат бўлади. Ўлимдан сўнг амал қилиш зарур бўлган кўрсатма васийят дейилади. Машойихлар муридларга берадиган кўрсатмалари шу сабабданки, улар шайхнинг вафотидан сўнг ёки йўқ вақтида амал қиладилар ва буни васийят дейдилар.

«Тақво» лўғатда парҳезгарликдир ва унинг асли эса номуносиб нарсалардан қўрқиб қочишдир. Чунончи, араблар тақво сўзини ўзларини ёмонликдан

асраш лозим бўлган ерда ишлатадилар. Шунинг учун айтадилар: тақводор шундай кишики, ўзини ёқимсиз нарсалардан ва маъсият ишлардан гўё тиканзорга кириб қолиб, ўз бадани ва либосларини тиканлардан асрай оладиган одамга ўхшаган кишидир.

«**Тақвони ўзингга шиор қил**», дейдилар Шайх Абдулхолик. Шиор деб араб тилида баданга ёпишиб турадиган кийимга айтилади. Бундан мурод, тақвони ўзингга либос қил, уни зотингга ва борлигингга ёпишиб турувчига айлантир, демақдир. Бунинг заминидан яна тақвони ёпинчиқ ва ўраб турувчи қил ва ундан ҳеч қачон жудо бўлма, токи риё сенинг тақвонгга йўл топмасин, деган сўзга ишорат бордур.

Рубоий:

Эй толиби Ҳақ, ба дўст пардоз мудом,
Дар роҳи сафо алам барафроз мудом.
Хоҳи, ки аз асҳоби шуъурат хонада
Тақво ҳадди шуъури худ соз мудом.
(Эй Ҳақни қидирувчи, доимо Ҳаққа етишни ўйла,
Софлик йўлида доимо байроқни юқори кўтар.
Сени шуъур аҳлидан санашларини хоҳласанг,
Тақвони сен ўз шиорингга айлантир).

«**Ибодат вазифаларига мулозамат кўрсат**», деб буюрадилар Шайх.

«Ибодат» сўзи бандаликнинг бир ҳиссаси бўлиб, обид (ибодат қилувчи) ўз нафси учун маълум вақтни ўзига таъйин қилган бўлади. Эҳтимолки, вазифалардан муайян вақтлардаги фарз ибодатлар муроддир ёинки солиқ банданинг вазифаларни ўқиш учун ўзига ажратган таъйинли вақдир. Луғатда ибодатнинг асл ҳақиқати зорлик ва хорликнинг олий мартабасидир, шариатда эса банданинг Ҳақ таъоло ҳузурда қалб ва бошқа аъзоларининг амалларида ўзни зор ва хор тутишидир...

Рубоий:

Хоҳи, ки зи арбоби саодат боший,
Дар зумурраи асҳоби иродат боший.

Бояд, ки зи бандагий набоший гофил,
Қойим ба вазифаи ибодат боший.
(Сен саодат арбобларидан бўлиб,
Иродат аҳли соҳиблари қаторида бўлишни хоҳласанг,
Бандаликдан гофил бўлмаслигинг,
Ибодат вазифаларини бажаришда қойим бўлишинг керак).

«Ўз аҳволингга муроқабат қилувчи бўл», деб буюрадилар Шайх.

«Муроқабат» (кузатиш)дан мурод сўфийлар истилоҳида ўз ҳолати ва нафасини мулоҳаза ва муҳосаба (ҳисоб) қилишдир ва бу тариқат аҳлидан бўлган солиқларнинг муроқабасидир. Восиллар (Ҳаққа етишганлар)нинг муроқабаси эса Ҳақни мушоҳада қилишдир...

Хожа (Абдулҳолиқ) бу уч фақра (ибора)да Ҳақ йўлидаги сулуққа ишорат қиладилар. Биринчи фақрада маъсият ва ёмон хулқларнинг барчасидан қутулишга ишорат бўлиб, у тавбани ўз ичига олади ва бу тариқатнинг асл ўзагидир. Иккинчи фақрада иродат, риёзат ва амалларда доимий барқарорликни ўз ичига олувчи умумий феълларга ишора қиладилар. Учинчи фақрада эса муҳосаба ва муроқабанинг мартабаларига ишорат қиладиларки, бу солиқлар ва восилларнинг мақомотлари ва уларнинг аҳволларидаги воқеаларни ўз ичига олади.

Рубоий:

Онҳо, ки ба Ҳақ мусоҳабат ёфтаанд,
Аз хеш баду муносабат ёфтаанд.
Мебош муроқиб, ки бузургони жаҳон,
Ин мартаба аз муроқабат ёфтаанд.
(Ўзидан Унга муносабат топган кишилар,
Ҳақ билан суҳбатдошлик топганлар.
Ҳаққа муроқиб бўлгинки, жаҳон улуғлари,
Бу мартабани муроқабатдан топганлар).

Яна буюрдилар: **«Ҳақдан доимо қўрқувда бўл».**
Бу хавф мақомига ишора бўлиб, тариқнинг сармоясидир ва тақвонинг ҳақиқати у билан ҳосил бўлади...

Рубоий:

Эй солик, агар зи роҳ тарсон боший,
Дар зоҳиру ботин ҳамиша яксон боший.
Эмин нашавий зи макри Шайтон зинҳор,
Боядки зи Ҳақ ҳамиша тарсон боший.
(Эй мурид, агар йўлда қўрқувда бўлсанг,
Зохирда ҳам, ботинда ҳам доимо бир хилда бўл.
Шайтоннинг макридан зинҳор омонда эмассан,
Ҳақ (азобидан)дан ҳамиша қўрқувда бўл).

Яна буюрдилар: **«Худонинг ҳақини ва Расулнинг ҳақини адо қил».**

Бу фақра (ибора) шариат, тариқат ва ҳақиқатнинг барча асосларини ўз ичига олувчидир. Аллоҳ ҳақини адо қилиш диний эътиқодни ва шариат амалларини пок ва соф тутиш асосида бўлади. Расул ҳақини адо қилиш пайғамбарликка тааллуқли бўлган барча эътиқодларга асосланиш ва Онҳазрат (с.а.в.), аҳли байт ва саҳобаларини улуғ тутиш зимнида бўлади. Шунингдек, Аллоҳ ҳақи ва Расул ҳақининг адоси шариатнинг марғи ҳисобланган мақомот ва ҳол сулуки зимнида бўлади. Бас, бу усул тариқатни ўз ичига олувчидир. Шунингдек, Аллоҳ ҳақи ва Расулуллоҳ ҳақининг адоси ҳақиқатдан иборат бўлган амаллар ва аҳволларнинг масалалари зимнида бўлади.

Рубоий:

Эй банда, ба аҳди Ҳақ вафо кун охир,
Аъмол дарин раҳ басазо кун охир.
Радди ҳаққи Худову Пайғамбарро,
3-ин сои, ки сазо бувад адо кун охир.
(Эй банда, Ҳақ аҳдига вафо қил охир,
Бу йўлда амалларни чиройли қил охир.
Худо ва Пайғамбарнинг ҳақини адо қилиб,
Лойиқ бўлган ишларни адо қил охир).

Яна буюрдилар: **«Ота ва онанинг ҳақини адо қил».**

Бу Қуръондаги: «Ва вассайна-л-инсона ли-волидайҳи ҳасанан» (Биз одамларга ота-онасига яхши-

лик қилишни насиҳат қилдик) деган оятга ишора-
дир. Ота-онага яхшилик ҳақидаги насиҳатнинг сири
шуки, улар зоҳирий ҳаётнинг сабабчиларидир ва
Ҳақ йўлидаги сулук (йўл) зоҳир ҳаётга боғлиқдир.
Демак, улар ҳақиқий ҳаётнинг сабабчилари бўлиб,
бу эса Ҳаққа етишишнинг воситасидир. Шундай экан,
уларнинг ҳақларини адо этиш вожибдир.

Рубоий:

Аввал карами довари худро бишинос,
Ва дигар раҳи Пайғамбари худро бишинос.
Чун Ҳаққи Худову Пайғамбар дониший,
Ҳаққи падару модари худро бишинос.
(Аввало Худонинг карамини танувчи бўл,
Сўнгра Пайғамбарингнинг йўлини билувчи бўл.
Худо ва Пайғамбар ҳақини танигач,
Ота ва онаингнинг ҳақини танувчи бўл).

Яна буюрдилар: **«Бу хислатлар билан Ҳақ таъо-
лонинг ризосига мушарраф бўлгундир».**

Бу шунга ишораки, мазкур хислатлар тақвога ет-
казади, ибодатга мулозим қилади, Расул ҳақининг
адоси ва Ҳақ таъоло ризосининг ҳосил бўлишига
сабаб бўлади. Чунки Ҳақ таъоло ризосининг ҳақиқати
банда ўз феъллари билан ҳақ таъолога манзур бўлиш
ва ёқишидан иборатдир. Бу хислатлар орқали ўша
манзурлик ҳосил бўлади. Бу насиҳатларнинг барча
далили Қуръонда мавжуддир...

Рубоий:

Покиза хисол бош андар ҳама ҳол,
К-аз хислати покиза шавий аҳли камол.
Беҳтар зи ризои Ҳақ чи ёбад банда,
Розист Худо аз марди покиза хисол.
(Барча ҳолатда ҳам чиройли хислат эгаси бўл,
Чиройли хислатдан комиллик соҳиби бўласан.
Банда Худонинг розилигидан яхшироқ нима топади,
Худо чиройли хислат эгасидан розидир).

Яна буюрдилар: **«Худойи таъолонинг фармони-
ни бажар, у ҳам сени сақловчи бўлади».**

Бу шунга ишораки, Ҳақ таъоло ҳар бир итоатли бандани дунё ва охиратнинг ёмонликларидан асрайди...

Рубоий:

Хохи, ки Худо ба лутф ёри ту шавад,
В-аз ҳар ғаму ранж ғамгусори ту шавад,
Фармони Худойро ниғаҳдорӣ кун,
То лутфи Худо ниғаҳдори ту шавад.
(Худо меҳрибонлик билан мадақдоринг бўлишини,
Ғам ва ранжда ғамгузоринг бўлишини хоҳласанг.
Худойи таъолонинг фармонини маҳкам сақла,
Худо ҳам сени сақловчинг бўлади).

Яна буюрдилар: «Қуръон ўқишни, хоҳ зоҳир бўлсин, хоҳ Қуръондан бўлсин, ошқору пинҳонда ўзингга лозим тут».

Бу Қуръонни доимо тиловат қилишга ишорадир ва бу аксар уламоларнинг ижмоъи бўйича ибодатларнинг афзалидир. Зоҳир тиловатдан мурод қалбдан ўқишдир, чунончи, ҳофизлар ўқигани каби, Қуръонга қараб ўқиш афзалдир, негаки бунда ибодат бор, биринчиси унга қараш, иккинчиси қироат. Баъзи уламоларнинг айтишларича, қорининг хотиржамлиги ёддан ўқишда бўлса, ёддан ўқигани афзалдир, аксинча бўлса, Қуръонга қараб ўқигани афзал. Ошқору пинҳондан мурод ичида ёки ташида ўқиш бўлиши мумкин ёки одамларнинг ичида ёки хилватда ҳам бўлмоғи мумкин. Доимий ўқишдан гараз шуки, Қуръон қироати мўминларнинг қалбини ёруғ қилувчи ва кўкракларга шифо берувчидир.

Байт:

Эй толиби дўст, ру басуйи роҳ, кун,
Дилро зи насойиҳи набий огоҳ кун.
Авқоти азизи хешро фошу ниҳон,
Масруфи тиловати Китобуллоҳ кун.
(Эй толиб дўст, юзингни йўлга қарат,
Дилингни набий насихатларидан огоҳ қил.
Азиз вақтларингни ошқору пинҳонда,
Аллоҳ китобининг тиловатига сарф эт).

Яна буюрдилар: «**Қуръонни тафаккур, тадаббур, ҳазинлик ва йиғи билан ўқи**».

Қуръонни тафаккур ва тадаббур билан ўқиш шундайки, оятларнинг маъносига ва уларнинг нузулига фикр югуртиради, қироат асносида маъноларининг нозик томонларига диққат қилади. Ҳазинлик ва йиғи шундайки, ҳар жойда Қиёмат қўрқинчи бўлса, Ҳақ таъоло хавфидан ғамгин бўлади. Ўтмишдагилар қиссаси ва собиқдаги умматларнинг тортган уқубатларига етганда маҳзун бўлади ва йиғлайди. Бироқ Қуръони тажвид қондасини бузадиган даражада овоз чиқариб йиғламайди, балки овозсиз ёш тўқади.

Рубоий:

Ту Қуръонро ба фикру имъон бархон,
Бархон бар тарзи... итқон бархон.
Хоҳий, ки барий завқи тиловат зи китоб,
Бо гиряву сўзу ҳузн Қуръон бархон.
(Қуръонни фикр ва диққат билан уйлаб ўқи,
Ўқиганда ҳам уни мукамал ҳолда ўқи.
Китобдан тиловат завқини олай десанг,
Қуръонни йиғи, куйиниш ва ҳазинлик билан ўқи).

Яна буюрдилар: «**Илм қидиришдан бир қадам ҳам узоқ бўлма**».

Бу илм қидиришда доимий бўлишга ишорадир. Чунончи: «Ман ағбарат қадамоху фи сабилиллаҳи ҳаррамаҳаллоҳу ала-н-нор» (Кимки қадамини Аллоҳ йўлида чанг қилса, Аллоҳ уни дўзах учун ҳаром қилди) деган ҳадиси шариф ворид бўлган. Бу ердаги сабилиллоҳдан мурод илм қидиришдир. Илм қидиришдан бир қадам ҳам узоқ бўлма, деб буюришдан мурод ҳар доим илм қидиришни ўзингга лозим тут, демақдир...

Рубоий:

Эй толиби Ҳақ, зи илм маҳжур мабош,
Аз баҳри жаҳон хаставу ранжур мабош.
Хоҳий, ки ба қасри худд наздик боший,
Аз жустанни илм як қадам дур мабош.

(Эй Ҳақ толиби, илмдан узоқ бўлма,
Дунё учун хаста ва ранжур бўлма.
Агар боқий қаср (жаннат)га яқин бўлишни хоҳласанг,
Илм қидиришдан бир қадам ҳам узоқ бўлма).

Яна буюдилар: «**Нодон сўфийлардан эҳтиёт бўл ва уларнинг омийларидан узоқ бўлки, улар дин йўлининг ўғрилари ва мусулмонларни йўлдан урувчидирлар**».

Сўфий шундай кишики, шарият асосларини мустақкам қилади, тариқат одобларини маҳкам тутади, ҳақиқат йўлига ўзини тикади... Ҳазрати Хожа (Абдулҳолик) назарда тутган сўфийлардан мурод савф (жун)дан кийим кийган, ўзларини ҳақиқий сўфийларга ўхшатиб олган жамоатдир. «Нодон сўфийлардан эҳтиёт бўл» дедилар, зероки амалнинг асоси илмдир. Сўфий амалга машғул бўлсаю, бироқ унда илм бўлмаса, унинг амали нуқсонли бўлади. Улар билан ўтирган ва уларнинг изидан юрган кишининг ҳам амали ноқис бўлади. Демак, улардан эҳтиёт бўлиш лозим. «Уларнинг омийларидан узоқ бўл», дегандан мурод зоҳирда ўзларини сўфийларга ўхшатганлар бўлиб, сўфийлар шаклига кириб, уларнинг хирқаларини кийганлардир. Уларда на илм ва на амал бор, улардан узоқ бўлмоқ керак, зеро улар диннинг қароқчиларидирлар. Улар одамларнинг қобилият матосини кўкка совурадилар, бироқ буни сезмайдилар. Демак, улар ўғрилардир. «Мусулмонларни йўлдан урувчилардан» дедилар, чунки мусулмонлар уларнинг зоҳирига қараб, яқин бўлишни истайдилар, ваҳоланки, улар мусулмонларни йўлдан урадилар, демак, улар йўлдан урувчилардир.

Рубойи:

Ин сўфийгон дар саф бешанд ҳама,
Дўздони роҳи миллат кешанд ҳама.
Зинҳор к-аз эшон баҳазар бош мудом,
Гўрганд, ки дар либоси мешанд ҳама.
(Бу сафда турган сўфийларнинг барчаси,
Миллат йўлининг ўғрилари дидлар).

Улардан доимо эҳтиётда бўлгинки,
Улар қўй либосидаги бўридирлар).

Яна бюрдилар: **«Суннатга ва жамоатга мулозим бўл ва уламолар мазҳабида бўлгинки, ҳар қандай муҳдис (бидъат) гумроҳликдир».**

Хожа (Абдулхолиқ) бу фақра (ибора)да бидъатдан қочишга ишорат қилмоқдалар. Суннат ва жамоатга мулозимлик умматдан бўлган жамоат мулозимлиги бўлиб, Ҳазрати Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламдан қолган машҳур йўлга тобе бўлишдир ва бу аҳли Ҳақ мазҳабидир. Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) айтган эдиларки, менинг умматим мендан сўнг етмиш уч фирқага бўлинадилар, шулардан битта фирқа жаннатга, қолганлари дўзахга киради, ўша аҳли биҳишт бўлган фирқа аҳли суннат ва жамоат фирқаси бўлиб, Ислоом мамлакатларидаги оммаи мусулмонлардир. Бошқа фирқалар эса бидъат аҳллари дир. Бидъат эса янги пайдо қилинган ишдир. Бу ердаги муҳдис сўзи янги пайдо қилинган маъносида дир. Чунончи, ҳадисда: «Ҳар бир бидъат залолатдир», дейилади. Залолатга кетган фирқалар равофизлар, хаворижлар, мужассамалар, муржийалар, мўътазилалар дир. Буларнинг тафсилоти Калом ҳақидаги китобларда зикр қилинган.

Рубойи:

Бар роҳи салаф бош гарат огоҳист,
Он кас, ки савобро гузорад соҳист.
Зинҳор зи суннату жамоат мағзор,
Ҳар чиз, ки бидъат бувад он гумроҳист.
(Агар сенда огоҳлик бўлса, салафлар йўлида бўл,
Ҳар ким тўғри йўлни қўйса, у энгилтақдир.
Ҳеч қачон суннат ва жамоатдан кечма,
Бидъат бўлган ҳар бир нарса гумроҳликдир).

Яна буюрдилар: **«Ёшлар, аёллар, бидъатчилар ва бойлар билан суҳбат қурмагилки, дийнингни кетказадилар».**

Хожа (Абдулхолик) бу фақрада амрад ёшлар ва номаҳрам аёлларга аралашувни тарк этишни буюрадилар.

Амрад деб араб луғатида йигитлик даражасига етиб, мўйловлари сабза урган, бироқ ҳали соқоли чиқмаган навжувонга айтилади. Амрадга шахват назари билан қарамоқ ҳаромдир. Шунингдек, аҳли тариқат ва тақво аҳлига ҳам, фитна хавфи борлиги учун, улар билан ҳамсуҳбат бўлишдан қочиш вожибдир. Яна номаҳрам аёлларга беҳожат (шахват ҳисси билан) назар солиш ҳам ҳаром ҳисобланади, чунки бу ҳам фитна туғдиради. Аҳли суннат ва жамоатдан бўлмаган бидъат аҳли билан безарурат ҳамсуҳбат бўлмоқ ҳам ҳаромдир. Яна хасис давлатманд одамлар билан тариқат аҳлининг суҳбатдош бўлишини манъ қиладилар, зероки улар билан бўлган суҳбатдан аҳли сулуқларда дунёга муҳаббат фолиб бўлади. Чунончи: «Дийнингни кетказди», дейдилар. Динни кетказиш шундайки, ақоид қоидаларига амал қилишда сустлик пайдо қилади, гўё бу билан кишининг дийни кетади.

Рубоий:

Метарс, ки аблаҳон қафйат бибаранд,

Донойи ақлу хурданат бибаранд.

Бо мубтадиъу тавонгару амраду зан,

Суҳбат на равост 3-он, ки дийнат бибаранд.

(Қўрққинки, аблаҳлар обрўйингни кетказадилар,

Ақлингни ва хирадингни кетказадилар.

Бидъатчилар, (хасис) бойлар, несоқоллар ва (номаҳрам)
аёллар билан

Суҳбат нораводирки, дийнингни кетказадилар).

«Икки қўрс (нон)га рози бўл», дейдилар яна. Бу ерда қаноатга ҳамда топгани билан кифояланишга ишора қиладилар. Бунда фолиб мазмун нафсни молу дунё топишга ҳарис қилмаслик ҳамда озгина емиш билан кифояланишдир, токи кишининг дийни саломат қолсин.

Рубоий:

Саргашта мабош дар пайи нону намак,
Аз нури ҳаёти хеш ҳамчу малак.
Гар чуи маҳу хуршиди жаҳонгир шавий,
Рози ба ду қўрс бош аз чархи фалак.
(Нону тузнинг кетидан саргардон бўлма,
Ҳаёт нури ила гўё фариштадек ҳаёт кечир.
Дунёда Ой ёки оламни эгалловчи Қуёш бўлсанг ҳам,
Бу чархи фалақдан иккита нонга рози бўл).

Яна буюрдилар: «Агар суҳбат қурсанг, оддий фақирлар билан суҳбат қур ва хилватни ўзингга мулозим тут».

Билгинки, соликнинг асл иши шуки, зарурат бўлмаса, хилватдан чиқмайди. Ногаҳон суҳбат қуриш лозим бўлса ва бунга унда майл пайдо бўлса, фақирлар билан суҳбат қуради, токи бойликка назар солиш уни фақр йўлидан узоқлаштирмасин. Ҳадиси қудсийда айтилади: «Эй Аҳмад, мен дарвиш (фақир) ларни дўст тутаман, бас, мажлисингни уларга яқин қил, мен ҳам сента раҳматим билан яқин бўламан».

Рубоий:

Эй солики роҳ, мулозими хилват бош,
Рав, унс бижуй, холий аз ваҳшат бош.
Гар з-он, ки ба суҳбат гаҳе майл бувад,
Бо аҳли фанову фақр ҳамсуҳбат бош.
(Эй тариқат йўлининг юрувчиси, хилватга
мулозим бўл,
Дўстликка интил, даҳшатдан холий бўл.

Агар суҳбатга гоҳида майл пайдо бўлса,
Фано ва фақр аҳли билан ҳамсуҳбат бўл).

Яна буюрдилар: «Ҳалол егинки, ҳалол яхшиликларнинг калитидир. Ҳаромдан қочгинки, Ҳақ таъолодан узоқ тушмайсан».

Бу фақрада шунга ишорат қиладиларки, тариқат аҳли доимо ҳалолдан ейиши керак, ҳалол шундай нарсаки, шариат уни далалардан топиладиган ёки ҳалол касбдан келадиган мубоҳ нарсадир. Шариатда

мубоҳ нарса шуки, бирор нарсани қилишдан савоб ҳосил бўлмайди, қилмасликдан эса гуноҳ содир бўлмайди.

«Ҳалол яхшиликларнинг калитидир», яъни Ҳақ таъолонинг хайрот ва файзлари луқмаси ҳалол бўлган кишининг дилига қуйилади. Демак, ҳалол хайрият калитидир, зероки калит эшикнинг очилиши сабаби бўлганидек, ҳалол ҳам дил эшигининг очилиш сабабидир.

«Ҳаромдан қочиш керак», чунки бу Ҳақдан узоқлашиш сабабидир, ҳаромдан дил зулмати пайдо бўлади. Зулмат пайдо бўлса, Ҳақ нури зойил бўлади, демак, банда Ҳақдан узоқлашади, дўзахга яқин бўлади. Ҳадисда келади: «Ҳаромдан ўсган ҳар бир аъзога оташ яқиндир», яъни оловда куяжак.

Рубойи:

Зинҳор, ки дур бош аз ризқи ҳаром,
Ту дур наяфти зи Худованди жаҳон.
Рўзийи ҳалол қуфли дил бикушояд,
Мифтоҳи ҳаммаи чиз ҳалол аст мудом.
(Худодан узоқ тушмаслик учун,
Ҳаром ризқдан доимо узоқ бўл.
Ҳалол ризқ дил қулфини очади,
Чунки барча нарсаларнинг калити ҳалолдир).

Яна буюрдилар: «Эртага дўзах олови куйдирмайдиган ишни қил ва ибодатдан ҳаловат топиш учун ҳалолдан кийин».

Бу фақрада шу нарсага ишорат қилдиларки, сўфийнинг либоси ҳалол нарсдан топилган бўлиши керак, чунки кийим баданни ўраб турувчи ажзолардан ҳамда авратни ёпиб турувчидир. Авратни ёлувчи нарса ҳаромдан бўлса, намоз шартларида нуқсон пайдо бўлади, бу эса ибодат ҳаловатини йўқотади ва шартларда нуқсон юз беради. Ҳадисларда келишича, бир одам қиммати ўн дирҳамли кийим кийган бўлса ва ундан бир дирами ҳаром бўлса, худойи таборок ва таъоло унинг фарз намозини ҳам, нафл намозини ҳам қабул қилмайди.

Рубоий:

Бояд, ки зи деги хеш рӯзи нӯший,
Метарс, ки дар оташи дӯзах жӯший.
Онгоҳ ҳаловати ибодат расадат,
К-аз важҳи ҳалол жома бир тан пӯший.
(Сен ўз қозонингдан ризқингни ич ва е,
Дӯзах оловида қайнаб тошишдан кўрқ.
Ҳалол ризқдан либос кийганингагина,
Ибодат ҳаловатини топасан).

Яна буюрдилар: «Доимо Ҳақ таъолодан кўрқувда бўл ва ёдингда бўлсинки, бир куни қилмишингдан ҳисобга тугиласан».

Бу фақрада кўрқув мақомига ишорат қиладилар, кўрқув эса солиқлар мақомининг муҳим асосларидан биридир. Кўрқув икки хил бўлади. Бири Илоҳий ҳалолдан кўрқув бўлиб, қаҳр сифатларини мулоҳаза қилишга олиб боради ва ҳалолнинг сифатлари шудир. Иккинчиси ўз нафсининг зарарларидан кўрқув бўлиб, ҳисоб ва муроқабадан пайдо бўлади ва бу кўрқув Қиёмат ҳисоб-китобидир. Бу фақрада мана шу икки кўрқувга ишорат қиладилар...

Рубоий:

Дилро ба ҳавойи худ ҳамоғуш макун,
Жуз паёди Худойи хештан гӯш макун.
Тарсон зи жалоли Ҳақ таъоло мебош,
Рав рӯзи ҳисобро фаромуш макун.
(Дилингни ҳаво билан ҳамоғуш қилма,
Ўз Парвардигорингнинг паңдидан бошқага
қулоқ солма.
Ҳақ таъоло улуғлигидан кўрқувда бўл,
Ҳисоб-китоб кунини унутма).

Яна буюрдилар: «Тунда намозни кўп ўқи, жамоатни тарк этма, имомлик ёки муаззинлик қилма».

Бу фақрада дин устунни ҳисобланган намозни доимо ўқишга ишорат қиладилар... Ҳадисда келади: «Ёқимсиз нарсалардан бирор нарса ҳар вақт Расул

(с.а.в.) га дуч келса, намозга юз буриб, то ўша нарса кўтарилгунча намозни кўп ўқир эдилар».

Жамоат намози суннати муаккада бўлиб, тасаввуф аҳли учун уни ўташда катта тарғиб бор. Ҳадисда келишича, жамоат намози гўёки бир дарёдир, эшик олдидан ўтади, бир кеча-кундузда беш марта унга чўмилинади, шу туфайли баданда ҳеч кир қолмайди.

«Имом ёки муаззин бўлма», дейишдан мурод имом ва муаззин маош оладилар, гарчи бу ишда шуҳрат ва кибр бўлмаса ҳам. Аслида имомлик буларсиз суннатдир. Муаззинликнинг ҳам савоби кўпдир, шаръий томондин унга ҳақ олиш жоиз, бироқ солиқ сўфий бундан қочиши керак. Айтадиларки, ҳақ олинадиган ибодат сўфийга жоиз эмас.

Рубоий:

Бисёр намоз кун, ки мўъмин боший,
Дар раҳи Худо обиду мувқин боший.
Бояд, ки жамоат накуни вақте тарк,
Беон, ки имом ё муаззин боший.
(Мўъмин бўлиш учун кўп намоз ўқи,
Шунда Худо йўлида обид ва зътиқод соҳиби бўласан.
Имом ёки муаззин бўлмаган ҳолда,
Жамоат намозини тарк қилма).

Яна буюрдилар: **«Ном чиқармасликка интилгинки, динни барбод қиласан».**

Бу фақрада гўмномлик ва беҳуда шуҳратга интилмасликка ишора қиладилар, чунки шуҳрат нафсда манманликни пайдо қилади ва вақтларни паршон қилади, амалларда эса риё пайдо бўлади. Буларнинг ҳаммаси нафсга эрк беради, нафсга эрк бериш эса динни барбод қилади.

Рубоий:

Аз шуҳрати хеш нафсро дод мадиҳ,
Худро шуҳрати миёни мардумон ёд мадиҳ.
Гўмному нишон бош дарин дайри кўҳан,
Зинҳор, ки дини хеш барбод мадиҳ.

(Ўз шуҳратингдан нафсга эрк берма,
Одамларнинг ичида ўзингни ёдга солувчи бўлма.
Бу кўҳна дунёда ному нишонсиз бўл,
Ўз динингни зинҳор бодга берма).

Яна буюрдилар: **«Сафар қилишни ўзингга лозим тутки, нафсинг хор бўлади».**

Бу фақрада сўфийнинг сафар қилишига ишорат бор, чунки сафар машаққат тортишга сабабдир, машаққат эса нафсни хор қилади. Нафсинг хор бўлиши эса қалбнинг ислоҳга келишига сабабдир...

Рубоий:

Хоҳи, ки шавий бадру нишони анвор,
Монанди ҳилол шав, дарин роҳи низор.
Беқатъи манозил натавон комил шуд,
Бисёр сафар кун, ки шавад нафси ту хор.
(Агар тўлин ой ҳамда нурлар нишони бўлай десанг,
Бу нозик йўлда ҳилолга ўхшаган бўл.
Манзилларни босиб ўтмай комил бўлиш мумкин эмас,
Кўп сафар қил, нафсинг хор бўлади).

Яна буюрдилар: **«Бировнинг мақтовига учма, биров сени ёмонласа хафа бўлма, халқнинг мақтову ёмонлаши сен учун бир хилда бўлсин».**

Бу фақрада солиқ мақталиш ва ёмонланиш ҳолатида ҳам унинг аҳволида ўзгариш бўлмаслиги лозимлигига ишоратдур. Чунки, агар мақтовга шод бўлса, ўзининг вужудидан қониқиш ва фахрланиш туйғуси пайдо бўлади, ваҳоланки, сулукнинг асли худбинликни тарк этишдир. Агар ёмонланишга ғамгин бўлса, бу ҳам ўз вужудининг боқийлигига далолат қилади, бу ҳам сулук қондасига хилофдир. Мақтов ва ёмонлашга нисбатан бир хилда туриш ўз нафсини ҳимоя қилишдан ва ўз вужудига бино қўйишдан озод қилади. Чунончи айтадилар, байт:

Мадҳу заммат гар тафовут мекунад,
Кефирий бошад, ки у бут мекунад.
Бояд, ки мусовий бувадат мадҳату замм,
К-аз халқи жаҳон боз ин-берун нашавий.

(Мақтову ёмонланиш бир-биридан фарқ қилса,
Бу бут ясовчи кофирлик бўлади.
Мақтову ёмонланиш сен учун бир хилда бўлсин,
Халқ билан муомалада шу икки нарсдан ташқари бўлма).

Яна буюрдилар: «Халқ билан чиройли муомала қил».

Бу фақрада халқ билан ҳусни хулқда муомала қилишга ишоратдир. Ҳусни хулқ халқ иборасида сўзда ва амалда кўполлик қилмай, мулойимлик юзасидан тил топишиш ва чиройли муомалада бўлишдан иборатдир. Чунончи, ҳадисда келади: «Сизларнинг яхшиларингиз хулқ жиҳатидан яхшиларингиздир». Чиройли хулқда бўлиш тасаввуфнинг асосларидан бири бўлиб, унга амал қилиш лозим ишлардандир.

Рубоий:

Саттори ҳамаи уйуб бояд будан,
Ғамхори ғами қулуб бояд будан.
Ғар дар талаби ризои холиқ боший,
Бо халқ бахулқи хўб бояд будан.
(Барча айбларни ёпувчи бўлмоқ керак,
Барча дилларнинг ғамини еювчи бўлмоқ керак.
Яратувчининг розилигини қидирувчи бўлсанг,
Халқ билан чиройли хулқда бўлмоғинг керак).

Яна буюрдилар: «Яхши ёки ёмон ҳолатларнинг барчасида одобли бўл ва барча халққа марҳаматли бўл».

Бу фақрада адабга ишорат қиладилар. Адаб чиройли муомалада ўз нафсини барқарор тутишдан иборат бўлиб, одамлар билан аралашиб юришда уни зиёда қилишдир. Яхшилар билан бўладиган адаб ўзаро келишув ва чиройи риоя сабабидир... Марҳаматли бўлиш, хоҳ у кофир бўлсин, хоҳ мўъмин бўлсин, раҳмоний хулққа эга бўлиш, хайрихоҳлик сифатини топиш ва ўз жисмида яхшиликни касб этишдир. Кофирга марҳаматли бўлиш ҳидоят талабида бўлмоқдир, мўъминга нисбатан эса ҳурмат ва созгорлик

бўлиб, мўъмин бу ишнинг адосида маҳкам турувчидир.

Рубойи:

Аз хислати бад гар музаҳҳаб боший,
Бо халқи жаҳон ҳама муаддаб боший.
Бо неку бади жаҳон ба раҳмат мебош,
То назди Худо абди муқарраб боший.
(Агар сен ёмон хислатдан покланган бўлсанг,
Жаҳон халқи билан адабда бўл.
Худо олдида унга яқин банд бўлмоқ учун,
Жаҳоннинг яхши-ёмон (одамлар)ига
меҳрибонлик билан қара).

Яна буюрдилар: «Қаҳ-қаҳ уриб кулмагинки, қаҳ-қаҳ уриб кулиш рафлатдандир ва у дилни ўлдиради. Мустафо (с.а.в.) буюрадиларки, агар мен билган нарсани сизлар ҳам билганингизда эди, оз кулиб, кўп йирлаган бўлар эдингиз».

Бу фақрада ишорат шунгаки, солиқ рафлатдан ўзига йўл бермаслиги, балки қўрқувни ўзига лозим тутиши керак. Чунки қаҳ-қаҳ уриб кулиш рафлатдан иборатдир. Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ наздида намозда қаҳқаҳа юз берса, таҳоратни синдиради, чунки бу рафлатнинг камолга еганидир. Намозда рафлатнинг камолга егиши эса таҳоратнинг ботил бўлишига сабабдир. Демак, бу нарсдан эҳтиёт бўлиш лозим... Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) нинг хандалари табассумдан иборат эди. Табассумнинг доимийлиги шодлик ва очиқ юзлиликнинг белгисидир ва бу хислат маҳбуб ҳамда ориф ҳақиқатгўйлар қошида марғубдир.

Рубойи:

Ин хандайн қаҳқаҳа на аз кор бувад,
К-андар ақабаш гиря бисёр бувад.
Чун хандайн қаҳқаҳа бимиронад дил,
Бояд, ки табассуми шакарбор бувад.
(Қаҳқаҳа кулгиси яхши ишлардан эмас,

Унинг орқасида беҳисоб йиғиси бор.
Қаҳқаҳа кулгиси дилни ўлдиради,
Демак, ширин табассумни ишга солмоқ керак).

Яна буюрдилар: **«Ҳар ким раёсат талабида бўлса, у тариқат солики бўлишга нолайиқдир».**

Бу фақрада шунга ишорат бордурки, тариқат йўлидаги солик раёсатга интилмаслиги лозим, раёсат эса сардорлик ва улуғликдир. Халқ тилида раёсатга толиблик дунё раёсатини билдирса-да, Ҳазрати Хожа иборати дунё раёсати ва тариқат раёсатини ўз ичига олади. Тариқат раёсати пир бўлиш ва ўзини барчадан улуғ ва пешво тутишдир. Буюрадиларки, солик дунё раёсатига интилувчи бўлмаслиги керак, чунки раёсатга интилиш нафснинг кучайиб кетишидан ҳосил бўлади. Бу эса сулукка қарама-қаршидир. Шунингдек, солик тариқатда пир ва раисликка интилмаслиги лозимки, бу Шайтоннинг васвасалари ва кибру ҳаво талабларидандир. Орифлар айтадилар: «Сиддиқлар бошидан чиқадиган охириги нарса бу — амалга муҳаббатдир».

Рубоий:

Ҳар дар талаби ҳукму сиёсат боший,
Кай соҳиби донишу каёсат боший.
Ҳаргиз натавон солики роҳат гўфтан,
Ҳар з-он, ки талаби кори раёсат боший.
(Агар сен ҳукм ва амал талабида бўлсанг,
Сени қандай қилиб илм ва донолик соҳиби
дейиш мумкин?)

Агар раёсат ишларига интилувчи бўлсанг,
Сени ҳеч қачон тариқат йўлининг солики деб бўлмайди).

Яна буюрдилар: **«Сен доимо рўзада бўлмоғинг керакки, рўза нафсни хорлаб туради».**

Бу фақрада Хожа шунга ишорат қиладиларки, рўза нафсни эзиб турувчидир, шунга асосан, унинг хоҳишлари кесилади ва йўқ бўлади. Бу ерда Хожанинг ишорати «савми даҳр» (доимий рўза)га нисбатан бўлиб, ҳадиси шарифда келади: «Ҳар ким савми даҳрни тутса, Шайтон унинг қон томирларига асло йўл

топмайди...» Бироқ қувватига заифлик етказувчи кишиларга савми даҳр мустаҳаб эмас, балки афзали бир кун рўза тутиб, иккинчи кун тутмаслиқдир. Соликларга рўзада бўлишдан Ҳазрати Хожанинг фаразлари шаҳватнинг кучини кесишдан иборат бўлиб, бу хусусан ёшлик айёмларига тааллуқлидир.

Яна буюрдилар: «**Нодон сўфийлардан эҳтиёт бўл, машойихларга ҳам танинг билан, ҳам молинг билан, ҳам жонинг билан хизмат қил, уларнинг кўнглини авайла, уларга иқтидо қил**».

Бу фақрада, юқорида ҳам айтилгандек, нодон сўфийлардан парҳез қилишни буюрадилар. Бунинг такрорига сабаб шуки, бирида шариат илмига нисбатан нодонлик назарда тутилса, бирида тариқат сирларига нисбатан нодонлик назарда тугилади.

Яна насихатларида буюрадиларки, ходимнинг хизмати ва мартабаси жуда баланддир. Сўфийлар хизматни олий мартабалардан, деб биладилар. Хизматнинг уч мартабаси бор. Бири — молни сарфлаш, яна бири — баданни сарфлаш ва ҳақини адо қилиш, яна бири — руҳни сарфлаш. Ҳазрати Хожанинг сўзларида мана шу уч мартабага ишорат воқеъ бўлган.

Рубоий:

Мебош зи сўфиёни жоҳил баҳазар,
Сарфи раҳи шайх соз жону сару зар.
Дар хизмати у бош нигаҳдори дилаш,
Аз шеваи иқтидо бадишон мағузар.
(Нодон сўфийлардан эҳтиёт бўл.
Жсинингни, бошингни ва зарингни шайх йўлида
фида қил.

Унинг хизматида бўлганда кўнглини авайлагин,
Уларга эргашиш йўлидан асло кечмагин).

Яна буюрдилар: «**Одамлардан нарса сўрама ва ўзинг бирор нарсани захийра қилма**».

Хожа бу каломда соликларнинг усулларидан икки усулга ишорат қиладилар: бири — тиламчиликни тарк этиш ва бу сўфийларнинг қатъий ишларидан бири. Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) буюрадилар: «Ҳар ким

тиламчилик учун бир эшик очса, Худойи таъоло камбағалликдан унга етмиш эшикни очади». Қуръонда айтилади: «Одамлардан бирор нарсани қистаб олмасинлар».

Иккинчиси — захира таркини буюрадилар ва бу машойихлар одобидандир, зероки захира қилиб, йигиб қўйиш таваккулни тарк этиш, тирикчилик сабабларига ишонч қўйишдир. Бу эса сулукка қарама-қарши ишдир.

Байт:

Аз ҳеч каси то битвон ҳеч махоҳ,
Дар роҳи таваккул ойу мағузар зи роҳ.
Чизе накуний захира то битвоний,
Ин аст тариқи равиши аҳлуллоҳ.
(Иложи борича бировдан нарса сўрама,
Таваккул йўлида бўл, бу йўлни қўйма.
Қўлингдан келганча бирор нарсани йигиб қўйма,
Бу авлиёларнинг одату расмидир).

Яна буюрдилар: «**Билгинки, ризқ мақсумдир**», яъни Худойи таъоло азалда ризқни бандалари учун тақсимлаб қўйганки, ҳеч ким ҳеч кимнинг ризқини емайди ва ея олмайди. Чунончи, айтилади: «Сизнинг ризқингиз осмондадир, сизларга нимаики ваъда қилинибди, Еру Осмоннинг Парвардигорига қасамки, у сизнинг сўзингизга ўхшагандир ва, ризқ ҳақдир, яъни бирорта одам оғзидаги сўзни бошқа одам тортиб ололмагани каби, бир одамнинг ризқини бошқаси ея олмайди, ризқ тақсимланган», — деган маъно шудир.

Рубойи:

Рўзийи касон назди Худо маълум аст,
Андешаи ризқ фикрати мавҳум аст.
Чун қисми ту мерасад марав дар пайи ризқ,
Рўзийи касон рўзи азал мақсум аст.
(Одамларнинг ризқи Худо қошида маълумдир,
Ризқни ўйлаш бу — мавҳум фикрдир.
Сенинг тегишинг сента етади, ризқ кетидан чопма,
Одамларнинг ризқи азалда тақсимлаб қўйилган).

Яна буюрдилар: «**Жувонмард бўл ва Худойи таъоло сенга нимаки берса, ўзгаларга ато қил**».

Хожа бу фақрада тасаввуфда *самоҳат* (олижаноблик, саховат) деб аталувчи жувонмардлик мақомига ишорат қиладилар. Самоҳат шундайки, киши ўз ҳақини биродарларининг ҳақидан устун қўймайди, нойўриғ адолат талаб қилмайди ва бу олий мақомдир, унинг шартларидан бири эса Аллоҳ йўлида ато қилишдир. Шунинг учун буюрадилар: «Худо сенга нимаки берса, уни одамларга ато қил, то жувонмард бўлгайсан».

Рубойи:

Он кас, ки зи асбоби жаҳон фард бувад,
Бо ҳиммати у рўйи замин гард бувад.
Ҳар чиз, ки Ҳақ диҳад ато соз ба халқ,
Он кас, ки кушад базл жувонмард бувад.
(Ҳар кимки жаҳоннинг нарсаларидан ўзини озод
қилган бўлса,
Унинг ҳимматидан ер юзининг нарсалари
арзимас чангдек бўлади.
Худо нимаки сенга берса уни халққа ато қил,
Ҳар ким (халққа) ато қилса, жувонмард бўлади).

Яна буюрдилар: «**Бахиллик ва ҳасаддан узоқ бўлгингки, бахил ва ҳасадчи дўзах оловида бўлади**».

Хожа бу фақрада бахиллик ва ҳасаддан қочиш кераклигига ишорат қиладилар. Бахиллик ато қилишни тарк этишдан иборатдир. Ҳасад неъматнинг завол топишини орзу қилишдан иборат. Буларнинг ҳар иккови ҳам ёмон хулқлардан ҳисобланади. Худойи таъоло Қуръонда бахилликни ёмонлайди, шунингдек ҳасадни ҳам қоралайди ва бу ҳолнинг жазоси учун дўзах ва азобни яратган.

Назм:

Аз бухл бижуй дурий, эй марди Худо,
В-аз хулқи бади ҳасад ҳамебош жудо.
Бояд на бахил боший ва на ҳосид,
Ки ҳар ду раванд суйи дўзах фардо.

(Эй марди Худо, бахилликдан узоқ бўлишни қидир,
Ёмон хулқ бўлган ҳасаддан ўзингни жудо қил.
Бахил ҳам бўлма, ҳасадчи ҳам бўлмагинки,
Бу ҳар икковининг жойи эртага дўзах бўлади).

Яна буюрдилар: «Зоҳирингга оро бермагинки, зоҳирга оро бериш ботинни хароб қилади».

Ҳар ким зоҳирига оро бериш билан машғул бўлса, унинг назари халқни мушоҳада қилишдан нуқсон топади. Охири Ҳақ таъолонинг назари тушадиган жой ҳисобланган ботин (яъни қалб) хароб бўлади, Ҳақ таъолони қалб орқали қидиришдан ғофил қолади ва хароблик унга таъсир қилади, чунки Ҳақнинг назари ундан узилади.

Рубой:

Дар роҳи талаб бош, баҳар жой мабош,
Як рой гузин, дар пайи ҳар рой мабош.
Оройиши зоҳир чу харобийи дил аст,
Аз баҳри Худой зоҳир орой мабош.
(Ҳақ талаби йўлида бўл, ҳар хил йўлда бўлма,
Битта фикрли бўл, ҳар хил фикр пайида бўлма.
Зоҳирга оро бериш дилнинг хароблигидир,
Худо йўлида зоҳирга оро берувчи бўлма).

Яна буюрдилар: «Сен ўз нафсингни мулозаматида бўл, токи уни ислоҳга келтиргайсан ва нафсингни азиз тут».

Хожа бу фақрада нафсни ислоҳ қилишга ишорат қиладилар.

Нафснинг ҳожатини бериш ва кераксиз нарсалардан озод қилишни буюрадилар ҳамда нафснинг ислоҳ тадорукини кўргил ва ислоҳ қилишга зарур нарсаларни қидиргин, деб амр қиладилар Нафсни азиз тутиш шундайки, ўзингни одамлар олдида дунё ҳожатлари учун хор қилмайсан, шунда икки олам азизи бўлгайсан.

Рубой:

Дар ҳожату кори нафси худ бош мудом,
То аҳли салоҳ гардийу неку ном.

Дар пеши касон меҳмон машав зи хорӣй,
Рав, иззати нафси хешро соз тамом.
(Доимо ўз нафсингни ҳожати ва тадоруки пайида бўл,
То солиҳ аҳлидан ҳамда яхши ном олувчилардан
бўлғайсан.

Одамлар олдида хорлик тортиб, меҳмон бўлма,
Ўз нафсингни азизу муқаррам тут).

Яна буюрдилар: **«Зарурат бўлмагунча оғзингни очма».**

Хожа бу фақрада тилни тийишга ишорат қиладилар. Бу эса тариқатнинг муҳим ишларидан ҳисобланади. Токи зарурат юз бермагунча солиқ сўз айтмаслиги керак. Ҳадиси шарифда келади: «Мин хуснил исломил маръи тарку моло йаъниҳи», яъни одамнинг чиройли исломи корга ярамайдиган нарсаларни тарк қилишидир. Рубойӣ:

Аз беҳудагўйи қадами худ баркаш,
Лавҳи рақами ҳирза ва рой сар каш.
Дар гўфт маё, токи зарурат набувад,
Аз ҳар чи гуриз бошадат дам дар каш.
(Беҳуда сўзлашдан қадамингни торт,
Ҳирзагўйликдан ўзингни узоқ тут.
Зарурат бўлмагунча сўзга киришма,
Керак бўлмаган пайтда тилингни тий).

Яна буюрдилар: **«Халққа доимо насиҳат қилғайсан».**

Бу мусулмонларга яхшилик етказадиган насиҳатларга ишоратдир. Ҳадисда келадики, насиҳат қилмоқ иймон аҳдларидан бўлиб, заруратдир. Чунки юқорида «зарурат бўлмаганда оғзингни очма» деб буюрган эдилар. Рубойӣ:

Ҳақгўй шаву рўй ба раҳи иймон кун,
Асрори худ аз халқи жаҳон пинҳон кун.
Некуст забон ниғаҳдоштан, лекин
Пайваста насиҳати мусулмонон кун.

(Ҳақгўй бўл, иймон йўлига юз қўй,
Замона одамларидан сирингни пинҳон тут).

Тилни доимо сақлаш яхшидир,
Бироқ мусулмонлар учун доимо насихат қил).

Яна буюрдилар: «Таому шаробни кам қил, яъни оз е, кам ухла ва кам гапир».

Хожа бу фақрада тариқат асосларининг муҳим масалаларига ишорат қилади, булар тўрттадир: иътизол (айрилиш, узлат), самт (гапирмаслик), жуъ (очлик) ва саҳар (бедорлик). Чунончи, айтадилар:

Жуъу самту саҳару узлату зикри бадавом,
Нотавонони жаҳонро бикунад кори тамом.
(Очлик, жимлик, бедорлик, узлат ва доимий зикр
Оламдаги нотавонларнинг ишини мукамал қилади).
Рубой:

Кам нуш таому, кам биёшом шароб,
Кам соз сухан гуфтани кам гардон хоб.
Рав аз ҳамаи халқ гўша гиру нишин,
Ин чор сифат бувад туро роҳи савоб.
(Таомни кам е ва шароб (сув)ни кам ич,
Сўзни кам қил ва уйқуни камайтир.
Одамлардан нари юру четда ўтир.
Бу тўрт нарса сен учун тўғри йўлдир).

Яна буюрдилар: «Муҳтож бўлмагунингча таом ема, зарур бўлмагунча сўз дема, уйқу ғалаба қилмагунча ухлама, бир оз ухла, сўнг тезда тур».

Хожа бу ерда учта нарсанинг чегараси ҳақида буюрадилар.

Биринчиси — то муҳтож бўлмагунча таомдан ўзни тийишдир. Сўфийлар орасида таомга эҳтиёж ҳақида ҳар хиллик бор. Кўплари шундай фикрдаки, таомга эҳтиёж пайдо бўлганда бадан қувватида заифлик юз беради ва бадан нуқсонга юз тутаяди. Баъзиларнинг айтишича, очликнинг чегараси оғиз сувида ҳеч қандай ёғ ва таом ҳиди қолмаслигидир. Сўзлашнинг чегараси шуки, сўзлашга эҳтиёж пайдо бўлади ва имошора билан тушунтиришнинг имкони қолмайди. Уйқунинг чегараси унинг ғалаба қилишидир. Ғалаба бартараф бўлгач, яна бедор бўлади. Рубой:

Бисёр махур варна кудурат бошад,
Онгоҳ сухан гўй, ки зарурат бошад.

Чун хоб кунад зўр ниҳ сар ба замин,
Бишнав, ки тўро маънийи суврат бошад.
(Кўп емагинки, ундан зарар юз беради,
Зарурат бўлгандагина сўз сўзла.
Уйқу галаба қилса ерга бош кўй,
Эшитгинки, булар сен учун маънавий қувват беради).

Яна буюрдилар: «Симоъда кўп ўтирмагинки, симоъ нифоқ пайдо қилади, кўп симоъ дилни ўлдиради».

Хожа бу ерда сўфийларнинг симоъига ишора қиладилар. Бу эса байт ёки вақтни хуш қиладиган нарсани эшитишдир. Айтадиларки, симоъ дилда нифоқни ўстиради, чунки у шаҳватни ҳаяжонга солувчидир ва дилда шаҳватни ҳаяжонга келтиради... Унинг кўпи эса дилни ўлдиради, чунки шаҳват унинг кўпидан галаба қилади ва дил Ҳақнинг мушоҳадасидан узоқлашади, бу эса дилнинг ўлишига сабаб бўлади. Рубоий:

Эй сўфийи софий, чи куний майли симоъ,
Ҳосил зи симоъ чун нифоқ асту низоъ.
Ё тарки симоъ кун, ки софий гардий,
Ё он, ки ҳаёти дили худ соз видоъ.

(Эй мусаффо сўфий, симоъга нечун майл қиласан,
Симоъдан нифоқу низоъ ҳосил бўлади.
Ё симоъни тарк этгилки, софу мусаффо бўласан,
Ёки дил ҳаёти билан видолаш).

Яна буюрдилар: «Симоъни инкор қилмагинки, симоъ асҳоблари кўпдир. Симоъ дили тирик, тани ўлик бўлган кишиларга раво бўлади. Ҳар кимда бу ҳолат бўлмаса намозу рўзага машғул бўлгани авлодир».

Хожа бу ерда симоъни инкор қилмасликка ишора қилмоқдадир. Сўфийлар орасида симоъни инкор ва қабулида ихтилоф кўпдир. Бир гуруҳ мутлақо тавсия қилади ва уни риёзат воситаларидан ҳисоблайди. Бир гуруҳ рад қилади ва уни нифоқнинг мояси, деб ҳисоблайди. Бир гуруҳ тафсил қилиб айтадики, агар нафс орзулари риёзат билан ўлган бўлса, си-

моънинг ҳаяжонга солувчи қуввати бўлмайди. Бунда симоъ мақбулдир. Агар нафс орзулари боқий бўлса, унда рўза ва намозга машғул бўлмоқ авлодир. Хожа тафсилни ихтиёр қилганлар. Рубоий:

Инкор макун симоъу мақбул мадор,
Илло зи каси, ки зиндадил бошад ёр.
Гар нафси ту мурда нест аз шаҳвату оз,
Бо савму салот бошу дигар магузор.
(Симоъни инкор ҳам қилма, мақбул ҳам ҳисоблама,
Бироқ дили тирик одамга уни мақбул деб бил.
Агар нафсинг шаҳват ва очкўзликдан ўлмаган бўлса,
Рўза ва намозга машғул бўл ва буни тарк қилма).

Яна буюрдилар: «Дилинг доим андуҳли, баданинг намозли, амалинг хос бўлсин. Дуойинг мушоҳада, либосинг кўҳна, дўстларинг дарвишлар бўлсин».

Хожа бу фақрада орифларнинг сифатини баён қиладилар. Бу Дилни ҳазин тутиш бўлиб, у шаҳватни сўндириш сабабидир. Бадани намозга машғул қилиш бу ибодатларнинг ва амалларнинг хайрлисидир. Амални Ҳаққа хос қилмоқ раёсатга интизмасликка олиб келади... Рубоий:

Бояд дили ту пурғаму рав тан ба намоз,
Бояд амалат хосу дуоят ба ниёз.
Ҳам жомаи ту кўҳна, рафиқон дарвиш,
Инҳо чи бувад орифию соҳиби роз.
(Дилинг ғамгин ва баданинг намозда бўлсин,
Амалинг хос ва дуойинг ниёзмандлик юзидан бўлсин.
Либосинг кўҳна, дўстларинг дарвишлар бўлсин,
Бу орифлар ва сир соҳибларининг йўлидир).

Яна буюрдилар: «Сенинг уйинг масжид ва молинг фикҳ китоблари, зийнатиң зуҳд ва мунисинг Худойи азза ва жалла бўлиши лозим».

Хожа бу фақрада обидларнинг сифатларига ишорат қиладиларки, улар масжидни ўз уйларига айлантиришлари, яъни доимо масжидда бўлишлари лозим. Ҳадиси шарифда келадикки, мўъминнинг масжидда бўлиши гўё балиқнинг денгизда бўлиши кабидир.

Уларнинг фикҳ китобларидан бошқа моллари бўлмаслиги лозим, токи улардан фойда олмасинлар ва амалларини тўғри йўлга қўйсинлар, мусулмонларга ўргатсинлар. Дунёни тарк этишдан иборат бўлган зуҳд (зоҳидлик)ни ўзларига зийнат қилишлари лозим... Рубоий:

Бояд, ки туро сарой масжид бошад,
Молат кугуби фикҳи муайинд бошад.
Оройиши ту зуҳду Худоят мунис,
Ин шеваи мўъмини муқаллид бошад.
(Сен учун уй бу — масжид бўлиши,
Молнинг эса ёрдам берувчи фикҳ китоблари
бўлиши керак.

Зийнатиинг зуҳд ва мунисинг Худо бўлиши лозим.
Бу муқаллид мўъминнинг йўлидир).

Яна буюрдилар: «Мана бу беш хислатни кўрма-санг, ҳеч кимни ўзинга дўсту биродар қилма. Биринчи — фақирликни бойликдан устун қўймаса. Иккинчи — илмни дунё амалидан юқори қўймаса. Учинчи — хорликни дунё иззатидан устун қўймаса. Тўртинчи — ошкора ва пинҳон нарсаларни билувчи бўлмаса. Бешинчи — ўлимга тайёр бўлмаса».

Ҳазрати Хожа бу фақрада ҳақиқат аҳлининг шева-васи ҳисобланган Аллоҳ йўлидаги дўстликка ишора қилмоқдалар. Сўзнинг асоси шуки, Аллоҳ йўлидаги дўстликни шундай одам билан қилиш керакки, бу одам Ҳақнинг ёдини халққа нисбатан афзал билади, чунки Аллоҳ йўлидаги дўстликнинг фойдаси шуки, диний биродар бу одамни Ҳаққа мойил қилади... Бундай биродар, аввало, бойликдан кўра фақирликни ихтиёр қилади. Иккинчи — дунё амалидан кўра илмни ихтиёр қилади. Учинчи — такаббурлик ва манманлик сабаби бўлмиш дунё иззатига нисбатан нафсни синдирадиган хорликни ихтиёр қилади. Яна диний биродар кўрувчи ва хабар топувчи бўлиши керак ва ошкораву пинҳон амалларнинг билимига басират кўзи билан боқувчи бўлиши лозим. Бохабар шундай кишики, у ўлимга доимо шай бўлади. Агар бу сифатлар бир одамда бўлса, у Аллоҳ йўлидаги дўстликка лойиқдир...

Хожа Авлиёйи Калон Ҳазрати Хожа (Абдулхолиқ) нинг улуғ халифаларидан эдилар, шундай дейдилар: «Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний қаддасаллоҳу руҳаҳ ул-азиз бу васиятларни менга қилган бўлиб, бу пайтда Шайхнинг кафтлари менинг кафтимда эди. Васиятларининг ҳаммаси тугагач, Шайх уни қуйидаги сўз билан яқунладилар: «Сен то тирик экансан, доимо масжидимга мулозим бўл...»

Фақири ҳақир, ғарибу мусофир, Раббоний файзларнинг толиби Фазлуллоҳ ибн Рўзбеҳон ал-муштаҳир Хожа Мавлоно Исфаҳоний (Аллоҳ уни улуғ омонликларга етказсин) айтадики, Субҳоний тавфиқлар ва ниҳоний лутфлар билан Ҳазрати Ҳақ таъоло бизга муваффақият ато этиб, қутби Раббоний ва Субҳоний сирларининг воқифи Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийнинг ўлганларига уч юз бир йил бўлган ва вафотлари эса олти юз ўн еттида юз берган бўлиб, мазкур тарихда уларнинг муқаддас мозорларини зиёрат қилдик. Ҳақ таъоло Онҳазратнинг муқаддас ботинларидаги олий файзлардан бизнинг кўнглимизга оқувчи ва етиб турувчи қилсин. Онҳазратнинг васиятларини уч кун ичида шарҳ қилдик.

«МАҚОМОТИ ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ» ҲАҚИДА

Фазлуллоҳ ибн Рўзбеҳоннинг «Маноқиб»идан ташқари, форс тилида ёзилган, муаллифи номаълум «Мақомоти Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний» («Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийнинг ҳаёт йўли») номи асар ҳам бор. «Мақомот» Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний ҳақида ёзилган турли манбалар ҳамда Фиждувонийнинг ўзи ёзган рисолалар асосида бунёд этилган. «Мақомот» Фиждувонийнинг ота-онаси ҳақидаги маълумот ва Шайхнинг туғилиши баёни билан бошланади.

(«Мақомот»дан Фиждувонийнинг кароматлари ҳам ўрин олган. Бундан ташқари унда Шайхнинг халифалари ва улар томонидан амалга оширилган ишлар тасвирланган. Унда яна Фиждувонийнинг бир неча рубойисини ўқиш мумкин.)

«Мақомот»нинг бир нусхаси Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда. Бу қўлёзма 1817 йили Мир Саййид Қори ибн Миракхўжа Бухорий томонидан кўчирилган. «Мақомот»нинг қачон ва ким томонидан ёзилгани номаълум. Рисола анъанага зид ҳолда Аллоҳ ҳамди ва Расул наътисиз бошланади. Бундан эса у бошланиш қисми йўқолган нусхадан кўчирилган бўлса керак, деган хулоса чиқади.

Биз «Мақомот»нинг таржимаси устида ишлаётиб, Эроннинг машҳур олими Саъид Нафисийнинг бир тадқиқотига дуч келиб қолдик. Олим Абдулхолиқ Фиждувонийнинг «Рисолаи соҳибийа» («Дўстлик ҳақида рисола») ёки бошқача «Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний» асарини нашрга тайёрлаган ва унга му-

қаддима ёзган экан.¹ Саъид Нафисий бугун биз тилга олаётган «Мақомот»нинг бир нусхасига эга бўлган. Бироқ унинг нусхасида ҳам муаллиф ўз номини кўрсатмаган. Саъид Нафисий бу «Мақомот»ни «Мақомоти Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний ва Хожа Орифи Ревгарий» («Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний ва Хожа Ориф Ревгарий мақомоти») деб атайди. Ҳақиқатан, «Мақомот»да Гиждувонийнинг халифаси Хожа Ориф Ревгарий ҳақида ҳам ҳикоятлар бўлиб, бироқ сўз асосан Гиждувоний ҳақида кетади.

«Мақомоти Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний» рисоласи Гиждувоний ва унинг ҳаётини ўрганишда ва ёритишда шубҳасиз катта қимматга эга.

¹Рисолаи Соҳибиййа бо муқаддима ва тасҳиҳи Саъид Нафисий. Фарҳанги Эронзамин, жилди аввал, соли 1332.

Мақомоти Хожа Абдуллоҳиқ ФИЖДУВОНИЙ

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

Шайхи Раббоний, муршиди Самадоний, Шайх Абу Юсуф ибн Яъқуб Ҳамадоний, Аллоҳ ул зотнинг руҳини муқаддас қилсин, «Мақомот»ларида мазкурдирки, улар билан бирга ўн бир киши келган эдилар. Улардан биринчиси Абу Мусо Ходим, иккинчиси бандан заиф Абдуллоҳиқ, учинчиси имом Яҳё Годфарий, тўртинчиси Хожа Исҳоқ, бешинчиси Хожа Работ, олтинчиси Хожа Закариёнинг биродарзодаси, еттинчиси Хожа Одам Нишоварий, саккизинчиси Хожа Муҳаммад Ҳаким Балхий, тўққизинчиси Хожа Жаҳонда, ўнинчиси Хожа Қурайш, ўн биринчиси Бобо Салмон Орифи турк эди.

Шайхимиз Шайх Юсуфнинг, сирлари муқаддас бўлсин, Самарқанд вилоятига келишларининг сабаби шу эдики, Хожа Ҳамидуллоҳин Тамноний вилоятга кетган ва бундан олти йил ўтган эди. Ҳазрати Хожа Хизр, унга саломлар бўлсин, Малотия вилоятида эдилар. Бу ерда Имоми Молик, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин, наслдан бўлган бир киши бор эди. Оти Абдулжамил эди. Ёши эса бир юз ўн учга борган эди. Аллоҳдан фарзанд тилар эди.

Алқисса, Малотия подшосига қарши бир душман пайдо бўлди. Уни мамлакатдан қувиб чиқарди ва юртни олди. Малотия подшоси дашту тоғ ва саҳроларда кезиб юрарди. Соқол ва қошларини қириб юборган эди. Тасодифдан бўлиб, подшо ўша Абдулжамилнинг уйига келиб қолди. Подшо бир неча кундан буён туз тотимаган эди. Шу хона соҳибидан таом сўрайман, деб хаёл қилди у.

Подшо уй эшигига яқинлашганда ичкаридан чиқаётган таом ҳиди димоғига урилди. У бир кекса кишини кўрди ва румий тилида унга салом берди. Сўнг:

— Шу вилоят лашкаридан бўламан, бир неча кундан буён таом еганим йўқ! — деди.

— Ичкарига кир! — дедилар Хожа Абдулжамил.

Подшо ичкарига кирди. Унга таъзим қилиб, ўтиришга буюрдилар. Сўнг дедилар:

— Таҳорат қил!

Подшо таҳорат қилгандан сўнг унга:

— Шукри вузувни бажо қил! — дедилар.

Подшо шукри вузувни адо қилиб бўлгач, Хожа неъматга тўла бир хонни келтириб, подшонинг олдига қўйдилар. Подшо неъматлардан кўнгли тусаганича тановул қилди. Шундан сўнг Хожа подшонинг либосларини ювдилар, сочу соқолларини тарошладилар ва уйқута ётқиздилар.

Подшо уйқудан тургач, йиғи тутди ва узоқ йиғлади. Хожа Абдулжамил ундан:

— Йиғининг сабаби нима? — деб сўрадилар.

— Айта олмайман! — деди подшо.

Хожа Абдулжамил қасамёд қилиб:

— Айтавер, уялма! — дедилар.

Подшо ундан илтифотлар кўргани учун лутф қилган ҳолда:

— Мени танийсанми? — деди.

— Ҳа, — дедилар Хожа. Сўнг Хожа Абдулжамил ундан:

— Вилоятни қўлга олишни хоҳлайсанми? — деб сўрадилар.

— Нега хоҳламай, — деди подшо, — аёлим ва болаларим номаҳрамларнинг қўлида қолган.

Хожа Абдулжамил:

— Агар вилоятни қўлга олсанг, қизингни менга берасанми? — дедилар.

Подшо қабул қилди. Шунда Хожа унга:

— Сен отам Имоми Молик, Аллоҳ унга раҳматини сочсин, қабрлари қошида арбаъин (қирқ кунлик чилла) ўтиришинг керак, — дедилар.

Подшо қабул қилди. Бориб, Имоми Молик, Аллоҳ унга раҳматини сочсин, қабрлари қошида арбаъин ўтирди. Малотияни тортиб олган подшо зулам қўли-

ни одамлар ва уларнинг молига чўзган эди ва халқнинг фарёдини кўкка чиқарган эди. Халқ ночор аҳволда қолиб, ўзларининг аввалги подшоларини қидирар, бироқ тополмас эдилар.

Халқнинг улуғлари Хожа Абдулжамил хузурига келиб, аҳволларини арз қилдилар. Шунда Хожа Абдулжамил уларга дедилар:

— Бошида мен сизларга подшо билан бирга бўлинглар, жангга киришинглар, деган эдим. Сизлар кулоқ солмадингизлар. Энди жазоларингизни тортиб ётаверинглар!

Улуғлар фарёд чекиб:

— Бизга аввалги подшомиз керак! — дедилар.

Хожа уларга:

— Тун кириши билан совут кийиб, жанг қурола-рингизни ҳозирланглар. Подшонинг ухлайдиган хонасига кириб, дарҳол ўлди-ринглар, амирларни эса бандга олинглар. Шунда мен бориб, подшоҳингизни олиб келаман! — дедилар.

Хожа халқни жўнатиб юбориб, ўзи Имоми Молик зиёратига отландилар. У ерда озиб-тўзиб кетган подшони кўрдилар. Подшонинг назари Хожага тушиши билан дарҳол ўрнидан турди ва таъзим бажо қилди. Ундан мамлакатнинг аҳволи ҳақида савол қилди. Хожа дедилар:

— Вилоятни сенга таслим қилдик, ўрнингдан тур ва отга мин!

Подшо бу хушхабарни эшитгач:

— Менинг қизимни қабул қилинг! — деди.

Хожа Абдулжамил вилоят азизларини йиғиб, подшонинг қизини никоҳига олдилар, сўнг Рум томонга юз қўйдилар. Румнинг улуғлари, бойу камбағаллари Хожанинг истиқболига чиқдилар. Улар Хожанинг айтганини амалга оширган ва подшонинг хабарига мунтазир бўлиб турган эдилар. Подшо келгач, барчалари чиқиб, подшони тахтга ўтқиздилар. Унинг душманларини бирма-бир ҳалок қилдилар. Кўпларининг оёвига оғир занжирлар уриб, подшо хузурига келтирдилар. Подшо уларнинг барчасини қатл этишга буюрди.

Шундан сўнг, подшо Рум шахрини безатишга буюрди ва қизини Хожага топширди. Хўдойи таъоло Хожага подшо қизидан бир ўғил ато қилди. Отини Абдулхолиқ қўйди. Бу номни эса Хожа Хизр, унга саломлар бўлсин, ихтиёр қилган эдилар. Фарзанд йигирма икки ёшга тўлгач, Ҳазрати Хожа Хизр уларни Хожа Юсуф Ҳамадоний, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин, ҳузурига олиб бордилар. Бузругвор Шайх Хожа Хизр, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин, ҳузурларида Хожа Абдулхолиққа зикри дил талқинини таълим бердилар. Хожа Хизр уларни Хожа Юсуф Ҳамадонийга, Аллоҳ унга раҳматини сочсин, топширдилар.

Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ айтган рубоийлардан бир нечтаси мазкур саҳифага ёзилди. Рубоий:

Жоно, лабам аз зикри ту хомуш мабод,
Ёди ту зи хотирам фаромуш мабод.
Ҳар жо зи шамойилат ҳадисе гўянд,
Зарроти вужуди ман бажузи гўш мабод.

(Эй жонон, менинг лабим сенинг зикрингдан тўхтамасин,
Сенинг ёдинг хотирамдан асло ўчмасин.
Қаердаки сенинг шамойилинг ҳақида сўзласалар,
Вужудимнинг зарралари қулоқдан ўзга бўлмасин).

Рубоий:

Они ту, ки аз номи ту борад ишқ,
Аз номаву пайғому ту борад ишқ.
Ошиқ шавад он кас, ки ба қўят бигзарад,
Гўё зи дару боми ту борад ишқ.

(Сен шундай Зотсанки, номингдан ишқ ёғади,
Нома ва пайғомингдан ишқ ёғади.
Кўчангдан ўтган ҳар бир киши Сенга ошиқ бўлади,
Гўёки эшигу томингдан ишқ ёғади).

Рубоий:

Жоно, зи ту то бачанд андуҳ кашам,
Ин бори гами гарон чуи куҳ кашам.
Дилдор агар туйи, дилдода манам,
Андуҳ кашам аз туву анбуҳ кашам.

(Эй жонон, сендан қачонгача андуҳ тортаман,
Токайгача бу тоғдек оғир юкни тортаман.
Сен кўнгил олувчи бўлсанг, мен сенга кўнгил берувчиман,
Сендан андуҳ тортаман, андуҳни ғоят кўп тортаман).

Рубоий:

3-ини гуна, ки жилва он диловез кунад,
Ошиқ аз бало чигуна парҳез кунад.
Бод аст маломати касон дар гўшам,
Лекин боди, ки оташам тез кунад.

(Ўша диани тортувчи бу тариқа жилва қилса,
Ошиқ балодан қандай қутулсин?
Одамларнинг маломати қулоғимга шамол бўлиб тегади,
Бироқ бу шамол оловимни кучайтиради).

Нақл қилинишича, Хожай Бузруг (Хожа Абдулхолик) қаддасаллоҳу таъоло руҳаҳу тариқат асҳоблари билан ўтириб, илми ладунний музокараси билан машғул эдилар. Мувоҳаса асносида Хожа Абдулҳолик, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин, тафаккурга чўмдилар ва хаёлни сир ҳамда хуфялар оламига юбордилар. Асҳобларнинг барчаси Хожанинг жонпарвар сўзларини эшитиш учун хушёрлик қулоғини тутиб турардилар. Шунда Хожа дедилар:

— Эй фарзандларим, ҳозир бўлингки, бир марди майдон, яъни Яссавий Ато давлатининг байроғи ва саодатининг ноғораси навозишга кирди. Аллоҳ таъоло тавфиқи билан тез орада бу содиқ дарвиш етиб келур. Кўплар суҳбат шарафига ноил бўлулар!

Бу сўзларни айтиб туриб, сўрадилар:

— Ичингизда ким бордурки, мусофирларга хизмат камарини боғлағай?

Ўтирганлардан ҳеч ким жавоб бермади. Хожай Бузруг (Абдулҳолик)нинг зоҳир ва ботин назарлари Хожа Сиддиққа тушди. Шу онда у ўрнидан турди ва деди:

— Агар Хожа ижозат берсалар, бу бандайи заиф ўша соҳиб давлатларнинг хизматлари шарафига қиём кўргузса!

Хожа (Абдулхолиқ) раҳматуллоҳи алайҳ унга кўп дуойи хайр қилдилар ва дедилар:

— Эй фарзанд, керакли нарсалардан эҳтиёжга яраша ол!

У ўша онда амрга амал қилди. Керакли бойликдан айтилганини жамоат ҳузурида олди.

Шу пайт хабарчи келиб, мусофирлар етиб келгани ҳақидаги муждани етказди. Хожа Абдулхолиқ Хожа Сиддиқни истиқбол учун чиқарди. Уларни машойихлар орасида одат бўлган эъзозу икром билан авлиёларнинг такаюғи бўлган бизнинг хонақоҳга туширдилар ва Илоҳий мамлакат тахти узра асҳоблар музокара ва мунозарага мушарраф бўлдилар.

Бир неча кунни шу тариқа суҳбатда ўтказдилар. Биз шикаста дил тариқат асҳобларгаким, сийналаримиз хазинаси Аллоҳ таъолонинг раҳмат ганжинаси эрди, дуру жавоҳирлардан тўлиғу мукамал нисор қилдилар.

Сафар муддати поёнига етгач, мусофирлар қайтдилар. Хожа Сиддиқ алайҳир-раҳма керакли молни нуқсонсиз Хожа ҳузурига келтирдилар. Хожаи Бузруг алайҳир-раҳма кулбадагиларга насибасига яраша инъом қилдилар. Барчалари қабул қилдилар. Навбат Хожа Сиддиққа етгач, у қабул қилмади. Хожа Калон алайҳир-раҳма қанчалик зўрламасинлар, барибир ижобат қилмади. Шундан сўнг Хожа Калон Хожа Аҳмад Сиддиқ ҳақларига чексиз сано ва беҳад мақтовлар айтдилар ва дедилар:

— Эй фарзанд, сен тарки дунё (бойликни тарк) қилганинг учун арвоҳлар олами сенга насиб бўлди. Сен мусофирлар хизматини ўзингга лозим тут, токи икки жаҳон саодати ва боқий давлат сенга муяссар бўлгай!

Бул бузругворнинг шу назарлари туфайли у тариқат асҳобларининг пешвоси ва ҳақиқат арбобларининг қибласига айланди.

Нақл қилинишича, тариқат асҳобларидан бири Хожа Абдулхолиқни зиёфатга таклиф этган эди. Хожа зиёфатда ҳозир бўлдилар ва ҳеч нарса емадилар. Зиёфат соҳиби ейишни ўтиниб сўради. Хожа дедилар:

— Хамир қорган киши бетаҳорат бўлган экан, биз учун бу таомдан емоқ жоиз эмаски, ундан еб вақтимизни фораг қилмагаймиз!

Суриштириб кўришса, аҳвол Хожа айтгандек бўлган экан.

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ алайҳир-рахма шундай деганлар:

— Агар биздан ёки бизнинг қабримиздан бир пашша учиб чиқиб, бировга қўнса, Худойи таъоло қиёмат куни уни дўзах оловидан асрамаса, ҳаргиз ором олмагайман!

Ҳазрати Хожа Орифи Ревгарий равваҳаллоҳу руҳаҳу «Мақомот»ида ёзиладики, у авлиёлар қутби, мусаффолар пешвоси, хомушлик анҳорининг соқини, висол Каъбасининг восили, фазилатлар зулолининг азизи, руҳоний саробининг зийнаткаши, Ҳазрати Яздонийнинг муқарраби, маъно тариқатининг солики, Хожа Орифи Ревгарий, қуддиса сирруҳу, ёшлигидан Ҳазрати Хожа Хизр алайҳис-саломнинг иноятларини топган эдилар. Бу воқеа шундай юз берган эди: Хожа Ориф алайҳир-рахма Хожа Абдулхолиқ мактабининг шогирдларидан эдилар. Ҳазрати Хожа Хизр алайҳис-салом Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ ҳузурларига борганларида, Хожа Ориф алайҳир-рахма ухлаб қолмаслик учун кўзларини тузга тўлдириб олган эдилар. Ҳазрати Хожа Хизр алайҳис-салом бу ҳолни мушоҳада қилиб, шафқат қўлларини Хожа Орифнинг бошларига қўйдилар. Хожа Ориф Ҳазрати Хожа Хизр алайҳис-саломнинг нафаслари баракати билан шундай улуғ даража топдилар. Байт:

Ориф зи ҳазор подшоҳ афзун аст,
Доим ба ҳузури Ҳазрати бечун аст.
Ту кай дони, ки ҳоли Ориф чун аст,
Бо ту ба жаҳону аз жаҳон берун аст.

(Ориф Ревгарий минглаб подшоҳдан ҳам ортиқроқдур,
У доимо Ҳазрати Ҳақ ёди билан ҳозирдир.
Сен Орифнинг ҳоли қандай эканини қаёқдан биласан,
У оламда сен билан бўлса ҳам, бироқ оламдан ташқаридадир).

Билгинки, Худойи таъоло дўстларининг назарларида улуғ таъсирлар бор.

Нақл қилинишича, султон ул-машойих Абу Саъид Абулхайр қуддиса сирруҳу Ҳазрати Хожа Ориф ҳақида шундай илтифот қилиб: «Хожа Ориф хонадони доимо маъмур бўлсин!» — деган эдилар. Бу дуонинг сабаби қуйидагича эди: Ҳазрати Хожа Орифнинг ходимларидан бўлган Муҳаммад Ходим бир куни Ҳазрати Хожа Орифдан Шайх Абу Саъид хизматига бориш учун ижозат сўради. «Боришнинг сабаби нима?» деб сўрадилар Хожа. Ходим деди: «Ҳар ким Шайх Абу Саъид ҳузурларига борса, учта қафо (шапалоқ) ер экан. Шоядки, шайхнинг қўллари менинг бошимга етса, бунинг баракатидан Худойи таъоло менга раҳмат қилса».

Ҳазрати Хожа Ориф Ходимга рухсат бердилар. Ходим кетди ва Шайх ҳузурига етди. Шайх хонақоҳга киришга рухсат бердилар. Ходим хонақоҳга Шайхдан аввал кирди. Дастурхон ҳозир қилинди. Шайхнинг ўзлари Муҳаммад Ходимнинг қўлига сув қуйдилар. Муҳаммад Ходим қўлини артмади. Шундан сўнг Ходим чап томони билан таом ейишга бошлади. Шайх ундан: «Исминг нима?» деб сўрадилар. Ходим эса: «Маъзур тутсинлар, овзимнинг ўнг томони шамоллаб шишган» деб жавоб берди. Шайхнинг асқоблари табассум қилдилар. Шунда Шайх: «Ҳақ таъоло сенинг шайхинингнинг хонадонини маъмур қилсин!»—деб дуо қилдилар.

Нақл қилинишича, каромат аҳлидан бўлган бир жамоат ҳавога учдилар ва Хожаи Жаҳон (Абдулхолик) хоналарига тушдилар. Ҳазрати Хожа Абдулхолик Ходимга:

— Бу жамоатни хонадан ҳайдаб чиқарингки, шариатга хилоф иш тутдилар!—деб айтдилар.

Нақл қилинишича, Хожа Абдулхолик алайҳир-раҳма бир куни толиб дўстларга дарс айтиш билан машғул эдилар. Ярамас кишилардан бир жамоат уларнинг ёнларида зиёфат уюштириб, фасод ишлар билан шуғуллана бошладилар. Баланд қасрнинг устига

чиқиб, ароқ ичардилар. Бу фосиқларнинг ўйин-кул-гилари толибларнинг қулоқларига кирарди ва Раб-боний калималарни тўлиқ эшитишларида нуқсон пайдо қилар эди. Ҳазрати Хожа Ориф алайҳир-рахма уларни бу ҳолдан манъ қилдилар. Сўнг барча дўстлари билан ташқари чиқиб, намоз ўқиладиган хонақоҳ олдига келдилар ва Ҳазрати Рабб ул-Арбобга юз-ландилар. Раббоний боргоҳнинг пири Хожа Ориф бу Шайтоний сифат тулкиларга ҳайбат назари билан боқдилар. Шу пайт улардан бири бошқаси билан жан-жал бошлади ва унга тиг урди. Бошқаси эса унинг ёқасидан тутди ва ҳар иккови қаср устидан ерга кулаб тушиб, ҳалок бўлдилар. Сал ўтмай, уларнинг орасига фитна олови тушди. Жанжал бошладилар ва улардан тўрттаси ўлдирилди. Асҳоблардан бири хонақоҳга кириб, можаро ҳақида Хожа Абдулхолиқ алайҳир-рахмага хабар қилди. Ҳазрати Хожа: — Орифни қидириб топинглар! — деб буюрдилар.

Ташқари чиқдилар ва Хожа Орифни намоз ўқиёт-ган ҳолда топдилар. Бу ҳақда Хожа Абдулхолиққа хабар бердилар. Ҳазрати Хожа муборак қадамлари-ни ташқарига қўйдилар ва Хожа Орифнинг қўлла-ридан тутиб дедилар:

— Эй фарзанд, тарбият ҳайбат ва ҳалокат учун эмас, хизмат ва марҳамат учундир!

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ қуд-диса сирруҳу ўтирган эдилар ва уларнинг мулоза-матларида Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиё ва Хожа Ғариб раҳимаҳумуллоҳлар бор эди. Бу соҳиб дав-латларнинг ҳар бири кўнгилларида: «Хожа Ориф биздан ёши улуғ ва қуввати кам, бироқ Хожа Абдул-холиқнинг иноят назарлари унга кўпроқ, нега шун-дай?» — деган фикр мавжуд эди. Ҳазрати Хожа Ка-лон каромат нури билан уларнинг фикридан огоҳ бўлиб:

— Эй фарзандларим, Орифни қидириб топинг-лар! — дедилар.

Хожанинг ҳукмлари бўйича уларнинг ҳар бирла-ри Хожа Орифни қидиришга чиқиб кетдилар ва

уларни вайрона масжиддан топдиларки, гавҳардек нур сочиб турардилар, бошларига эса Каъба соя солиб турганини очик ва равшан кўрдилар. Асҳобларнинг барчаси Хожа Орифнинг оёғига йиқилдилар ва Хожа Калоннинг бу зоҳир кароматига офарин ўқидилар.

Нақл қилинишича, она Бухорода бир дилкушо манзил ва бир руҳафзо мавзе бўлиб, у Ниёзобод номи билан машхур эди. Бу мақомда сафо аҳли ва сафо арбоблари бўлиб, уларнинг барчалари Ҳақ талаби билан машғул ва ҳаммаси машойихлар ирода-ти билан мавсуф эди. Барчасининг орзуси битта — Хожа Орифнинг жаҳоноро жамоли ва жаҳоннамо висолига мушарраф бўлиш ҳамда бу дунё ва охира-тининг саодатига эришиш эди. Бу жамоатнинг қулоғи-га Хожа Орифнинг кароматлари ва валоятлари ет-ган ва уларнинг ёқимли сифатлари эшитилган эди. Мақомотларидан бири шу эдики, Каъба бу марди даргоҳ ва мақбули Илоҳ зиёратига келар эди. Бу қабиладан бир жамоат Хожа Ориф ҳузурига борар ва бошқа жамоатни ҳам тарғиб қилар эди. Баъзилар-и эса, сизлар сабр қилинларки, сабр шодмонлик саройининг калити, чунончи, Расул алайҳис-салом «ас-сабру мифтоҳ ул-фараҳ» (сабр шодликлар ка-лит) деганлар, шоядки Ҳазрати Хожа Ориф каро-мат нури ва валоят қуввати билан қадами муборақ-ларини бул манзилга қўйсалар, дер эдилар.

Бу қабиланинг кўнгил орзусига мувофиқ Ҳазра-ти Хожа Ориф муборақ қадамларни ўша манзилга қўйдилар ва ўша мазор аҳлини ёқимли юзлари би-лан мунаввар қилиб, иноят офтоби билан парвариш қилдилар ҳамда марҳамат сояси билан уларнинг дил-ларига роҳат етқиздилар. Фирдавс мисол бўстони-нинг висоли билан ўшал мавзени аттор кулбасидек хушбўй қилдилар.

Муаззин азон айтиб, «қад қомат ис-салот»га ет-ганда, Ҳазрати Хожа намозга юз қўйдилар ва «ин-ний важжаҳту важҳий лиллазий»ни тилга олганла-рида дунёдан тамом узилдилар ва Ҳаққа пайваста

бўддилар. Ул жамоат бу соҳиб валоятнинг валояти ошкор бўлишини истаганлари учун бир неча бор ниятларини изҳор қилдилар. Хожа уларнинг мақсадларини билиб, муборак энглари билан ишорат қилдилар, булут пардасини офтоб юзидан кўтардилар ва Катъбанинг ой жамолини бу соҳиб давлатларга кўрсатдилар. Садоқат қадамига эга бўлганлар шукрона саждасига бош қўйдилар, кўнгилларига шубҳа ва гумон бўлганлари эса Ҳазрати Хожа Ориф алайҳир-рахма оёғига йиқилиб, тавба ва истиффорга машғул бўлдилар. Уларнинг ҳар бирлари соҳиб давлат ва соҳиб валоятга айландилар. Уларнинг шафотларидан бизларга ҳам насиб этсин!

Нақл қилинишича, Хожа Ориф қуддиса сиррухунинг мулозаматида дўстлар ва тариқат фарзандлари бўлар эди. Бир куни намоздан сўнг дўстлардан бири Хожа Маҳмуд кўнглидан ўтказдики, мен кўп муддатдан буён унинг хизматини кўнгилдагидек қилиб келаман, менга унинг мақомот ва кароматидан ҳеч нарса зоҳир бўлгани йўқ, билмасманким, бу ҳол бу фақирнинг нуқсониданми ёки бундай шамойил ва фазилат Ҳазрати Эшоннинг ўзида йўқми? Хожа Ориф бу ҳолни каромат нури билан англади ва хуфтан намозидан фориф бўлганларида Хожа Ориф қуддиса сирруху Маҳмудга ўгирилиб: «Эй фарзанд Маҳмуд, мен сен учун ташвиш тортувчиман» — дедилар. Сўнг яна қиблага юзландилар.

Нақл қилинишича, Бухорода бир аёл бўлиб, уни Оиша девона дер эдилар. У яланғоч ҳолда юрарди. Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ раҳматуллоҳи алайҳнинг Бухорога келгани маълум бўлгач, Оиша чоғиб бориб, нонвойнинг тандирига кириб олди ва нонвойга: «Тандирнинг оғзини ёп, ҳозиргина бир эркак Бухорога кириб келди!» — деди. Нонвой таажжубда қолиб:

— Бу қандай ҳол? — деди.

— Менга либос бер, токи тандирдан чиқай! — деди Оиша.

Нонвой уйига бориб, кўйлак, иштон ва рўмол олиб келди. Оиша тандир ичида уларни кийди ва тандир-

дан чиқди. Унинг бир тола мўйи ҳам нуқсон топмаган эди. Нонвой Оишанинг валоятини кўриб, қадамага бош қўйди ва деди:

— Сени оловдан сақлаган Худо ҳақи, айт, бу қандай ҳолат?

Заифаи девона унга:

— Бухорога бир эркак келдики, уни ҳақиқий эркак деса бўлади, шу сабабли кийиниб олдим! Энди унинг олдига бориб, хизматини топай! Хоҳлайсанми, сени ҳам ўзим билан олиб бораман, токи сен ҳам унинг суҳбатини топ! — деди.

Нонвой ўрнидан туриб, Оиша билан бирга Бухоро шаҳрининг дарвозаси ёнидаги Хожа Абдухлолиқ қуддиса сирруҳу тушган ҳовлига бордилар. Хожа Абдухлолиқ заифага таъзим қилдилар. Нонвой ҳам Хожага қўл берди ва зикри дил дарсини олди. У Хожа Абдухлолиқнинг хизматида бўлиб, охирад ишларига ҳаракат қилди ва тариқат йўлини тутувчилардан бирига айланди.

Масъала. Бир киши Хожаи Бузруг (Абдухлолиқ)нинг ҳузурига келиб:

— Намоздаги хушув нима? — деб сўради.

— Намоздаги хушув шуки, намозхонга хавф шу даражада ҳоким бўладики, агар унга ўқ отсалар, унинг хабари бўлмайди, — деб жавоб бердилар Хожа. Хожа яна унга:

— Сен учун бу сўзни тушунишга йўл йўқ, шунинг учун ажабланмоқдасан. Бироқ бу ҳолдан воқиф бўлганларнинг юраги қонга тўлгандир. Ҳар ким бомдодда ўрнидан турса-ю, кечга ета оладими — йўқми, шубҳада бўлса, қандай қилиб ўзидан хабари бўлсин?! — дедилар.

Бу сўзлар ўша кишининг ботинига таъсир қилди, охири ўзидан кетди. Бир оздан сўнг ўзига келгач, деди:

— Менга насиҳат сўзини айтсангиз, токи бу насиҳатга амал қилиб, қиёмат куни омон бўлувчилардан бирига айланай!

Хожа Абдухлолиқ қуддиса сирруҳу дедилар:

— Уч нарса борки, ҳар ким бу учни яхши кўрса, Худодан узоқ бўлади. Бу учдан бири шуки, ҳар кимса

тинимсиз хуш таомлардан ейишга ҳарис бўлса, дўзахга яқинроқ бўлади, дўзах эса унга яқин бўлади. Ҳар ким хасис бойлар билан ўтиришни одат қилса, бошқаси эса дабдабали либос кийишга интилса. Чунки бу уч нарса ҳавойи нафсандир, ҳар ким ҳавойи нафс йўлидан юрса, дўзах унинг жойи бўлади. Бу ишлардан зинҳор узоқ бўл, токи Қиёмат куни ночор аҳволда қолмагайсан!

Нақ қилинишича, Хожа Абдулхолиқ раҳматуллоҳи алайҳ ойдин кечада ўз мачитининг томида ибодатга машғул эдилар. Қўшни аёл ўз эри билан жанжал қилиб дерди:

— Саксон йилга яқин бўлибдики, мен сенинг уйингданман. Оч қолдирасанми, яланғоч қўясанми, барисига сабр қилдим. Иссиғу совуқдан менга нима етса, барчасига чидадим. Нимаки келтирсанг, кўпроқ келтир, демадим. Сенинг иззату обрўйингни сақладим, сендан бирор кимсага шикоят қилиб бормадим. Буларнинг ҳаммасига чидашимнинг сабаби шуки, то сен меники бўл, мен эса сеники! Агар бошқа аёлга илтифот қилсанг ёхуд бошқа бировни танласанг, қўлим Хожа Абдулхолиқнинг этагида бўлади, то адолатга етмасам қўлимни Хожа Абдулхолиқнинг этагидан олмайман!

Бу заифанинг сўзларидан кўнглим хуш бўлди ва кўзларимдан ёш равон бўлди. Ўзимча фикрлаб дедим: «Эй Абдулхолиқ, бу заифа Аллоҳ махлуқининг муҳаббатида шундай ҳолга етибди, қанчалар меҳнатга сабр қилибди. Бу сўзлар тариқат йўлидагиларга сабоқ бўлиши керак. Сўнг бу сўзга Қуръондан далил топишни фикр қилдим ва мана бу оятни топдим. Худойи таъоло буюради: «Инналлоҳа ло йағфиру ан йушриқа биҳи ва йағфиру мо дуна золика лиман йашоу». Яъни Аллоҳ таъоло айтади: «Ҳақ ва ростдурки, Худованди таъоло сизларнинг барча гуноҳларингизни кечиради, аммо кўнгил гўшасидан бошқага майл қилсангиз ва унга шерик қилсангиз, ҳаргиз кечирмайди». Аллоҳдан паноҳ тилаймизки, агар бошқага соч толасидек кўнгилда йўл берсанг ёки Ҳазрати Жало-

лимизга нисбатан бошқани танласанг, ҳаргиз бизнинг раҳматимизга етмагайсан! Аллоҳдан куфр ва залолатга тушиб қолишдан паноҳ тилаймиз!

Нақл қилинишича, Хожа Абдулхолиқ алайҳир-раҳма асҳоблари билан Каъбага кетаётган вақтларида йўлда ташналик асҳобларга таъсир қилиб, бағоят ташна бўлдилар. Ногоҳ бир чоҳга етиб келдилар, бироқ асҳобларда челақ ва арқон йўқ эди. Хожани Бузрукка:

— Асҳоблар ғоят ташнадурлар, бироқ челақ билан арқон йўқдур, таҳоратга ҳам муҳтождурмиз, — дедилар.

Хожа Абдулхолиқ раҳматуллоҳи алайҳ:

— Ходимни чақириб келинглар, — деб буюрдилар.

Ходим келгач, унга дедилар:

— Мен қудуқ олдига бораман ва намоз ўқишга бошлайман, сизлар сувдан ичиб, таҳорат қилинглар.

Асҳобларнинг ҳаммаси ҳозир бўлдилар. Хожа раҳматуллоҳи алайҳ ҳам келдилар ва қудуқ ёнига жойнамоз солиб, намоз ўқишга киришдилар. Сув қудуқнинг қирғоғига чиқди. Барча сувдан ичиб, таҳорат қилдилар. Шу пайт дўстлардан бири кўза келтириб, кўзани сув билан тўлдирган эди, сув яна қудуқнинг тагига тушиб кетди. Хожа Абдулхолиқ алайҳир-раҳма:

— Эй, дўстларим, агар сизлар Худога ишонч қўйганларингизда эди, бу сув то Қиёматгача қудуқ тагига тушиб кетмас эди! — дедилар.

Ма съ ала. Бир дарвиш «Таслим нимадур?» — деб сўради. Хожа Абдулхолиқ қуддиса-сирруху дедилар: «Таслим шундай нарсаки, Мийсоқда нафс ва мол Худога сотилган ва жаннат харид қилинган, бугун менга таслим қилурсанки: «Инналлоҳа иштаро минал-мўъминийна анфусаҳум ва амволаҳум бианна лаҳумул жанната». Нафс ва мол таслими шу ваддан бўлурки, нафсини Ҳақники деб билур, бироқ Ҳақ харжи сифатида кўргай, шу туфайли мол билан ҳам, нафси билан ҳам Худонинг бандаларига яхшилик

қила олсин ва ҳеч кимга миннат қилмасин, ўзини уларнинг ботинида деб билсин, молу дунёга ўз ботинидан йўл бермасин ва шунда ўзини Унинг ҳукми ва қазосига таслим қилган бўлади.

Масъала. Бир куни Ходим Ҳазрати Эшондан:

— Дилнинг фароғати нима? — деб сўради.

Хожа алайҳир-рахма дедилар:

— Дил фароғати шундайки, дунё машғулотида овоз бўласан. Чунки Ҳақ таъоло олам Хожаси (Расулуллоҳ)га: «Фаиза фарағта фансаб», яъни «Эй Муҳаммад, барча мавжудотдан фориф бўл, ўшанда бизнинг хизматимизга машғул бўл», — деб буюрди. Бас, Худованди таъолонинг бир тоифа бандалари бордурки, уларни олди-сотди ва халқ билан бўлган муомала Аллоҳ зикридан тўхтата олмайди. Мен уларни яхши кўраманки, Аллоҳ айтди: «Рижолун ло талҳиҳим тижоратун вало байъун ан зикриллаҳи». Агар қўлингиздан келса, сиз ҳам улардан бўлсангиз, бу сизга муборак бўлур. Агар бундай бўлолмасангиз, унда шундай одамларга молингиз билан хизмат қилинг, уларнинг хотиржамлик, дил фароғати учун зарур воситаларни муҳайё қилинг, токи уларнинг давлатлари неъматидан баҳраманд бўлғайсиз. Улар амалга оширган ҳар бир тоат ва ибодат ўша сиз берган луқма орқали юз берар экан, унинг савоби луқма соҳибига ҳам етгай. Уларнинг сўзлари ва камолот даражаларининг савоби соҳибига луқманинг амаллар девонига битилгай. Ҳар ким уларнинг хизмати ва муҳаббатини кўнглига солса, қиёмат куни унга қайтарилажакки, Ҳазрати Расул алайҳис-салом: «Алмаржиъу аҳиббун», — дебдурлар. Ўша соҳиб давлатларда баъзи вақтлар бўлурки, «ли маъаллоҳ» вақтининг хосиятига эга бўлур, ўша пайтда Илоҳий жузъиёт тасарруфига қодир бўлурлар. Бу ҳолатда уларнинг нафслари осмон ва замин аҳлининг муомалаларини билурки, «Ҳаққа яқин бўлмоқ жин ва одамларнинг амалига тенгдир» сўзининг хазинаси-дур. Бу соҳиб давлатларнинг ушбу ҳолидан насиба

шундай пайтда, яъни уларга хизмат қилганда ҳосил бўлурки, Машриқ ва Мағриб аҳли бунинг ҳисобини қила олмаслар. Бас, ҳар ким бу дунёда арзимас нарса билан бу тоифанинг хизматини қилса ҳам Ҳақ таъоло унга қанчадан-қанча савоб ва марҳаматларни кўрсатур.

Олам хожаси Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам буюрадиларки, дунё ҳоли нарвоннинг мисолига ўхшайдики, бу нарвон билан илийинга чиқса бўлур ёки бу нарвон билан асфал ус-софилийнга кетса бўлур.

Бас, Хожа Абдулҳолиқ раҳматуллоҳи алайҳ дедилар:

— Дунё молини ҳам жаннат даражалари ва Ҳаққа яқинлик даражасига айлантурса бўлур ёки дўзахни топиш ва Ҳазрати Ҳақдан узоқлашиш даражасига айлантириш ҳам мумкин. Чунончи, Худойи таъоло саодат кимийеғарлиги билан буюрдики: «Қавлуҳу таъоло: ваттабиъ фийма отайкаллоҳу дорал охират вала танса насибака минад-дунё», яъни «сенга дунё молу неъматларидан нимаики берган бўлсак, охиратни қидир, дунёдан нимаики насибанг бўлса, уни унутма». Бу шу нарсага ишораки, молу дунёдан сенинг насибанг шу миқдордаки, уни ҳавойи нафс йўлида сарф қилганингдан кўра Худо розилиги йўлида харж қилганинг яхшидир. Кимки молу дунёни ҳавойи нафс йўлида харж этса, Қуръондаги Худо ваъиди (огоҳлантириши) остида бўлади. «Иннал мубаззирини кону ихвон уш-Шайтон», яъни «Молу дунёни ўз жойига харж қилмаганлар Шайтоннинг биродарларидир». Демак, ақлли киши ўзини Шайтонга биродар қилмайди ва бунга йўл қўймайди.

Нақл қилинишича, бир куни бир дарвиш Ҳазрати Хожа (Абдулҳолиқ) раҳматуллоҳи алайҳ ҳузурларида:

— Агар Худойи таъоло менга жаннат билан дўзахни танлаш ихтиёрини берганда эди, мен дўзахни танлаган бўлардим, негаки мен ҳаётим давомида ҳавойи нафсим кетидан юрмадим, демак, бу ҳолда жаннат менинг муродим, дўзах Ҳақ таъолонинг муроди бўла-

ди ва мен Ҳақ таъолонинг муродини ўз муродимдан устун қўйган бўламан, — деди.

Ҳазрати Хожа раҳматуллоҳи алайҳ унга:

— Бу сўз ақлга мувофиқ эмас, чунки бандада нима ихтиёр бор? Биз Ҳақ таъоло қаерга бор деса, ўша ерга борамиз, қаерда тур деса, ўша ерда турамызки, бандалик асли шудир, сен айтган нарса эмас, — дедилар.

— Ҳақ йўлида юрувчиларга Шайтон йўл топади-ми-йўқми? — деб сўради дарвиш.

Ҳазрати Хожа алайҳир-рахма дедилар:

— Одам нафсини ўлдириш даражасига етмаган бўлса, у одам қазабга минган пайтида, Шайтон унга йўл топади. Бироқ, киши нафсини ўлдириш даражасига етган бўлса, Шайтон қандай йўл топсин! Бироқ Ҳақ томон юз қўйган, Аллоҳ китобини ўнг қўли билан тутган, кеча-кундуз тариқат йўлида бўлган одамга Шайтон доимо дахл қилишда бўлади.

Нақл қилинишича, ошуро кунлари эди, кўпчилик жамоат Ҳазрат Хожа раҳматуллоҳи алайҳ ҳузурларида ўтирган эдилар ва Ҳазрати Хожа эса сўзлар эдилар. Ногоҳ хирқа кийган ва елкасига жойнамоз ташлаган зоҳид сувратидаги бир киши кириб келиб, бир четда ўтирди. Хожа унга бир лаҳза назар солдилар. Бироздан сўнг йигит ўрнидан туриб:

— Расул алайҳис-салом: «Иттакув фаросат ал-мўъмини фаиннаҳу йанзуру би-нуриллаҳи» (яъни, мўъмин одамнинг қарашидан қўрқингларки, у Аллоҳ нури орқали қарайди), — деганлар, бу ҳадиснинг сирини мадада? — деб сўради.

Ҳазрати Хожа унга:

— Бу ҳадиснинг сирини шуки, зуннорингни кес ва иймон келтир, дегани! — деб жавоб бердилар.

Йигит:

— Худо асрасин, менда зуннор нима қилсин? — деди.

Ҳазрати Хожа Ходимга ишорат қилдилар. Ходим ўрнидан туриб, унинг хирқасини ечиб олди, хирқа остида зуннор кўриниб турарди. Бу тарсо йигит зуннорини ечиб, дарҳол иймон келтирди.

Ҳазрати Хожа шунда:

— Эй, ёронлар, келинлар, шу йигитга қўшилиб, биз ҳам зуннорларни ечайлик, у зоҳир зуннорини ечди, биз ботин зуннорини ечайлик, у гуноҳдан озод бўлди, биз ҳам озод қилинувчилардан бўлайлик!— дедилар.

Ёронлар бу ҳолни кўргач, Ҳазрати Хожа оёқларига йиқилишиб, барчалари тавба қилдилар.

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожа Абдулҳолиқ раҳматуллоҳи алайҳнинг бир муриди бўлиб, у бир неча муддат Ҳазрати Хожадан узоқлашиб қолган эди. У ҳар куни туш кўрар, тушида бир гуруҳ жамоат келиб, сен камолга эришдинг, дейишар, бир туяни олиб келиб, унга миндирар, сени жаннатга олиб борамиз, дейишар эди. Ҳазрати Хожанинг муриди туяга минар, чиройли ва обод, сўрилар билан безатилаган, кўркам, лаззатли таомлар қўйилган, сувлари шарқираб оқиб турган бир мавзегга етиб, тонггача у ерда бўларди. Уйқудан уйғонгач, ўзини савмаъада кўрарди. Шу сабабли унга улуғ банд тушган эди.

Ҳазрати Хожа алайҳир-раҳма бир куни бу ҳолни фаросат нури билан мушоҳада қилиб, бу нодон мурид Шайтоннинг тузоғига тушганини билдилар. Ҳазрати Хожа ўринларидан туриб, у ўтирган савмаъага бордилар. Бу номурод муриднинг керилиб ўтирганини кўрдилар. Ундан:

— Қандай мақомга етдинг? — деб сўрадилар.

Мурид бўлган воқеаларни Ҳазрати Хожа алайҳир-раҳмага баён қилиб, бир гуруҳ жамоат келишини, ўзини ундоғу бундоғ мавзегга олиб боришларини айтиб берди. Ҳазрати Хожа унга:

— Бу гал ўша жойга борганингда уч марта «ло ҳавла вало қуввата илла биллаҳил алиййил азийм» калимасини ўқи ва кўзингни оч, қани, нимани кўрар экансан, — дедилар.

У Ҳазрати Хожанинг сўзларини қабул қилди. Яна ўша жойга борган вақтда уч марта «ло ҳавла вало қуввата илла биллаҳил алиййил азийм» калимасини ўқиди. Ўша жамоат унинг олдидан қочишга тушди.

Кўзини очиб, ўзининг ўтирганини, олдига ўликларнинг суяклари қўйилганини кўрди ва бу Шайтоннинг ҳийласи эканини билди. Дарҳол бу феълидан тавба қилиб, Ҳазрати Хожа алайҳир-рахманинг ҳузурига келди. Бундан буён Ҳазрати Хожа алайҳир-рахманинг хизматидан узоқлашмайман, деб аҳд қилди.

Нақл қилинишича, бир одам узоқдан Ҳазрати Хожа алайҳир-рахманинг ҳузурига келган эди. Ногоҳ бошқа бир хушсуврат йигит ҳам кириб келиб, Ҳазрати Хожадан дуо қилишини сўради. Ҳазрати Хожа унинг ҳақиға дуо қилдилар. Йигит кўздан йўқ бўлиб кетди. Шу пайт узоқдан келган киши Ҳазрати Хожадан:

— Бу киши ким эди, дуо сўради, дуо қилдингиз, кўздан йўқ бўлиб кетди? — деб сўради.

Ҳазрати Хожа:

— У йигит фаришта эди, унинг мақоми тўртинчи осмон эди, ундан бир айб содир бўлган эди ва Ҳақ таъоло уни ўша мақомдан узоқлаштириб, иккинчи осмонга юборган эди. Бошқа фаришталар унга бизнинг манзилимиздан хабар бериб, бу ерга келди ва биздан дуо қилишни сўради. Биз дуо қилдик, Худойи таъоло унинг ҳақиға қилган дуойимни ижобат қилди ва ўз мақомига етказди, — дедилар.

Мусофир:

— Эй Хожа, иймонимнинг бақувват бўлиши учун менга ҳам дуо қилинг, токи Шайтоннинг домидан эсон-омон қутулиб юрай! — деди.

Ҳазрати Хожа:

— Шундай ваъда борки, ҳар ким фарз намознинг адосидан сўнг дуо қилса, дуоси мустажоб бўлади. Тавбани ишга сол ва фарзнинг адосидан сўнг мени ёдга ол ва биз ҳам сени ёдга олурмиз. Шоядқи, шунда ижобат нишони сенга ҳам, бизга ҳам зоҳир бўлса! — дедилар.

Нақл қилинишича, олам кўклам билан жилвагар бўлган баҳор кунларида Ҳазрати Хожа Абдуллоҳлик ўз боғларида иш билан машғул эдилар ва тақво либоси ҳисобланган хирқаларини бир четга қўйиб қўйган эдилар. Хожа Хизр алайҳис-салом табаррук

тариқасида Хожанинг либосини олдилар ва Хожа ҳузурига олиб келдилар. Хожа Абдулхолиқ қуддиса сирруҳу:

— Обиҳаётни ушлаган қўлингиз билан бизнинг либосимизни ушлашингиз лойиқ эмас! — дедилар.

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожа Хизр алайҳис-салом Хожа Абдулхолиққа: — Ўзаро суҳбат қурайлик, — дедилар.

Хожа Абдулхолиқ уларга:

— Сиз обиҳаёт ичиб, тирикликни қидирасиз, биз қадамимизни фано (йўқлик) оламига қўйиб, фано (йўқлик)ни қидирамиз, қандай қилиб, биз суҳбатдош бўла оламиз? — деб жавоб бердилар.

Нақл қилинишича, муршиди рашид ва соҳиби тавҳид Нажмуддин Кубро қуддиса сирруҳу Чингизхон хуруж қилиб чиққан замонда, бомдодан сўнг дўстлар унинг хизматига келишган вақтда, тафаккурга чўмдилар. Сўнг бошларини кўтариб, дўстларга қараб дедилар:

— Бу диёрга бало юз тутажак ва бу диёр аҳлига бу бало етажак. Бу балони даф қила оладиган соҳиб давлат киши бизнинг биродаримиздир ва у султонлик салтанатининг садри Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний қуддиса сирруҳудур!

Сўнг икки муридини Ҳазрати Хожа (Абдулхолиқ) нинг ҳузурига юбордилар ва уларга: «Биродаримиздан илтимос қилинглarki, бало айёмида Холиқи Зул-Жалолдан нажот оятларини ўқиб, дуо ва тазарруъ юзасидан илтижо қилсинлар, токи уларнинг дуолари баракатидан мўъминлар нажот топсинлар!

Қосидлар Бухоро томон йўлга тушдилар. Йўлда бир карвонга дуч келдилар ва Ҳазрати Хожа раҳматulloҳи алайҳнинг аҳволи ҳақида сўрадилар. Карвондагилар:

— Ҳазрати Хожанинг жанозаларини ўқиб, Бухородан чиқиб келямиз, — дедилар.

— Бухоро халқининг аҳволи қандай бўлди? — деб сўрадилар.

Улар:

— Ёруф олам уларга қоронғи бўлди ва уларнинг орасида қиёмат қўпди! — деб жавоб бердилар.

Қосидлар қайтдилар ва аҳволни Шайх Нажмуддин Куброга маълум қилиб, улар ҳаёт уловини йўқлик олами сари сурибдилар, деб айтдилар.

Шайх ёш тўла кўзлари билан Рабб ул-Арбоб (Аллоҳ)нинг ваъдаи савобини Китоб (Қуръон) саҳифасидан: «Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун» («Биз ҳаммамиз Аллоҳникимиз ва ҳаммамиз Аллоҳга қайтувчимиз») — деб ўқидилар. Сўнг дедилар:

— Ҳақ таъоло бир қавм устига бирор бало ёки фитна юбормоқчи бўлса, ўша қавм орасидан ўз валийсини чиқаради, сўнг балони юборади. Демак, бу бало албатта келувчи ва фитна юз берувчидур!

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ алайҳир-рахма буюрдилар:

— Бирор кишида беш хислат кўрмагунингча у билан дўстлик қилма. Биринчиси — бойдан фақирни афзал билмаса. Иккинчиси — амални илмдан афзал билмаса. Учинчиси — иззатдан хорликни афзал билмаса. Тўртинчиси — ошкоро ва пинҳоний илмлардан хабардор бўлмаса. Бешинчи — ўлимга тайёр бўлмаса.

Нақл қилинишича, Хожа Абдулхолиқ қуддиса сиррухудан сўрадилар:

— Тариқатингиз соҳибларига икки олам давлати, абадий саодат ва Парвардигор ризоси қаердан келган?

Ҳазрати Хожа:

— Ишладик ва едик, — дедилар.

Асҳоблар:

— Бу сўзларни шарҳлаб берсангиз, — дедилар.

Хожа дедилар:

— Эй покиза қалбли дарвишлар, Пайғамбар алайҳис-салом ҳадисига мувофиқ иш қилдик ва мўъмин биродарлар ғамини едик. Ҳалол молдан нимаинки топган бўлсак, уларга нафақа қилдик. Борди-ю, сизлар ҳам бу давлатга етишни хоҳласангиз, мазкур насиҳатларга амал қилинг!

Нақ қилинишича, Хожа Бузрут (Абдулхолиқ)нинг мулозаматларида асҳоблар кўп бўлиб, улар улуғ мартабаларга эришган эдилар. Улардан Хожа Сиддиқ қуддиса сирруҳу бўлиб, улуғ мақомга етган эди. У улуғ мақомотлар ва фавқулодда кароматлар соҳиби эди. Мақомотларидан бири шундайки, бирорта мусофир Хожа Абдулхолиқ раҳматуллоҳи алайҳнинг ҳузурларига келса, Хожа Сиддиқ Ҳазрати Хожанинг ишоралари билан келган мусофирларга кўз очиб юмгунча емиш дастурхонини ҳозир қилар эди.

Эй одамлар, авлиёларнинг кароматини Ҳақ деб билинг, подшолик боргоҳининг соҳиб валоятлари мақомотларини ҳақиқий деб ҳисобланг, меҳрибонлик назарини ташувчилар деб тушунинг, суҳбатларини офтоб каби қадрланг, уларга ҳимматингизни қаратинг. Шундай қилсангиз, шояд Аллоҳнинг тавфиқи сизга рафиқ бўлиб, азизларнинг ахлоқи тарбиясидан шундай саодатга етсангиз!

Нақ қилинишича, Ҳазрати Хожа қламдан ўтар вақтларида, агар ижозат берганларида эди, уларнинг муридлари Ҳазрати Хожанинг қабрларини олтин билан кўтарар эдилар. Бироқ улар қабрларини иморат қилмасликни васият қилган эдилар. Уларнинг мунаввар қабрларини иморат қилишга ҳеч кимнинг ҳадди йўқ эди, шу сабабли шундайлигича қолди. Валлоҳу аълам би-с-саваб.

* * *

«Мақомоти Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ» («Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийнинг мақомоти») номли бу китоб якшанба куни, сафар ойининг (хайрият ва зафар билан тугасин) ўн саккизинчи куни, 1233 санада (1817 й.) бандаларнинг ҳақирроғи ва осийларнинг бахтсизроғи Мир Саййид Муҳаммад Қори ибн Миракхўжа Бухорий қўли билан ёзиб туғалланди.

ТОҶИР ЭШОННИНГ «ТАЗКИРАИ НАҚШБАНДИЯ» АСАРИДА ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ ЗИКРИ

Тоҳир Эшоннинг «Тазкираи нақшбандия» асари тасаввуф тарихини ўрганишда муҳим манбалардан ҳисобланади. Унда 300 дан ортиқ шайхларнинг таржимаи ҳоллари баён қилинган. Тазкиранинг бошқа манбалардан фарқи шуки, унда муаллиф шу соҳага оид жуда кўп асарлардан фойдаланган.

Тоҳир Эшон хожагон тариқати асосчилари ҳақида ҳам муҳим маълумотларни келтиради. У асарида айниқса Абдулхолиқ Фиждувонийга кенг жой ажратиб, бу билан шайхга ўзининг катта ҳурматини изҳор қилган. Фиждувонийга бағишланган бўлимда шайхнинг ҳаёти ва фаолиятини мукаммал ёритади. Айниқса, хожагон тариқатида муҳим бўлган 11 та қоида асарда ўз аксини топган. Фиждувонийнинг бу борадаги фикрлари ҳам тўлиғича келтирилган.

Тоҳир Эшон Фиждувоний ҳақида ажойиб байтларни иншо қилган. Чунончи, у ёзади:

Дар шарият фариди вақту замон,
Дар тариқат ваҳиди қутби жаҳон.
(Шариятда вақт ва замоннинг яғонаси,
Тариқатда жаҳон қутбларининг яккаю ёлғизи).

Тазкирада Фиждувонийнинг шеърларидан ҳам айрим намуналар келтирилган.

Тоҳир Эшон рисолада ўзининг Фиждувонийга бўлган ҳурмат ва эҳтиромини қуйидагича баён қилади, «Эмди бу рисолаи ўқутувчи ёр ва биродарлардин умид улдурким, ҳар вақт ушбу китобни мутолаа қилиб, Ҳазрати Хожаи Жаҳон Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний алайҳир-раҳманинг баёнига етишур эрсалар, керакдурким, ул жанобнинг руҳи шарифига бир мартаба сураи Фотиҳа ва уч мартаба сураи Ихлос ва уч навбат салавати шариф ўқиб бахш қил-

гайлар. Ва муроду мақсадларин ул жанобнинг руҳониятидин талаб этгайлар».

Тоҳир Эшоннинг «Тазкираси» форс тилида ёзилган, кейинчалик эски ўзбек тилига таржима қилинган. Қуйида ана шу таржимадан Фиждувоний ҳақидаги маълумотларнинг табдили берилмоқда.

БАЁНИ СИЛСИЛАИ ХОЖАГОНИ НАҚШБАНДИЯ

қаддасаллоҳу арвоҳаҳум¹

Эмди арбоби биниш ва асҳоби дониш биродарларнинг замири мунийр ва шафқати таҳмирларига махфий ва пушида бўлмасунким, Ҳазрати Хожагони олийшаън қаддасаллоҳу арвоҳаҳумларнинг силсиласи баёнига шуруъ қилурмиз. Иншоаллоҳу таъоло ила явмина ҳазо то аввалидин бошлаб ахийригача ихтисор тариқида ала қадрит-тоқат ажзу инкисорлигимиз бирла баён қилгумиздур, то инки бу бузругворларни эшитгувчилар файз топиб баҳраманд бўлғайлар, валлоҳу-л-ҳодий ила-с-сиротил мустақийм би-авниҳи ва иноятиҳи (Аллоҳ ўзининг кўмаги ва инояти билан тўғри йўлга бошловчидир).

БУ ФАСЛ ҲАЗРАТИ ХОЖАИ ЖАҲОН ШАЙХ АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ ҚУДДИСА СИРРУҲУ-Л-ОЛИЙ БАЁНИ

Ул ноиби Ҳазрати Ҳақ ва халифаи барҳақ ва қутб-л-машойих инда-л-Ҳақ ва-л-халқ ва убур кунандаи олами улухиййат ва рабубиййат, кушойандаи дари жаннат, муқарраби даргоҳи Яздоний, баргузидаи Изади Субҳоний, соқийи чашмаи ҳайвоний ва суҳбатдори соҳиби он зиндагоний, аъно Ҳазрати Шайх Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний раҳматуллоҳи алайҳдур.

Ул жаноб Ҳазрати Хожа Юсуф Ҳамадоний алайҳир-раҳманинг тўртинчи халифаси эрдиким, бир неча байтлар ул маънийдин хабар берур. Маснавий:

¹ Табдил тарих фанлари номзоди М. Раззоқова билан бирга амалга оширилган.

Баъд аз он шоҳи хожаҳо омад,
Қутб ба иршоду раҳнамо омад.
Дар шариат фариди вақту замон,
Дар тариқат ваҳиди қутби жаҳон.
Дар раҳи фақр ҳамчу шоҳ омад,
Бар дараш чун гадои моҳ омад.
Шуд жаҳон бар вужуд хушнуд,
Ҳама обид шудан бар маъбуд.
Маҳрамаш Хизру ҳамдами пир аст,
Ки ба дасташ ҳамиша тадбир аст.
Ҳар касе чун жамоли у меда,
Нури Ҳақ аз жамоли у мечид.
Чун касе бар дараш гадо омад,
Жумла шоҳон ба у гадо омад.
Гар мубаййин шавам ба таърифаш,
Нашавад ҳеч кам зи тавсифаш.
Марқадаш гарчи Фиждувон омад,
Маржиъаш мулки жовидон омад.
Номи эшон Хизр алайҳис салом,
Абдуллоҳиқ бимонда уро ном.
Нақлу у Ҳазрат чу Хожаи Жаҳон,
Шашсаду ҳафдаҳ баъд аз ҳижрат дон.

М а з м у н и :

Ундан сўнг хожалар шоҳи дунёга келди,
Иршод ва раҳнамолик қутби дунёга келди.
У шариатда даврнинг дурдонаси,
Тариқатда жаҳон қутбларининг ягонаси эди.
Фақрлик йўлида шоҳ каби эди,
Эшигига ой ҳам гадо каби келди.
Унинг келишидан жаҳон шод бўлди.
Маъбуд учун барча обидга айланди.
Хизр унинг маҳрами, пир эса ҳамдами эди.
Қўлида ҳамиша чора-тадбир эди.
Ҳар ким унинг жамолини кўрса,
Гўё унинг жамолидан Аллоҳ нурини йиғиб оларди.
Кимки унинг эшигига гадо бўлиб келса,
Бу гадога жумла жаҳон гадо бўларди.
Унинг тавсифини қанчалик қилмай,
Тавсифи ҳеч кам бўлмайди.
Қабри гарчи Фиждувонда бўлса ҳам,
Қайтиш жойи боқий мамлакат (жаннат) эди.
Хизр алайҳис-салом унга,
Абдуллоҳиқ деб ном кўйган эди.
Хожаи Жаҳон бўлмиш Ҳазратнинг вафоти,
Ҳижратдан олти юз ўн етти йил ўтганда деб билгин.

Ойтурларким, ул жаноб ҳам ҳазрати хожағони олийшаънларнинг сарвари ва сардафтари эрди. Таваллуд топган ва ҳам мадфун бўлгон ери Бухорои шарифнинг қарйаларидин Фиждувон отлиғ мавзе эрди. Фиждувон била Бухоро қалъасининг ўртаси олти фарсахлиқ йўлдур. Ул жанобнинг отасининг оти Имом Абдулжамил эрди ва Имом Молиқнинг авлодларининг жумласидин эрди. Ва Имом Молиқ муқтадойи вақт, олим ба улуми зоҳир ва ботин ва Молотийаи Румнинг сокинидин эрди. Ва Хожа Абдуллохлиқ Фиждувоний алайҳир-рахманинғ онаси Рум подшоҳининг авлодларидин эрди. Ва Ҳазрати Хизр алайҳис-салом анга Хожа Абдуллохлиқнинг вужудга келуридин башорат бериб, Абдуллохлиқ от қўйуб, таъйин қилгон эрди.

Ондин сўнг ул жанобнинг отоси Абдулжамил ҳаводисоти айём сабабли Бухоро тавобиъндағи Фиждувон отлиғ қарйаға қадам келтуруб, онда маскан тутди. Ва Ҳазрати Хожанинғ таваллуди ул мавзеда воқеъ бўлди. Ондин сўнг ул Ҳазрат камол сарҳаддига етиб, ибтидои ҳолда бир неча йил улуми зоҳирийға иштиғоли тамом кўргузди. Бир куни эрдиким, Ҳазрати Хожа Абдуллохлиқ ўзининг устозиким, Имом Садруддин эрди ҳамиша тафсир китобин мутолаа қилур эрди. Чун Ҳазрати Хожай Жаҳоннинг сабақи бу оятга етишди: «Аъувзу биллаҳи мин аш-Шайтонир ражийм. Удъу Раббакум тазарруъан ва хуфйатан иннаҳу ло юҳибб ул-муътадийи». Устозидин сўрдиким, хуфйанинғ ҳақиқати недур? Агар зикр қилур одам баланд ўқир бўлса ва ё зикр қилур аснода аъзоси ҳаракат қилур эрса, ўзга одам огоҳ бўлур. Ва агар қўнгул бирла зикрга машғул бўлур эрса, «Аш-Шайтону йажри мажрад-дами фи уруқи ибни Адам» деган ҳадиснинг ҳукми била Шайтон огоҳ бўлуб, аъзоларининг тамурида қон юргандек юруб, васваса қилур. Ҳазрати устоз ойтти: «Бу илми ладуннийдур, агар Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло хоҳласа, аҳлуллоҳ жамоаси бир бузруги азиз сизга зикри хуфйани таълим берур».

Ондин сўнг Хожа Абдуллохлиқ алайҳир-рахма шул тариқа зикрни таълим олмақ учун мунтазир бўлуб

юрур эрди. То вақтиким, Хожа Хизр алайҳис-салом онинг ёнига келиб, зикри хафийни анга таълим бериб, Хожа Хизр алайҳис-салом они фарзандликка қабул этиб, амр қилди: «Эй, Абдулхолиқ, эмди ҳавзга кириб, сув тагида нафйу исбот калимасиким, «ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадун Расулуллоҳ»дур, анга шуруъ қилиб, қалбинг бирла ойтғил». Хожа Абдулхолиқ Хизр алайҳис-саломнинг амрини бажо келтуруб, ул сабақни таълим олгондин сўнгра, ўз ишига машғул бўлди, чунончи, бир неча файзу футуҳ ҳосил қилди. Ондин сўнгра Хожа Юсуф Ҳамадоний алайҳир-рахманинг суҳбатига дохил бўлуб, муриди бўлди, чунончи, толиби содиқ солиқларнинг ароларида маълум эрди.

Ҳадисда келубдурки: «Қолаи Набиййу саллаллоҳу алайҳи васаллам: Ман аҳабба ан йартаъа фи риёзил жаннати фалйукассир зикруллоҳи таъоло. Ва қолаи Набиййу саллаллоҳу алайҳи васаллам. Йуфзалуз зикрул хафиййу алаз зикрил лази йасмаъухул ҳафзату сабъийна зиъфан». Ушбу ҳадислар Имом Муҳаммад Ғаззолий раҳматуллоҳи алайҳнинг «Усули дин» отлиғ китобида мазкур бўлгондур. Таржимаи ҳадиси Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламда дебдурким, ҳар одамики, жаннатнинг бўстонида ором олмоқни хоҳлар эрса, бас ул одамга керакким, Аллоҳ таъолонинг зикрига мудовамат кўргузгай. Ва дағи пайғамбар алайҳис-салом дебдурким, фазилатлиғроқдур зикри хафийким, ҳафаза огоҳ бўлгон зикрдин етмиш чандон, яъни ҳафаза огоҳ бўлгон зикрдин ҳафаза огоҳ бўлмагон зикрнинг Аллоҳ таъолонинг наздида етмиш чандон тафзийли бордур, деган бўлур.

Хожа Муҳаммад Порсо қуддиса сирруҳунинг «Фасл ул-хитоб» отлиғ китобида мазкур бўлибдурким, Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний қуддиса сирруҳунинг тариқат бобида равиши ва тартиб одоби суҳбат бўлуб, ҳаммаларига мақбул ва марғуб эрди. Ул Ҳазрат алад-давом сидқу сафо била Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннати санийялари мутобаъатида пайравлик қилиб, жидди тамом кўргузур эрдилар, валекин зоҳирда ҳаво ва бидъат ва мухолиф амрларига кўшиш этуб, одамлар-

дин йироқ бўлур эрдилар. Ва ўзининг пок равишин ағёрларнинг назарларидин пўшида тутуб, ўз мартабасин ҳаргиз изҳор қилмас эрдилар. Алғараз ул жанобнинг валоият мартабаси ул жойга етушдиким, ҳар кун бир вақт намозин хонаи Каъбада ўқуб келур эрди. Ул Ҳазратнинг Шом билодларинда муридлари ҳаддин ортиқ кўб бўлуб, ул жойда хонақоҳ пайдо қилиб, ҳар ерда бўлсалар халойиқларнинг иршоди ва ҳидойатига машғул бўлуб, неча толиби солиҳларни тариқи Ҳақга далолат қилдилар. Ва ўзларининг фарзанди маънавийси Хожа Авлиёи Кабир учун тариқатнинг одоб ва шароитлари ҳаққида васиййат этиб, «Васиййатнома» битдиларким, ҳамма солиқларга лозим бўлуб, бир неча фойдаларга муштамил бўлғон эрди. Они бу тариқада табаррук расмида тутуб баён қилурмиз.

ВАСИЙЙАТНОМАИ ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ ФИЖДУВОНИЙ АЛАЙҲИР-РАҲМА

Ҳазрати Хожа Абдулхолиқ алайҳир-раҳма фарзандига хитоб этуб, оиди: «Эй ўғлум, санга васиййат қилурманким, ҳамма аҳволда илму адаб ва тақво-ю зухд бирла бўлғайсан. Ўтган азизлар тариқат йўлида юргандек, аларга таъбиййатлиғ кўргузуб, аҳли суннат ва-л-жамоатларга пайравлик этуб, илми фикҳ ва илми ҳадис ва илми ахлоқни таълим олғайсен. Жоҳилу подон сўфийлардин қочиб, ҳамиша намозни жамоат била ўқиғайсан. Ҳаргиз имом ва муаззин бўлуб, шуҳратни ихтиёр этмағайсан, яъни имом ва муаззин бўлмағайсан, нединки шуҳрат офатнинг боисидур. Ва мансаб ихтиёр этмағайсан, ўзингни йўқнинг қаторида тутуб, хатларда ёзмағайсан ва қазо (қозилик) маҳкамасига бормағайсан. Одамлар ва подшоҳ ва подшоҳзодалар била суҳбат қилмағайсан. Хонақоҳга борур бўлсанг, онда симоъни кўб қилмағайсанким, симоъга кўб шуға этмоқ кўнгулни ўлтурур ва нифоқнинг боиси бўлур. Валекин симоъга мункир бўлмағайсанким, асҳоби симоъ кўбдур. Ва камсўз, камхўр, камхоб бўлғайсан. Одамлардин

йўлбарсдин қочғондек қочғойсан ва хилват жойни ихтиёр этуб, бесоқолу хотинлар ва аҳли бидъату наммом бирла суҳбат қилмағайсан. Шубҳалиф нарсалардин парҳез қилғайсан. Агар қўлингдин келса хотин олмагилким, дунё талабининг боиси бўлур. Ва кўб ханда қилмагилким, қаҳ-қаҳа бирла кулмаклиф кўнгилни ўлтирур. Ва ҳеч одамға ҳақорат кўзи била қарамағил, балким шафқату марҳамат назаринг бирла боқғойсан. Ва зоҳирингға оро бермағайсанким, ботининг хароблиғиқа боис бўлғусидур. Ва халқ бирла мужодаला қилмағайсан ва ҳеч бир нимарсани савол этмағайсан. Ва бир одамға хизмат буюрмағайсан. Машойихларга жону дил бирла хизмат қилиб, аларнинг феъллариға инкор қилмағайсанким, аларға инкор этган одам ҳаргиз халослиқ топмағай. Кўнглинг ҳамиша охират ғамидин маҳзун бўлуб, баданинг бемор, кўзинг гирён бўлуб, дунёға ва дунёнинг аҳлиға машғул бўлмағайсан.

Эй фарзанд, этган амалинг холис ва дуонг зору тазарруъ бирла бўлсин. Кийган тўнинг кўхна ва рафиқинг дарвеш ва сармоянг фақирлиғ ва ўлтурур уйинг масжид бўлсин. Ва мунисинг Ҳазрати Борий таъоло бўлуб, онинг зикру саносидин бирдан ғофил бўлмағайсан. Ва шул насиҳатларни қилиб, саъю кўшиш қилур бўлсанг, икки дунёда Аллоҳу таъоло ёринг ва мададкоринг бўлғусидур». Эмди насиҳатлар тамом бўлди.

Ва дағи ул жанобнинг калимоти қудсийаларидин саккиз иборат бордурким, хожағони олийшаъннинг тариқатларини биноси ул иборатларга эрди. Ул саккиз иборат будур: *хуш дар дам, назар дар қадам, сафар дар ватан, хилват дар анжуман, ёдқарг, бозгашт, ниғаҳдошт ва ёддошт*. Пушида бўлмасунким, ул тоифаи олийқадрларнинг урфу истилоҳларидин яна уч калимаи дигар бордур. Ул уч калима, вуқуфи замоний, вуқуфи ададий ва вуқуфи қалбийдур.

*Куй, кўшиқ ва мусиқа эшитиб, зикрга тушиш

Чун Ҳазрати Хожа Абдуллоҳиқ қуддиса сирруҳу хожағони олийшаънларнинг сарҳалқаси эрди, би-з-зарур бу мақомда ул жанобнинг истилоҳ қилган лафзларини билмак бу азизларнинг тариқи эрди, то толиби солиқлардан огоҳлиғ ва содиқлиғ бўлсун деб, ул иборатларни ёзулғусидур, то ижмол юзидин билгани тафсили била муяссар бўлғай.

«Фастақим камо умирта» ойнаи каримасининг мазмуни била шарият ва тариқат амрларидин маъмур бўлгон ишларнинг ҳақида риёзат ва мужоҳада бирла саъйи тамом кўргузуб, ахлоқи замималарини йўқ этуб, ахлоқи ҳамидаларини қўлиға келмағида одоби тамом била гофил бўлмағайлар. Байт:

Ҳар чиз талаб куни биёби,
Ру аз талабаш агар натоби.

Мазмуни:

Агар қидиришдан юз ўғирмасанг,
Ниманики қидирсанг, топасан.

Байт:

Гофил машав, ки мойи зулумот гофилий,
Бо ёди дўст бош, ки қалбат жалий кунад.
Ҳангоми фурсатат ба ғанимат шумор чун,
Умрат чу барқ меғузарад ожилий кунад.

Мазмуни:

Гофил бўлмагинки, гофиллик зулматнинг мойсидир,
Дўст ёри билан бўл, қалбингни нури қилади.
Фурсатни доимо ғанимат деб билгинки,
Умр чақиндек ўтиб, шошқалоқлик қилади.

Ҳуш дар дам иборатининг маънисида бу тариқа дебдурларким, ҳар нафасиким, ичкаридан чиқса, ул нафаснинг хузур ва огоҳлиқ бирла бўлмоқи керакдур. Мавлоно Саъдудин Кошғарий қуддиса сирруҳу дебдур: «*Ҳуш дар дам*, яъни бир нафасдин яна бир нафасга ўтмағи ғафлат юзидин бўлмайин, балки огоҳлиқ била бўлуб, ҳар нафас олурда Ҳазрати субҳонаху ва таъолодин гофил бўлмағай».

Ҳазрати Хожа Аҳрор раҳматуллоҳи алайҳ дебдурким, нафасинг риояси муҳофазати ҳамма ҳолда

зарурий ва лозимдур ва тамоми нафасларнинг бе-
кор ўткармайин ҳузур ва огоҳлиқ била тутгай. Ва
агар бир одам нафасини муҳофазат қила олмаса,
ойтурларким, ул одам нафасин гўм қилуб, ўз саъйи-
да нисбатин йўқ этди деб (ойтурлар)».

Ҳазрати Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддиса сир-
руҳу дебдурки, бу йўлда бинойи корни нафасга
қўймоқ лозимки, нафасни зое қилмагай, нафаснинг
духули ва хуружида икки нафаснинг аросин сақла-
моқ керақдурким, бу иккисининг ароси огоҳлиқ била
бўлуб, гафлатга қолмагай.

Махфий қолмасунки, бу мазкур бўлган ўн бир
калимаким, «Рашаҳот» китобида тафсили била баён
этилган эрди, бу фақирнинг рисоласи аларнинг таф-
сили била шарҳ этмакка вақт топмади, бу ваҳҳдин
ижмол тариқи била қўшиш қилиб, онча лозим бўлган-
ларни, агар Аллоҳ таъолонинг авну инояти бўлса, баён
килки била ёзғумдур. Валлоҳу таъоло ал-муваффиқ.

Назар дар қадам иборатининг маъниси улдур-
ким, солиқнинг шаҳарда ва саҳрода ва бозорда, юр-
мақда ва ўлтурмақда ва ҳамма жойларда назари
оёқининг орқасида бўлмоқи керақдур. То анинг
назари пароканда ва лозим эрмас жойда тушмагай.
Ва Ҳазрати Мавлавий Абдурраҳмон Жомий қуддиса
сирруҳу «Тухфат ул-аҳрор» китобида Ҳазрати Баҳо
ул-Ҳақ ва-д-Дин алайҳир раҳманинг маноқибида бу
мазмун бирла адо этубдур. Байт:

Кам зада беҳамдамийи хуш дам,
В-ар нагузашта назар дар қадам.
Бас, ки зи худ карда басуръат сафар,
Боз намонда қадамаш аз назар.

М а з м у н и :

Ҳушёрликсиз бирор нафас ҳам олмаган,
Назари қадамидан ўзга ерда бўлмаган.
У ўзлигидан суръат билан сафарга, яъни узоққа кетган,
Ҳар бир қадами назардан холий бўлмаган.

Сафар дар ватан иборатининг маъниси улдур-
ким, солиқ жамоаси табиати башарийда сафар қилур,
яъни сифоти башарий сифоти малакийга ва сифоти

замималардин сифоти ҳамидаларга ўтар. Ва Ҳазрати Мавлоно Саъдуддин Кошғарий дебдурким, хабис сифат одамлар ҳар жойга борсалар, палидлик ва хабислик сифати ондин зойил бўлмағусидур. Ондок киши ул сифатларни тарк этуб, ахлоқи ҳамидаға бормоғи лозимдур.

Пушида бўлмасунким, тариқат машойихларининг аҳволлари сафар қилмоқ ва иқомат этмакни ихтиёр қилмоқда бир неча важҳ била бўлғондур. Чунончи, баъзилар ибтидода сафар қилуб, ахийрида иқомат этубдурлар. Ва баъзилар ибтидода муқим бўлуб, ахийрида сафар этубдур. Баъзилари аввалда ва охирда сафар этубдур. Ва иқомат қилмайдур. Ва ҳар тоифанинг сафар ва иқомат қилмоғида ниййати содиқаси ва ғарази саҳиҳаси керақдур. Казо фи-л-«Авориф».

Аммо хожагон қаддасаллоҳу таъоло арвоҳаҳумларнинг тариқлари сафарда ва иқоматда уддурким, ибтидои ҳолда сафар ихтиёр этуб, ўзларин бир азизнинг хизматига еткуруб, ул азизнинг хизматида бўлур эрдилар. Агар ўз диёрларида андок азиз бўлур эрса, анинг мулозаматига шитобон бўлуб, огоҳлиқ ҳосил этмакнинг ҳақида саъйи тамом кўргузгайлар. Аммо сифати башарийятким, мазмума эрди, ондин халос топгандин эса сафар қилмоқ ва иқомат этмак бу иккиси баробардур.

Ҳазрати Хожа Аҳрор қуддиса сирруҳу дебдурким, ибтидода сулук этгувчи одам сафар қилур бўлса, кўнгул паришонлигининг ўзга ҳеч нима нарса ҳосил бўлмасдур. Вақтики, толиби солиқ бир азизнинг суҳбатига етишур бўлса, ўлтуруб тамкин сифатин ҳосил қилмоқи керақдур. Ва хожагонларнинг нисбати қувватин қўлига келтуруб, нафсин камолотға еткурмак лозимдур. Ондин сўнг ҳар жойга борур эрса ҳеч монень йўқдур. Байт:

Ё Раб, чи хуш аст бедахон хандидан,
Бевоситаи чашм жаҳонро дидан.
Биншину сафар кун, ки бағоят хуб аст,
Безахмати по гирди жаҳон гардидан.

Мазмуни:

Эй парвардигор, оғиз бўлатуриб, оғизсиз кулмоқ,
Кўзсиз бутун жаҳонни кўриб турмоқ қандай соз!
Бир жойда ўтириб, сафар қилиб, жаҳон атрофини,
Оёққа заҳмат етказмай сайр этиш нақадар яхши!

Хилват дар анжуман, бу иборатнинг маънисин
Хожа Баҳо ул-Ҳақ ва -д-Дин алайҳир-раҳмадин
сўрдиларким, сизларнинг тариқингизнинг биноси
қаю нимарсагадур? Ул Ҳазрат ойтибдурлар: «Хил-
ват дар анжумандур, яъни зоҳирда халқ бирла, бо-
тинда Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло бирла бўлмоқдур».
«Байт:

Аз дарун шав ошинову в-аз берун бегонаваш,
Инчунин зебо равиш кам мешавад андар жаҳон.

Мазмуни:

Ботинда ошино бўл, зоҳирда — бегона,
Жаҳонда бундай чиройли йўл камдир.

«Рижолун ло талҳиҳим тижоратун вало байъун тан
зикриллаҳи» ояи каримаси бу мақомда ушбу маъни-
га ишоратдур.

Ва дағи Хожа Баҳоуддин қуддиса сирруҳу ойди:
«Ушбу тариқда нисбати ботиний андоғдурким, дил-
нинг жамълиги анжуманда (мажлисда)дур ва таф-
риқа сурати хилватдаги ҳолатдин зиёддур ва биз-
ларнинг тариқимиз суҳбатдур. Ва хилватда шуҳрат
бўлур, шуҳрат офатнинг боиси бўлур. Хайриййат
жамъиййатда, жамъиййат суҳбатда бўлур. Аммо бу
шарт била мосивони нафй этмак керақдур. Валлоҳу
аълам.

Ёдқарғ — зикри лисоний ва ё зикри қалбийдин
иборатдур. Ҳазрати Мавлоно Саъдуудун Кошғарий
раҳматуллоҳи алайҳ дебдурки, нафйу исбот зикри-
нинг таълими тариқаси улдурким, шайх таълим бе-
рур бўлса, аввал ўзи «ло илоҳа иллаллоҳ» калимаси-
ни айтиб, муридга дағи таълим берур. Мурид одам
қалбин ҳозир тутуб, шайх қалбининг тақобулида ту-
тар, кўзин юмуб, тилин танлайига ёпиштуруб, тиш-
ларин бир-бирига банд этмак била оғзин дағи юмуб,

ондин сўнг шайхга таъзиму қувват била мувофиқат этуб, нафасни сақламоқ бирла зикри Аллоҳга машғул бўлур кўнгул бирла, тил бирла эрмасдур. Ондин сўнг «Аъувзу биллаҳ» ва «Бисмиллаҳ»ни ойтуб, нафасни қуввати тамом бирла бир тортуб, боз юбориб, ондин сўнг икки мартаба астағфируллоҳ деб, нафасни ичига қуввати тамом тортуб, нафасини юбормай, маҳкам тутуб, «ло» калимасин зикри нофдин зикри султонга борғунча чекар. Иллаллоҳ калимасин рост тарафдағи руҳга урар. Иллаллоҳ калимасин зикри руҳдин бошлаб, диққати тамом бирла зикри қалба урғайким, зикрнинг ҳаловатининг асари дилга етушгай ва жамиъи аъзога таъсири зоҳир бўлғай. Бир нафасда уч, ё беш, ё тўққиз ала ҳозал-қийёс ба қадри мо тайассаруллоҳ тоқ-тоқ этуб, ойтгай. Ва дағи ло илоҳа тарафида тамоми мавжудотларни нафй этгай. Ва исбот тарафида, яъни иллаллоҳ тарафида Ҳақ субҳонаҳу таъолонинг вужудин боқийлик ва мақсудлик назари била мулоҳаза қилгай. Ва бу зикрда уч вуқуф маръий бўлур: вуқуфи қалбий ва вуқуфи ададий ва вуқуфи замоний. Ло илоҳа иллаллоҳнинг маънисидин бўлгон огоҳликни вуқуфи қалбий деюлур. Вуқуфи ададий тоқ-тоқ ойтулурким, мазкур бўлди. Вуқуфи замоний деб уч зарб била зикрларнинг жойига диққати тамом юрган замонни ойтулур. Алғараз ло илоҳа бирла нафйи мосиво қилгай. Иллаллоҳ била исботи Парвардигор қилиб, жамиъи вақтларда нафасин бу зикри шарифга фарқ ва мустағрақ этмакни лозим тутуб, ўзга нимарсаларга шуға қилмай, ул қалиманинг такрорининг василаси била тавҳиднинг сурати таъсири дилда қарор топуб, зикр қилмоқда дил зикрдин ҳаргиз жудо бўлолмағай.

Ҳазрати қутб ут-тариқат ғавс ул-ҳақиқат Амир Али Азизон Самарқандий раҳматуллоҳи алайҳнинг сулукининг ҳақида бўлгон рисоласида бу тариқа битубдурким, агар зикрнинг асари ондоғ зоҳир бўлур эрса, дилга қабзу баст пайдо бўлур. Онинг аломати уддурким, зикрни нафасга едуруб, нафасни ошоқға майл қилдурмоқ керақдур. Агар шўриши ва бемазагий зоҳир бўлур эрса, зикрни меъдага едуруб. Ва

агар шўриш ва ҳузур дилға зоҳир бўлур эрса, чунончи дилға ҳузур ва осойиш пайдо бўлур. Онинг аломати уддурким, зикр қалба қарор топуб, сулукининг нисбати дилнинг уйида мутамаккин ва барқарор ойланур. Ва агар шўриш изтироб ва қулқ била зоҳир бўлуб, дил беқарорлиқ қилса, онинг аломати уддурким, жазба тариқи била бир ҳол соликнинг кўнглиға йўл топар. Амир Али Азизоннинг каломи тамом бўлди.

Ва яна бири *бозгашт* иборати эрди. Онинг маъниси уддурким, зикр қилғувчи одам тил ва дил бирла калимаи таййибани ҳар бори ойтур ва тили бирла дерким, эй Худовандо, менинг муродим ва мақсудим сендурсан. Нединким, бозгашт калимаси соликнинг хотириға хайру шарр хутур қилур эрса, ҳаммасин йўқ этгувчидур то онинг зикри холис айланиб, мосиволлоҳдин фориф бўлғай. Ва агар солик бозгашт калимаси зикрининг ибтидосида ростлиқни топмас эрса, керақдурким, зикрни тарк қилмағай то даража-бадаража ростлиқнинг асари зуҳурға келғай.

Ва яна бир калимаси *нигаҳдошт*дур. Онинг маъниси хотирнинг мувоқабаси ва дилнинг ҳузуридур. Чунончи, бир дамда калимаи таййибани бир неча мартаба ойтур. Ва хотирининг огоҳлиқидин ташқари майл қилмағай.

Ва яна бириси *ёғдошт* калимасидур. Онинг маъниси уддурким, солик завқу шавқ била ала-д-давом Ҳақ таъолодин огоҳ бўлуб, фаромуш қилмағай. Ва баъзилар дебдурким, онинг маъниси ҳузур дилдур. Ва ғайбат ва ғафлат бўлмағай. Ва аҳли таҳқиқ уламолари дебдурларким, ёддошт калимасининг маъноси уддурким, муҳаббати зотийнинг воситалиғи бирла дилға Ҳақ таъолонинг ҳузурининг ғалабасидур.

Хожа Аҳрор қуддиса сирруҳу дебдурларким, ул тўрт калимаки, мазкур бўлди, бириси ёдкард эрди, онинг маъноси—зикр айтувчи одам зикрида такаллуф қилмоқдур. Ва яна бириси бозгаштдур, онинг маъноси солики зокир Ҳақ таъолоға ружуъ қилғай, ондоқким, ҳар мартаба калимаи таййибани ойтур эрса, сўнггидин дил била андиша қилмоғи керақдур:

«Худовандо, менинг мақсудим бу зикрдин Сандурсан», — деб. Ва яна бириси ниғаҳдошт калимаси эрди ва онинг маъниси мазкур бўлгон ружуъни тилсиз ёдида сақламоқдур. Ва яна бири ёддошт калимасидур ва онинг маъниси ружуъни муҳозафат қилмоқда собит қадам бўлмоқдур. Хожай мазкурнинг каломи тамом бўлди.

Ва яна сўнгги уч калима бор эрди, онинг бириси *вуқуфи замоний* эрди. Ҳазрати Хожа Баҳоуддин қуддиса сирруҳу бу тариқа дебдурким, ул калиманинг маъноси улдурким, банда ўз аҳволидин огоҳ бўлурки, ҳар замон онинг ҳол ва сифати нечукдур: оё шукр боиси бўлурми ё узр боиси бўлурми? Агар шукрнинг боиси бўлса, шукр қилмоқ лозимдур. Ва агар узр ва маъзаратнинг боиси бўлса, тақсирида узр қилмоқ керақдур. Мавлоно Яъқуб Чархий раҳматуллоҳи алайҳ дебдурким, Ҳазрати Хожа Баҳоуддин алайҳир-раҳма манга ҳолати қабзда истиғфор қилмоқға, баст ва кушодалиқ ҳолатда шукр қилмоқға ишорат қилиб ойди. Ушбу икки ҳолнинг риоясин тутмоқ «вуқуфи замоний»дур. Тамма каломуху.

Ва яна бириси *вуқуфи ағағий* калимасидур. Ва онинг маъноси зикрда ададни риоя қилмоқдур. Чунончи, зикр қилғувчи одам керақдурким, бир нафасда уч мартаба, ё беш мартаба, ё етти мартаба, ё тўққиз мартаба нафасини сақламоқға қудрати етган андозада неча мартабаға борса-борсун, масалан, йигирма бир мартаба ё йигирма беш мартаба, ададни тоқ айтув, зикр қилғай.

Ҳазрати Хожа Алоуддин Аттор қуддиса сирруҳу дебдурким, зикрни кўп ойтмоқ шарт эрмасдур, балким шарт улдурким, ҳар зикрни ойтур эрса ҳузур ва огоҳлиқ юзидин бўлғай, токим онинг таъсири ва фойдаси зоҳир бўлғай. Вақтиким, зикри қалбийнинг йигирма бир мартабадин ўтуб, асари зоҳир бўлмас, зикрни беҳосил ва бефойда эрканиға далилдур. Зикрнинг асари ул бўлурким, калимаи «ло»ни айтгон замонида башариятнинг вужуди йўқ бўлур ва исбот, яъни «иллаллоҳ» калимасин айтгон вақтда жазаботи улуҳийятнинг тасарруф осорларидин бир асарни мутолаа қилғай. Валлоҳу аълам.

Ва ул сўзиким, Ҳазрати Хожа Баҳоуддин алайҳ-ир-рахма ойтубдурким, вуқуфи ададий илми ладуннийнинг аввалги мартабасидурки, ул мартабанинг аҳллариға жазаботи Илоҳийнинг тасарруфлари асарларин мутолаа қилғайким, Ҳазрати Хожа Алоуддин қуддиса сирруҳу-л-асрор дебдур: «Вуқуфи ададий ондоф кайфийят ва ҳолатдурким, қурб мартабасиға етишгай, илми ладунний ул мартабада макшуф бўлғай. Аммо вуқуфи ададийким, илми ладуннийнинг аввалги мартабаси эрди, аҳли ниҳойат бўлгон соликларға нисбати улдурким, зикр қилғувчи солик калимаи таййибани бир нафасда неча адад ҳисоби мартабаларида мудовамат этиб, баданиға таъсиридин ҳулули сараёнийнинг сирриға огоҳ бўлғай. Байт:

Эъдоди кави суврати касрат намойишист,
Фа-л-кулуу воҳидун йатажалло би-кулли шаъи.

М а з м у н и :

Дунёдаги нарсалар кўплик шакларда кўринади,
Улар аслида битта бўлиб, барчаси ҳар хил кўришишда жи-
ва қилади.

Уламои муҳаққийндин бу тариқа мазкур бўлуб-
дур. Байт:

Касрат чу неку бад нигари айни ваҳдат аст,
Моро шаки намонд туро агар дарин шакист.
Дар ҳар адад, ки бингари аз рўи эътибор,
Гар сувраташ бабини дар моддааш якист.

М а з м у н и :

Яхши-ёмонга боқсанг, кўп бўлса-да, асли яғонадур,
Агар сенда шак бўлса, бизда асло шак йўқ.
Ҳар бир ёлғизга эътибор юзидан боқсанг,
Сен кўрган шакнинг аслида моддаси биттадир.

Рубоий:

Дар мазҳаби аҳли кашфу арбоби хирад,
Сорист аҳад ҳама афроди адад.
Зероки адад гарчи берун аст зи ҳад,
Ҳам суврати моддааш ҳаст аҳад.

Мазмуни:

Каромат аҳли ва ақл арбоблари мазҳабида,
Барча нарсалар ададига ягоналик ҳокимдир.
Гарчи адад (сон) ҳисобдан ташқари бўлса-да,
Бироқ аслда моддаси ягонадир.

Дарҳақиқат, бу мазмун илми ладуннийнинг мартабаи увлоси бўлгон вуқуфдур. Валлоҳу аълам би-с-саваб.

Махфий қолмасунким, илми ладунний илмедурким, аҳли тақаррубларга таълими Илоҳий ва тафҳими Раббоний била маълум ва мафҳум бўлуи эрди, далили ақлий ва шоҳиди нақлийлар бирла эрмас эрди. Чунончи, Хизр алайҳис саломнинг ҳақида Қуръони карим ва таълими Илоҳий била маълум бўлуб «ва алламаноху мин ладунно илман» ояи каримаси ул мазмунга долл бўлғусидур. Аммо илми йақийн била илми ладуннийнинг орасида фарқ улдурким, илми йақийн Аллоҳу таъолонинг зотий ва сифотий нури-ни идрок қилмоқдур. Ва илми ладунний Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодин файз ва илҳом тариқи била маъоний ва калимотни билмак ва фаҳм қилмоқдур.

Ва яна бири вуқуфи қалбийдурким, ул икки маънийда бўлуи. Бириси улдурким, зикр қилғувчининг қалби Ҳақ субҳонаҳу ва таъолодин воқиф ва огоҳ бўлуи. Ва ушбу маънийси ёддошт жумласидин бўлғусидир. Ҳазрати Хожа Аҳрор қуддиса сирруҳу ўзининг баъзи калимоти қудсийасида ойтибдурким, вуқуфи қалбий дилнинг Ҳақ таъолодин огоҳ ва ҳозир бўлмоқидин иборатдур. Аммо ул ҳозир ва огоҳ бўлурида, керақдурким, мосиволлоҳ, яъни Аллоҳу таъолодин гайри мавжудотнинг тарафига майл ва илтифоти бўлмағай. Ва яна бир жойда дебдурким, бу тариқа зикрда Аллоҳу таъолодин огоҳлиқ шарт ўлуб, ул огоҳлиқга шуҳуду вусул ва вужуду вуқуф дерлар. Ва иккинчи маънийси вуқуфи қалбийнинг улдурким, зикр қилғувчи одам ўз дилидин огоҳ бўлуи, яъни зикрга машғул бўлгон аснода санубар сувратлиғ гўштпорага мутаважжих бўлуи, анга мажозан дил ва қалб дерлар. Ул гўштпора чап эмчагининг икки бармоқ муқдор тагида воқеъдур, они зикрга гўё этуб,

зикрдин ва зикрнинг мафхумидин зарраи гофил қилмасдур.

Ҳазрати Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддиса сир-руҳу-л-олий дебдурким, зикр асносида нафасни ҳибс этмак ва ададни риоя қилмоқ лозим ва шарт қаторидин шумор қилмасликдур. Аммо вуқуфи қалбийким, икки маънийда ойтулур эрди, ани лозим дебдур, онинг учунким, зикр қилмоқдин мақсуд бўлгон нарса хулоса ва зубдаси вуқуфи қалбийдур. Аммо юқориде ёдкарднинг баёнида ло илоҳа иллаллоҳ калимасини нафасни сақлаб тоқ-тоқ айтур, деб зикр этдик, нафасни сақлагон миқдориде неча мартаба ло илоҳа иллаллоҳни ойтса, нафаси танг бўлуб, раҳо қилурда Муҳаммадун Расулуллоҳ демаги керақдур. Муҳаббатға иртиботи тамом беруб, ондин нафасин раҳо қилғай ва ойғай: «Илоҳо, бу зикрдин мурод ва мақсудим Сандурсан» деб, уч мартаба астағфируллоҳ деб, иккинчи нафасни боғлағони ҳам шул тариқа бўлғусидур. Валлоҳу аълам би-с-саваб.

Маснавий:

Монанди мурғи бош ҳон,
Бар байзаи дил посбон.
К-аз байзаи дил зоядат,
Мастию завқу қаҳқаҳа.

Мазмуни:

Дил тухуми устида худди кушлардек посбон бўл,
Шунда дил тухумидан мастлик, завқ ва қаҳ-қаҳа туғилади.

Пушида бўлмасунким, Хожағони олийшаън алайҳими-р-рахманинг тариқаларида бино топгон ўн бир калима алҳамдулиллаҳи ва-л-минна фи-л-жумла баён этилди. Раббано отино мин ладунка раҳматан ва ҳаййи лано мин амрино рушдан, субҳона Роббика робби-л-иззати аммо ясифун ва саломун ала-л-мурсалийна ва-л-ҳамду лиллаҳи раббил-л-олабийн.

Эмди бу рисолани ўқиғувчи ёрон ва биродарлардин умид улдурким, ҳар вақт ушбу китобни мутолаа қилиб, Ҳазрати Хожаи Жаҳон Хожа Абдулҳолиқ Фиждувоний алайҳир-рахманинг баёниға етишур эрсалар, керақдурким, ул жанобнинг руҳи шарифиға бир

мартаба сураи Фотиҳа ва уч мартаба сураи Ихлос ва уч навбат саловоти шариф ўқуб бахш қилгайлар. Ва муроду мақсадларин ул жанобнинг руҳониййатидин талаб этгайлар, то ул мухлисларнинг икки дунёдаги ҳожатлари иншоаллоҳу таъоло ҳосил бўлғай. Бул каминаи бибизоати қалил ул-иститоат Муҳаммад Тоҳир ибн Мавлоно Ғайиб ибн Мавлоно Муҳаммад Боқий ибн Мавлоно Дўстшоҳ ибн Ҳазрати Мавлоно Заҳроб ал-Хоразмий раҳматуллоҳи алайҳим ажмаъийини дуои хайр била ёд этгайларким, ул ғариб қаю хоки мазаллат остидадур ва дуои хайрға қаттиқ мунтазирдур, то дўстлар они дуоларидин маҳрум қилмагайлар. Умид этарманким, Ҳазрати борий таъоло аларни азизу мукаррам қилғай. Омин, ё Рабб ул-олабийн.

Байт:

Чу ман ҳастам ба қабрам дар ғариби,
Дуои дарфурустанд анқариби.
Ки ҳар кас бишнавад ин гуфтаҳоро,
Дариф аз ман нагардонад дуоро.
Агар созаңд дуои аз карамишон,
Худо бидҳад ба эшон ивазишон.
Дуоии кардаам ман низ омийн,
Надорам ман ба ҳеч кас кийпаву кийн.

Мазмуни:

Мен қабримда ғариб ҳолда,
Дуо юборишларига муштоқман.
Кимки бу сўзларни эшитса,
Мендан дуони дариф тутмасин.
Лутфу карам қилиб дуо юборсалар,
Худойи таъоло уларга эвазини берсин.
Мен ҳам уларга омин дейман,
Мен ҳеч кимсага нисбатан гина
ва кудуратга эга эмасман.

Пушида қолмасунким, Ҳазрати Хожаи Жаҳон Абдулхолиқ Фиҳдувоний қуддиса сирруҳу-л-олийнинг бузругворлиғидин Ҳазрати Мавлоно Абдурахмон Жомий қуддиса сирруҳи ўз китоби «Нафаҳот ул-унс»да бир кароматни битибдурким, бир куни бир мусофир одам узоқ йўлдин Ҳазрати Хожаи Жаҳон хизматиға келуб ўтирғон ҳолда, (бошқа) бир жавони

хўбсуврат Хожанинг хизматиға ҳозир бўлуб салом берганда, Ҳазрати Хожаи Жаҳон саломига жавоб бергандин сўнг, ул навжувон йигит дуо талаб бўлгон ҳолда, Хожаи Жаҳон унинг ҳаққиға қилгон дуоладидин сўнгра, ул йигит кўздин ғойиб кетубдур. Ул мусофир одам Ҳазрати Хожаи Жаҳондин савол этубдурким, эй Хожаи Бузрутвор, ул йигит ким эрди, деб. Ҳазрати Хожа дебдурким, ул йигит тўртламчи қат осмоннинг фаришталарининг жумласидин эрдиким, онинг бир кўтоҳлиғи сабабли ўз мақомидин йироқ тушуб, бу дунё осмонининг фаришталарининг қаториға келуб, аларға ўз кўтоҳлиғин баён этуб, дебдурким, не илож қилурманким, яна аввалғи мақомимға етишғайман? Фаришталар анға бу жойни нишон берубдурлар. Ул фаришта менинг ёнимға келуб, дуо талаб этди. Ман анға дуо этдим, то манинг дуойим онинг ҳақида мақбул бўлуб, ул фаришта аввалғи мақомиға уруж этди.

Ва дағи бу байт Ҳазрати Хожаи Жаҳондиндур.

Рубой:

Эй Хожа, туро ғами жамолу жоҳ аст,
Андишани боғу роғу хирмангоҳ аст.
Мо сухтағони оташи тажридим,
Моро ғами ло илоҳа иллаллоҳ аст.

Мазмуни:

Эй хожа, сенда жамолу улуғликнинг,
Боғу роғу хирмоннинг ғами бор.
Биз ёлғизлик оловининг куйганларимиз,
Бизда ло илоҳа иллаллоҳ ғами бор.

Рубой:

Мулки, ки заминаш ҳама анбарсорост,
На мамлақати Хусраву Кайхусраву Дорост.
Се бор бигаштим ҳама рўйи заминро,
Мулки, ки латифасту шарифаст Бухорост.

Мазмуни:

Заминидан анбар ҳиди анқиб турган бир мамлакат бор,
Бундай мамлакат на Хисрав, на Кайхусрав ва на Дорода бор.

Ер юзини уч марта айланиб чиқиб, билдимки,
Энг шариф ва латиф мамлакат Бухоро экан.

Ва яна бир азиз дебдур:

Ҳар кас ба диёри Гиждувон меояд,
Гуйиё ба биҳишти жовидон меояд.
Буйи шарафи Мадинаи Пайғамбар,
Аз равзан Хожай Жаҳон меояд.

Мазмуни:

Кимки Гиждувон диёрига келса,
Боқий жаннат сари келган бўлади.
Хожай Жаҳон (Абдулхолиқ) қабридан,
Пайғамбар Мадинасининг ҳиди келади.

Рубоийи дигар (бошқа рубоий):

Ҳар кас ба диёри Гиждувон хок шавад,
Монанди қамар ба сари афлок шавад.
В-аз ҳиммати Хожай Жаҳон охири кор,
Монандаи тифл аз гунаҳ пок шавад.

Мазмуни:

Ҳар ким Гиждувон диёри учун хок бўлса,
У осмонлар қошида Ой каби бўлади.
Хожай Жаҳон ҳиммати билан охири,
Гуноҳлардан гўдак каби пок бўлади.

Ҳазрати Хожай Жаҳон алайҳир-рахманинг фав-
ти тарихида дебдурлар:

Хожай хожаҳову шайхи кибор,
Онки у буд қутб ул-ақтоби.
Гар ту таърихи фавту у талабий,
Кун таважжуҳ ба «Хожа» то ёби.

Мазмуни:

Хожаларнинг хожаси ва улуғ шайх,
Қайсики, қутбларнинг қутби эди,
Унинг вафоти таъриhini қидирсанг,
Уни топиш учун «Хожа» сўзига диққат қил.

Яъни 617 йили асносида дори фонийдин дори бо-
қийға рихлат этубдурлар, раҳматуллоҳи алайҳ ва ало
асҳобиҳи ва ало абавайҳи ажмаъийн (унга, дўстларига,
ота-оналарининг барчасига Аллоҳнинг раҳмати бўлсин).

Ҳожа
АБДУЛҲОЛИҚ
ҒИЖДУВОНИЙ
ТАСНИФОТЛАРИДАН

«ОДОБИ ТАРИҚАТ»
(«ТАРИҚАТ ОДОБЛАРИ»)
РИСОЛАСИ ҲАҚИДА

«Одоби тариқат» ёки бошқача «Рисолаи васоё» («Насиҳатлар рисоласи») деб номланган бу насихатлар тўплами Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийнинг иккинчи халифаси (ўринбосари) Хожа Авлиёи Кабир (ёки Калон)га бағишланган эди. Рисоланинг турли қўлёзма ва босма нусхалари бизгача етиб келган бўлиб, деярли барча нусхаларда фарқлар кўзга ташланади. У қисқартирилган шаклда Фахруддин Али Сафийнинг «Рашаҳот» китобида, тўлиқроқ шаклда Тоҳир Эшоннинг «Тазкираи Нақшбандия» асарида мавжуд.

Рисола Хожа Авлиёи Кабирга бағишланган экан, бу зот ким эди, деган савол туғилади. Насиҳатлар одатда «ё бунайё» (эй, ўғилгинам) сўзлари билан бошлангани учун баъзилар бу зотни, Абдулхолиқ Фиждувонийнинг ўғли, деб ўйлайдилар. Ваҳоланки, Хожа Авлиёи Кабир Абдулхолиқ Фиждувонийнинг тариқат йўлидаги ўғли ёки маънавий ўғиллари эди. Биз буни «Рашаҳот»дан ўқиганимизда тўлиқ ишонч ҳосил қиламиз.

«Рашаҳот»да ёзилишича, Хожа Авлиёи Кабир асли бухоролик бўлиб, йигитлик даврида Бухоро олимларидан бирининг қўлида илм таҳсили билан машғул бўлган. Бир куни у Абдулхолиқ Фиждувоний билан учрашиб қолади. Абдулхолиқ Фиждувоний қас-собдан гўшт олиб, уйига олиб кетаётганда Авлиёи Кабир келиб қолиб, гўштни уларнинг уйига элтиб берай, деб ялиниб-ёлворади. Уйга етишгач, Абдулхолиқ Фиждувоний: «Бирор соатдан кейин келинг, бирга таом еймиз», дейди.

Авлиёи Кабир мадрасага келиб, дарс ўқиёлмайди, кўнгли Ҳазрати Хожанинг суҳбатига мойил бўлиб, бир соатдан сўнг қайтиб боради. Натижада тариқатга кириб, фарзандлик қабулига мушарраф бўлади. Авли-

ёйи Кабирнинг муаллими уни бу йўлдан қайтармоқчи бўлса-да, бунга муваффақ бўлолмайди. Шундан сўнг, уни қаерда кўрса, таъна ва маломатларга кўмиб, ҳақорат қила бошлайди.

«Ҳикоя қилишларича, — деб ёзади Али Сафий «Рашаҳот»да, — бир куни кечаси ўша муаллимнинг ёмон ва хунук феъли ва фоҳиша билан машғуллиги Авлиёйи Кабирга каромат йўли билан маълум бўлди. Бомдодда улар яна учрашиб қолганларида муаллим таъна ва ҳақоратга овиз очди. Шунда Авлиёйи Кабир: «Эй устод, ўзинг кечаси фоҳишабозлик билан машғул бўлиб, яна мени Ҳақ йўлдан чалғитишга уялмайсанми», — дейди. Устод хижолат ва шарманда бўлиб, Абдулхолиқ Гиждувоний кўлида Авлиёйи Кабир шу даражага етганини билди. Уша онда Ҳазрати Хожанинг ҳузурларига бориб, тавба қилди, қўл бериб, тариқатга кирди ва мақбуллар қаторидан ўрин олди».

«Рашаҳот»да Хожа Авлиёйи Кабирнинг баъзи хислатлари ҳақида ҳам нақллар келтирилган.

Демак, «Одоби тариқат» рисоласидаги насихатлар Хожа Авлиёйи Кабирнинг янги тариқатга кирган ёшлик даврида айтилган, деган хулоса чиқариш мумкин. Рисола ҳажм жиҳатидан жуда кичик бўлса-да, бироқ Хожাগон тариқатига янги қадам қўйган солик (мурид)нинг амал қилиши зарур бўлган барча масалаларни ўз ичига олади ва бу насихатлар, шубҳасиз, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг издошлари учун ҳам қўлланма вазифасини бажарган.

Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, рисоладаги насихатлар тариқат йўлидаги кишиларга нисбатан айтилган бўлиб, улардаги айрим насихатлар ҳозирги кунда қиммати ва аҳамиятини йўқотган. Бироқ рисола Хожাগон тариқати тарихини ўрганишда ўзига хос аҳамиятга эга бўлгани учун тўлиқ таржима қилинди.

«Рашаҳот»да ёзилишича, Хожа Авлиёйи Кабирнинг муборак қабрлари Бухорода Буржи Иёр яқинидаги Ҳисор тагидадир. Авлиёйи Кабир ҳам кўплаб шогирдлар етиштирган бўлиб, уларнинг зикрлари «Рашаҳот»да тўлиқ келтирилган. Қуйида рисоланинг таржимаси билан танишасиз¹.

¹ Гиждувоний таснифотлари таржимасида Г. Музаффар қизи иштирок этган.

ОДОБИ ТАРИҚАТ

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

Алҳамду лиллаҳи роббил олабийн вал-оқибату дилмуттақин вассалоту вассалому ало расулиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаъйн¹.

Аммо баъд (шундан сўнг) билгинки, бу тариқат одоблари ҳақидаги рисола бўлиб, бу жавомиъ ул-калимни шайхлар шайхи, машойихлар султони, авлиёлар қутби, олий мақомат(даража)лар, етук кароматлар, ғайбий ишоратлар ва қудсий (пок) илҳомлар соҳиби ҳазрати Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний — Аллоҳ уларнинг азиз руҳларини муқаддас қилсин — соликлардан бўлмиш бир соликка амал қилиш учун буюрган эдилар. Айтган эдиларки, бу тариқат солики Хожа авлиёйи Калон бўлиб — уларга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин — тариқат йўлининг етук зотларидан эди. Солик киши бундай мақомга етгач, бу нозик сирлар моҳиятидан огоҳлик топгач ва Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг маърифат чашмасидан бир томчиси жон томоғига томгач, Ҳазрати Аҳадия (Аллоҳ) муҳаббатига фарқ бўлади. Барча ҳушёр кишилар бу мастликнинг орзусидадирлар. Илоҳо, покиза зотларнинг жонларига солган сирасрорлардан бирор қатрани бизга ҳам насиб этгайсан!

Ҳазрати Хожа Абдулҳолиқ — сирлари муқаддас бўлсин — тариқат соликини аввало тақво (парҳезгарлик)ка буюриб, айтадиларки: «Эй, менинг ўғилгинам, сенга насиҳат қилайин, тақво (парҳезгарлик)ни ўзингга шиор қилиб ол, ибодат вазифаларини доимо бажар. Ўз ҳолатингни доимо кузатувчи бўл, Ҳақ таъолодан доим кўрқувда бўл. Худойи таъолони, Расуллulloҳни, ота-онани ва барча машойихлар-

¹ Оламларнинг парвардигори бўлган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин, тақво эгаларининг оқибати саз бўлсин, унинг расули Муҳаммадга ва аҳли оиласининг барчасига салавот ва саломлар бўлсин.

нинг ҳақ-ҳуқуқларини адо қилувчи бўлки, бу хислатлар билан Ҳақ таъолонинг розилиғига мушарраф бўлурсан ва Ҳақ таъолонинг фармонини адо қилган бўлурсан, бу билан эса мазкур ҳақ-ҳуқуқлар сени ҳам омонликда юришингга сабаб бўлмай.

Хоҳ ошкора бўлсин, хоҳ пинҳона бўлсин, хоҳ Қуръонга қараб бўлсин, хоҳ ёддан бўлсин Қуръон ўқишни асло тарк қилма. Қуръонни фикр билан, кўрқув ва йиғи билан ўқи. Барча ишларда Қуръонга ружуъ қилгилки, Қуръон халқ учун Ҳақ таъолонинг ҳужжатиدير.

Илм қидиришдан бир қадам ҳам узоқлашма, фикр илми ва ҳадис илмини ўрган. Тақлидчи сўфийлардан узоқ бўлгинки, улар дин йўлининг ўғрилариدير ва мусулмонларни йўлдан урувчидирлар.

Сен ҳамиша суннатга амал қил, ўтмишдаги улў уламоларнинг мазҳаб (йўллар)идан юргилки, ҳар қандай бидъат макруҳдир. Ёшлар ва аёллар билан доимий суҳбатда бўлма, бидъатчилар ва бойлар билан улфат бўлмагинки, улар сени диндан айирадилар. Суҳбат курсанг фақирлар билан қур, ўз юкингни ўзинг кўтар, ҳалол егинки, ҳалоллик яхшиликларнинг калитидир. Ҳаромдан қочгилки, акс ҳолда Ҳақ таъолодан узоқлашасан. Агар шундай қилсанг, тонгла дўзах оловида куймайсан. Ҳалол егилки, бундан ибодатнинг ҳаловатини топасан, доимо Ҳақ таъолонинг азобидан хавфда бўл. Ёдингда сақлагинки, Қиёмат куни ҳисоб-китобга тутилгувчидирсан. Кечаю кундуз кўп ибодат қил, жамоатни асло тарк қилма, бироқ имом ёки муаззин бўлмагин. Ҳужжатларга номингни ёзма ва қозилар маҳкамасида ҳозир бўлма.

Тариқатсиз кишилар билан ўтирма, одамларга насихат қилма, тариқатсиз кишилардан шердан қочгандек қоч. Яхши номга эга бўлай десанг, ном чиқарма. Нафсинг хор бўлиши учун кўп сафар қил. Машойихларнинг ҳурматини жойига қўй. Хонақоҳ қурма ва хонақоҳда ўтирма. Бировнинг мақтовига учма. Биров ёмонласа хафа бўлма, халқнинг мақта-

ши ёки ёмонлаши сен учун бефарқ бўлсин. Халқ билан чиройли муомала қил. Доимо адабли бўл. Барча ҳолатда яхшига ҳам, ёмонга ҳам лутфу марҳамат билан муомала қил. Қаҳ-қаҳ уриб кулмагинки, қаҳқаҳа гафлат белгисидир ва у дилни ўлдиради. Мустафо алайҳиссалом: «Қиёматнинг шиддатлари ва кўрқинчлари ҳақида мен билганча билганингизда эди, оз кулиб, кўп йиғлардингиз», — деб буюрадилар.

Ҳақ таъолонинг азобидан озодман, деб ўйлама ва айни пайтда унинг раҳматидан ноумид бўлма. Кўрқинч ва умид ўртасида бўлгинки, солиқ учун гоҳо хавф бўлса, гоҳо умид бўлади».

Хожа Абдулхолиқ — Аллоҳ уларнинг руҳини муқаддас қилсин — такрор айтардилар ва дердиларки: «Ё бунайя, яъни эй, ўғилгинам, пирнинг таъзири шафқатдир, шайх мурид учун ота ўрнидадир, балки отадан ҳам меҳрибонроқдирки, у муридни Ҳаққа яқинлаштиради».

Яна буюрадиларки: «Агар иложи бўлса уйланмагинки, дунё талабгори бўласан ва динингни барбод қиласан. Доимо охиратнинг ғамида бўл, ўлимни кўп ёдла. Нафсинг иштиёқ пайдо қилса, рўза тут. Амалга интилмагинки, кимки амалпараст бўлса, тариқат йўлига лойиқ эмас. Доимо нафсингни қийна, фақр йўлида маҳкам тур. Бойликка интилма, диёнатли ва тақволи, олим ва парҳезгар бўл. Худойи таъолонинг йўлида собитқадам бўл, нодон сўфийларга яқинлашма. Машойихларга ҳам танинг билан, ҳам молинг билан, ҳам жонинг билан хизмат қил. Машойихларнинг кўнгилларини авайла, уларга эргаш ва сайру сулуқини маҳкам тут. Агар улардан нимаики содир бўлса, бордию шариатта зид бўлмаса, инкор қила кўрма. Агар инкор қилсанг, машойихлардан ҳеч қачон фойда кўрмайсан.

Одамлардан нарса сўрама, эртанг учун ҳеч нарса ни маъна ва Ҳаққа ўзингни топшир. Ҳақ таъоло буюради: «Эй, Одам фарзанди, мен ҳар куни сенинг ризқингни етқизиб тураман». Сен ўзингни қийнама ва таваккул йўлига қадам қўйгинки, Ҳақ таъоло бу-

юради: «Кимки Аллоҳга таваккул қилса, бас, у сақловчидир». Билгинки, ризқ тақсимлангандир. Олийҳиммат бўл, Худойи таъоло сенга нимаики берган бўлса, Худонинг халқига нисор эт. Бахиллик ва ҳасаддан йироқ бўлгинки, бахил ва ҳасадчи Қиёмат куни дўзах оловида бўлади. Ташқи кўринишингга оро бермагинки, ташқи кўринишга оро бериш ички оламнинг хароблигидан далолат беради. Ҳақнинг ваъдасига ишонгин ва барча одамлардан ноумид бўл. Халойиқ билан суҳбатда умрингни беҳуда ўтказмагинки, акс ҳолда Ҳақ таълодан узоқлашасан.

Сен доимо нафсингга эътибор бер, унинг қадрини бил. Қўлингдан келмаган нарса ҳақида гапирма, доимо халққа насиҳат қил. Кам ичиб, кам е, кам ухлаб, кам гапир. Таомга муҳтож бўлмагунигча, ҳеч нарса ема. Сўзни зарур бўлгандагина гапир, уйқу галаба қилмагунча ухлама. Оз ухла. Кеча ва кундузлари намозни кўп ўқи. Симоъ мажлисида кўп ўтирмагинки, симоъдан нифоқ туғилади. Симоъни кўп эшитиш дилни ўлдиради. Симоъни инкор ҳам қилмагинки, симоънинг тарафдорлари кўпдир. Симоъни дили уйғоқ, тани ўлган кишиларгина эшитиши мумкин. Кимки бу даражага етмаган бўлса, рўза тутиб, намозга машғул бўлиши аълороқдир.

Сен доимо ғамли бўл, баданинг бемор, амалинг холис бўлсин. Тилагинг қатъий, либосинг кўҳна, дўстларинг эса дарвешлар бўлсин. Уйинг масжид, молинг нафақа, безагинг зуҳд, улфатинг Калом бўлсин. Ҳар кимда беш хислатни кўрмагунигча уни биродарликка қабул қилма. Биринчиси — фақирликни бойликдан устун қўйган бўлсин. Иккинчиси — илми дунё ишларидан устун қўйган бўлсин. Учинчиси — хорликни иззатдан юқори қўйсин. Тўртинчиси — зоҳир ва ботин амалларини яхши билувчи бўлсин. Бешинчиси — ўлимга тайёр бўлсин».

Хожа яна дедилар: «Эй, ўғилгинам, дунё ва унинг гўзаллиги сени маърур қилмасин, кечаю кундуз дунёдан охиратга сафар қилишга ҳозир бўл. Хилватда ёлғиз ўтир, Ҳақ таъолонинг хавфидан доимо дилши-

каста бўл. Дунёда мусофирдек яшагин ва ундан мусофирдек кет».

Яна Ҳазрати Хожа буюрдилар: «Эй фарзандим, мен ўз шайхим — Аллоҳ уларнинг азиз руҳларини муқаддас қилсин — қилган васиятларига амал қилганим каби, сен ҳам менинг васиятларимни ёдингда сақла ва унга амал қил. Худойи таъоло дунё ва охирада сенинг сақловчинг бўлғусидир».

Бу зикр қилганларимизни тариқат йўлининг соликларидан бирор киши ёдда тутиб амал қилса, шайхлик мартабаси унга муяссар бўлғусидир. Кимки уни ўзига қўлланма қилса, у кишини мақсуд ва мақсадига етқизгусидир. Бу мартаба ҳар кимга ҳам муяссар бўлавермайди.

Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг — Аллоҳ уларнинг азиз руҳларини муқаддас қилсин — қилган насихатлари шулардан иборат эди.

(Хожа Авлиёи Кабир айтади:) «Улар бу насихатларни айтаётган пайтларида менинг қўлимни ушлаб турган ва кафти менинг кафтимда эди. Сўзларини тутатгандан сўнг, сўзни шундай яқунлаб дедилар: «То тирик экансан, то аниқ бир узр сабабчи бўлмаса доимо менинг масжидимда бўл, бу сен учун Қиёмат куни ҳужжат бўлғусидир».

Илоҳо, барчани бу ёқимли хислатлар ва чиройли сифатларга мушарраф қилгайсан, покиза инсонларнинг жонларига нисор этган сирлардан бизга ҳам бир қатра насиб этгайсан ва қалбимиз саҳнини бу сирлар олган маконга айлантиргайсан. Ё Илоҳ алоамийн, ё хайр ан-носирийн ва саллаллоҳу ало Муҳаммадин ва олиҳи ажмаъийн, би раҳматика ё арҳамар роҳимийн.

ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ МАҚОМОТИ

Хожа Абдулхолиқ Гиждувонийнинг ўз қаламига мансуб бўлган асарларидан бири «Мақомоти Хожа Юсуф Ҳамадоний» деб аталади. Юқорида айтиб ўтганимиздек, Гиждувонийнинг пири Хожа Юсуф Ҳамадоний эди. Хожа Юсуф Ҳамадоний Эронга қарашли Ҳамадон шаҳридан бўлиб, у ўз даврининг йирик олими ва шайхи эди. Юсуф Ҳамадоний ўн саккиз ёшда Бағдодга бориб, фикҳ илмини ўрганади. Исфаҳон, Бухоро ва Хоразмда бўлади.

Манбалардан маълум бўлишича, Хожа Юсуф Ҳамадонийнинг минглаб муридлари бўлган. Шулардан тўрттасини ўзига халифа (ўринбосар) қилиб тайинлаган эди. Булар — Хожа Абдуллоҳ Баррақий, Хожа Ҳасан Андоқий, Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний эдилар.

Абдулхолиқ Гиждувоний ўз устозининг шарафига мазкур мақомотни тасниф этади. «Мақомот»да у ўз пирининг барча хислатларини мукамал баён этган ҳамда ўзининг таржимаи ҳоли ва пири билан учрашган вақтларини баён қилиб берган. Қуйида мазкур «Мақомот»дан танлаб олинган айрим парчаларнинг таржимаси келтирилмоқда.

«МАҚОМОТИ ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ»ДАН

Беш юз ўн тўртинчи (милодий 1120 й.) йил, зулқаъда ойининг йигирма саккизинчисида сешанба кuni кирганда Шайхимизнинг умрларидан минг тўққиз ою, йигирма олти кун ўтган эди.¹ Шайхимизнинг туғилган кунлари сафар ойининг иккинчи кuni,

¹ Хожа Юсуф Ҳамадоний 535/1140 йилда вафот этган.

душанбада юз берган эди. Ўттиз саккиз марта пиёда ҳаж қилган эдилар. Қуръонни минг марта қироати билан ўқиган эдилар. Тафсир, ҳадис, фикҳ, усул, фуруъ ва калом китобларидан етти юз жузь ёдлаган эдилар. Икки юз ўн учта машойих билан учрашган эдилар. Кўпинча рўзада бўлар эдилар. Тунлари Худойи таъолога бандалик қилиш билан машғул бўлар эдилар. Саккиз мингта бутпарастни мусулмон қилган эдилар. Гуноҳдан тавба қилдириб, Ҳақ йўлга киргизган кишиларининг сон-саногии йўқ эди. Муборак юзларида чечакдан қолган доғлар бор эди. Муборак соқоллари узун эди. Қизил юзли, баданлари ўта озгин эди. Кимни кўрсалар «хожа» деб мурожаат қилар эдилар. Кўп сафар қилар эдилар. Либослари жундан эди. Емишлари арпа ва жўхоридан ҳамда ўсимлик мойи эди. Қирқ кеча-кундузда бир марта товук гўшти ердилар. Туя ва қўй гўштидан гоҳ-гоҳ истеъмол қилар эдилар. Этик тикар ва деҳқончилик қилар эдилар. Худойи таъоло нимаики берса, камбағаллар, бевалар, етимлар, мусофирлар, беморлар, бола-чақаси кўп кишиларга берардилар. Умрлари давомида ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамас эдилар. Дунё иморатига машғул бўлмас эдилар. Бордию бошқа киши машғул бўлса, уни бундан қайтарар эдилар. Ҳар йили қирқ кун давомида эҳтисоб (дин тарғиби) учун чиқардилар ва подшоҳлар, зодагонларнинг уйларига борар эдилар. Етмиш беш йил давомида уйланмаган эдилар. Кўзларининг бир четида белгилари бор эди. Вафотларидан сўнг бу белги ҳақида ихтилоф пайдо бўлиб, баъзилар ўнг томонда, баъзилар чап томонда, дер эдилар. Кўзларида барқарорлик бўлиб, ўз ихтиёрлари билан ҳаргиз номаҳрам аёлларга ва йигитларга қарамас эдилар.

Шайхимиз ражаб ойининг ўнинчисида Хожа Хизр алайҳис-саломнинг изнлари билан Самарқандга келдилар. Овозлари ёқимли, бўйлари ўртача, муборак бармоқлари узун эди. Турк тилини билмас эдилар. Кўпинча ёғоч ковуш кийиб юрар эдилар. Умрлари давомида оёқларини узатиб ўтирмаган эдилар. Та-

бассум қилиб сўзлардилар. Очлик ва қаттиқ риёзатдан муборак беллари ҳам бўлган эди. «Зикри-алонийа» айтмас эдилар, кўп мурид олардилар. Уларнинг даврида «зикри алонийа» йўқ эди. Туғилган ерлари Ҳамадоннинг Фанимийя деган маҳалласи эди. Пиёда йўл юрардилар. Жума ва пайшанба кечалари ҳамда ҳайит оқшомларида тирик бузрукворларни зиёрат қилар эдилар. Муборак баданларида нафасни ичга ютиб қилинган зикр туфайли доимо тер бўлар эди. Ҳар бир фарз намозидан сўнг, вазифаларидан ташқари, бир пора Қуръон ўқирдилар. Ўзлари яшаб турган Фонфур маҳалласида Жомеъ масжидигача Қуръонни ўқиб, хатм қилардилар. Масжиддан Хожа Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавийнинг уйигача «Бақара» сурасини хатм қилардилар. Гоҳ-гоҳ юзларини Ҳамадон томонга қаратиб, узоқ йиллардилар ва Худойи таъолодан ўғил бола тилардилар. Уйғоқ қалбларнинг хожаси Хожа Хизр билан суҳбатдош эдилар. Қабрларни кўп зиёрат этардилар. Қабр аҳлига салом қилардилар. Ояту дуолар ўқир эдилар. Нон билан сиркани кўп ердилар. «Дуойи сайфий», «Қасидаи бурда», «Чил исми аъзам»ни ва Қуръон оятларини кўп ўқир эдилар. Қабр азобини, Мункар ва Накир саволини ҳақ дердилар. Тирикларнинг дуосидан ўлганларга наф бор, дердилар. Таом ейишни бошлаганларида «бисмиллаҳир роҳманир роҳийм» деб, тутатганларида эса «алҳамду лиллаҳи роббил олаийн», дердилар.

«Ҳуш дар дам дорид (ҳар бир нафасда ҳушёр бўлинг), назар дар қадам дорид (ҳар бир қадамингизга қараб юринг), сафар дар ватан дорид (ватан ичра сафар қилинг), хилват дар анжуман дорид (анжуманда хилватда бўлинг)», — дердилар.

Ҳеч кимга лаънат ўқимас эдилар. Чингизни ҳам дуойи бад қилмас эдилар. Дўстларни кўп гўшт ейишдан ва кўп гапиришдан қайтарар эдилар. Ўзлари кўп гапирмас эдилар. Ҳужраларида бўйра, қигиз, обдас-та, кўрпа ва икки болишдан бошқа нарса бўлмас эди. Томир очириб, қон олдирардилар, дори ичардилар.

Мактаб очиб, дарс айтардилар. Бетаҳорат юрмас ва бетаҳорат овқат емасдилар. Ёронларига ҳар қандай жойни ифлос қилмасликка буюрардилар. Гиёҳларни азиз тутардилар.

Улар билан бирга Ҳамадондан ўн бир киши келган эди. Биринчиси — Абу Мағрибий Ходим, иккинчиси — бандаи заиф Абдулхолиқ, учинчи — Имом Яҳё Фонфурий, тўртинчи — Хожа Исҳоқ, бешинчи — Хожа Работ, олтинчи — Хожа Закариё Варахсийнинг жияни, еттинчи — Хожа Одам Шоддорий, саккизинчи — Хожа Ҳаким Балхий, тўққизинчи — Хожа Муҳаммад Жаҳла, ўнинчи — Хожа Қурайш, ўн биринчи — Бобо Сулаймон Орифи бузрук.

Йигирма икки ёшга етганимда, Ҳазрат Хожа Хизр алайҳис салом мени Шайх (Юсуф Ҳамадоний) хузурларига олиб бордилар. Бузруквор Шайх Хожа Хизр олдиларида менга зикр айтишни таълим бердилар. Хожа Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавий Шайх хузурига келдилар, уларга ҳам зикр айтишни таълим бердилар. Тўққиз ойдан сўнг Хожа Абдуллоҳ Баррақий келдилар ва мурид бўлдилар. Самарқанд бу азизларнинг вақтида обод бўлди ва Амударё қирғоғидан тортиб, то Хоразм ва Бадахшон вилоятигача бирорта бидъатчи қолмади.

Ҳазрати Шайхимизнинг вафотлари йигирма саккизинчи муҳаррам, пайшанба кунда юз берди. Бу куни пешин намозини ўқидилар, орқалари билан меҳробга суяниб ёронларга: «Сув иситинглар», — дедилар. Ёронлар йиғлашга тушдилар, сўнг юзларини Хожа Абдуллоҳ Баррақий, Хожа Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавий, бу бандаи заиф ва бошқа ёронларга қаратдилар ва сўзга оғиз очиб: «Биз ўз ўрнимизга Хожа Абдуллоҳ Баррақийни қолдирдик, сизлар измида бўлиб, унга хилоф иш тутманглар», — дедилар. Сўнг Абдуллоҳ Баррақийга қарата: «Халифалик сизга етгач, яхши муомалада бўлинг, ёронларга буюрингки, дил зикрини баланд овозда айтмасинлар». Шундан сўнг юзларини Хожа Аҳмад Яссавийга қаратиб: «Фотир», «Ёсин» ва «Ван-Нозийот»

сураларини ўқинг», — дедилар. Суралар ўқиб бўлингач, ёронлардан фиғон кўтарилди. Шундан сўнг: «Худонинг шундай бандалари борки, уларнинг жон беришини Худодан ўзга ҳеч ким билмайди», — дедилар ва қуйидаги байтни ўқидилар:

Дар куйи ту ошиқон, чунон жон бидҳанд,
К-онжо Малак ул-мавт наганжад ҳаргиз.

Мазмуни:

Сенинг куйингда ошиқлар шундай жон берадиларки,
Орага Малак ул-мавт (Азроил) сиғмайди.

Шундан сўнг Бузруквор Шайхимизнинг муборак чеҳраларида ўзгариш пайдо бўлди. Хожа Абдуллоҳ Баррақий ёронларга қараб: «Сизлар чиқиб туринглар», — дедилар. Сўнг Шайх: «Мени фалон жойга дафн қилинглар, жанозамни Жомеъ масжидида ўқинглар, қизимни Саййид Шарафуддиннинг ўғлига беринглар», — дедилар. Бундан қирқ кун аввал Ҳазрати Хожанинг аёллари оламдан ўтган эди. Шайх дедилар: «Мени Хожа Абдуллоҳ Баррақий ювсин, Хожа Ҳасан Андоқий қабрга қўйсин». Шу сўзларни айтиб турган пайтларида Хожа Хизр, Хожа Илёс Абдол, Фавс ва Қутб кириб келдилар. Бу мардонлардан ҳар бири Ҳазрат Шайхимиз билан видолашдилар. Шундан сўнг Хожа Хизр Ҳазрати Шайхимизга бир оқ олма бердилар. Шайхимиз олмани ҳидлаб, Фавсга узатдилар. Фавс ҳам ҳидладилар. Шайхимиз: «Эй ёронлар, доим намозда бўлинглар. Худо халқига доимо меҳрибон бўлинглар. Фавсни менинг ёнимга дафн этинглар», — дедилар.

Шундан сўнг, васиятларини тамом қилишлари биланоқ, Шайхимизнинг руҳоният қушлари юқори оламга парвоз қилди. Фавс ҳам Шайхимизга эргашган ҳолда жонини Ҳаққа топширди. Шундан сўнг Самарқанд улуғлари ҳозир бўлдилар. Шайхимизнинг васиятларини бажо келтирдик. Жаноза ўқилиб, қабрга қўйилди. Ҳазрати Фавсни Хожа билан битта хонага дафн қилдик, у хонани очиб ташладик ва суппа бино қилдик.

БАҲОУДДИН НАҚШБАНДНИНГ ФИЖДУВОНИЙ БИЛАН РУҲАН УЧРАШУВИ

Баҳоуддин Нақшбанд ва унинг тариқатини мукаммал баён қилувчи асарлардан бири Муҳаммад Боқирнинг «Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд» («Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ҳақидаги мақомот») китобидир. Бу асар бир муқаддима ва уч бобдан иборат бўлиб, Хожа Баҳоуддиннинг туғилгандан то вафот қилгунча олиб борган ишлари ўз ифодасини топган¹.

Маълумки, Баҳоуддин Нақшбанд ўз тариқатига Абдулхолиқ Фиждувонийнинг фикрларини асос қилиб олган ва ривожлантирган эди. Баҳоуддин Нақшбанд Абдулхолиқ Фиждувоний билан учрашганми, деган савол туғилади. Саволга жавобни мазкур «Мақомот» дан топамиз. Хожа Баҳоуддин Абдулхолиқ Фиждувоний билан руҳан учрашади. Бу учрашувда Абдулхолиқ Фиждувоний ўзининг йўл-йўриқлари ҳақида Хожа Баҳоуддинга сўзлаб беради ва шу йўлдан юришга даъват этади. Мана шу учрашув ҳақидаги тафсилот «Мақомот» китобидан олиниб, қуйида тўлиғича келтирилмоқда.

Нақл қилинишича, Ҳазрати Хожамиз айтган эканлар: «Аҳволнинг аввалида жазаба ғалабаси ва беқарорликда Бухорода тунлари кезиб юрардим. Тунларнинг бирида табаррук мазорлардан бир мазорнинг бошига бордим. Қайси мазорга бормай, ўша мазорда ёниб турган бир чирогни кўрардим. Чирогдонда ёғ ва пилик тайёр ва муҳайё бўларди. Бироқ пиликни бироз ҳаракатга келтириш лозим бўлиб, у ёғдан чиқар ва янгидан ёна бошлар эди.

Тунда табаъа тобиъинлардан² бўлган ва уларнинг Мовароуннаҳрга келганликлари ишончли нақл би-

¹ Қаранг: Муҳаммад Боқир. Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд (Баҳоуддин Балогардон). Таржимон, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Маҳмуд Ҳасаний. Тошкент, 1993.

² Табаъа тобиъин — саҳобаларни кўрганлар тобиъин, тобиъинларни кўрганлар эса табаъа тобиъин дейилади.

лан исботланган Хожа Муҳаммад Восиъ қуддиса сирруҳунинг мазорлари бошига келдим. Хожа Аҳмад Ажфарнуй (уни ҳозирда Хожа Ажундий дейишади) мазорига боришга ишорат бўлди. Мазкур мазорга етганимда икки киши етиб келишди. Белларига иккита қилич осиб олган эдилар. Мени бир уловга миндиришди ва уловнинг бошини Муздохун мазори томон буришди. Муздохун мазорига етганимда чирғон ва пиликни юқорида айтилган ҳолда кўрдим. Қиблага юзланиб ўтирдим. Шу онда беҳудлик юз берди ва қарасам қибла девори ёрилиб, бир катта тахт пайдо бўлди. Тахт олдига яшил парда тортилган эди. Бу тахт атрофида бир гуруҳ кишилар ўтирар эдилар. Уларнинг орасидан Хожа Муҳаммад Бобони танидим. Бу одамлар дунёдан ўтган одамлар эканини билдим.

Жамоат ичидан бир киши менга: «Тахтдаги Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний қуддиса сирруҳудир ва бу жамоат эса уларнинг халифаларидир», — деди. Сўнг ҳар бирига ишорат қилиб, мана бу Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиёи Калон, Хожа Орифи Ревгарий, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний қаддасаллоҳу арвоҳаҳум¹, деб таништирди. Хожа Муҳаммад Бобога етгач деди: «Уларни сен ҳаётлик чоғида топгансан, Шайх сенга бир кулоҳ берган ва сенга каромат қилиб, тушаётган бало сенинг баракатинг туфайли даф бўлади, деган эдилар».

Шунда жамоат: «Кулоҳ сол ва яхшилаб эшит, Ҳазрати Хожай Бузруг сенга сўз айтадиларки, Ҳақ йўлида юришда бунга амал қилмай иложинг йўқ!» — дейишди. Шунда жамоатдан Хожай Жаҳонга салом бериш ва уларнинг муборак жамолларига назар солишга рухсат сўрадим. Пардани кўтардилар. Нуроний бир пирни кўрдим ва салом бердим. Саломга жавоб бердилар. Сўнг сулукнинг² бошланиши, ўртаси

¹ Қаддасаллоҳу арвоҳаҳум — уларнинг руҳларини Аллоҳ муқаддас қилсин.

² Сулук — тариқат йўли.

ва охири ҳақида баён қилдилар ва дедилар: «Сенга чироқларнинг юқоридаги кайфиятда кўрсатилиши сенинг бу йўлдаги истеъдод ва қобилиятингга ишорат ва башоратдур, аммо истеъдод пилигини ҳаракатга келтирмоқ лозим, токи равшан бўлсин ва сирлар зухурга келсин». Сўнг буюрдилар: «Барча ҳолатда ҳам қадамнинг амру наҳий кўчасида бўлсин, суннатни ҳамиша жойига қўйишга интил, бидъатлардан узоқ бўл. Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларини ўзингга пешво қилиб ол, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам¹ ва унинг улуғ саҳобалари ризвонуллоҳи алайҳим ажмаъин² асарлари ва хабарларини изловчи ва ўрганувчи бўл!»

Бу сўзлардан сўнг мазкур жамоат менга дедилар: «Сен кўраётган бул ҳолатнинг тўғрилигига далил шуки, сен эрталаб Мавлоно Шамсуддин Олбашканавий олдига борасан ва Турк билан Саққо орасида муомалада бўлиб, Сиз Саққо тарафидасиз, аммо Турк ҳақлидир, деб айтасан. Агар Саққо сенга кўполлик қилса, эй Саққойи ташна, дейсан, у бу сўзнинг сирини билади. Иккинчи далил шуки, у бир аёл билан ҳаром иш қилган ва бундан натижа ҳам ҳосил бўлган. У аёлга бола туширишни буюрган ва фалон жойдаги токнинг тагига кўмган».

Улар яна буюриб дедилар: «Бу элчиликни Мавлоно Шамсуддинга етказганингдан сўнг, эртасига уч дона майиз олиб, Реги Мурда (ўлик қум) орқали тезда Насафга Саййид Амир Кулол хизматига равона бўласан. Пуштаи Қарохун (Қарохун тепалиги)га етганингда сенга бир қария ҳамроҳ бўлади. Қария сенга битта иссиқ нон ҳадя қилади ва сен нонни қабул қиласан. У билан асло сўзлашмайсан. Ундан ўтгач, бир карвонга дуч келасан. Карвондан ўтгач, бир отликқа дуч келасан ва унга насиҳат қиласан. У эса сенинг кўлингга тавба қилади. Сўнг Азизоннинг кулоҳини Саййид Амир Кулолга етказасан».

¹ Унга Аллоҳнинг дуою саломи бўлсин.

² Уларнинг ҳаммасига Аллоҳнинг ризолиги бўлсин.

Шундан сўнг бу жамоат мени ҳаракатга солиб, ўзимга келтирдилар. Шу куни тонгда зудлик билан Ревартун тарафига равона бўлдим. Алоқаси бор кишилардан кулоҳ ҳақида суриштирдим. Айтдилар: «Бир неча муддатдан буён фалон жойдадир». Азизоннинг кулоҳларини кўриб, аҳволим ўзгарди, узоқ йиғладим. Ва дил шикаста йўлга тушдим. Мавлоно Шамсуддин масжидида бомдод намозини ўтадим. Намоздан сўнг туриб: «Элчиликка буюрилганман», — дедим ва қиссани Мавлоно Шамсуддинга айтдим. Мавлоно ҳайрон бўлиб қолдилар. Саққо ҳам ҳозир эди. Туркнинг ҳақ эканини инкор қилди. Саққога дедим: «Менинг далилим шуки, сенда илмдан насиба йўқдир». У жим бўлиб қолди. «Менинг яна бошқа далилим шуки, сен биров билан фасод иш қилгансан ва ундан натижа ҳосил бўлган. Уни туширтириб, фалон жойдаги токнинг тагига кўмдиргансан!» Саққо буни ҳам инкор қилди.

Мавлоно халқ билан бирга ўша жойга бориб, текшириб кўрдилар ва болани топдилар. Саққо уэр айтишга тушди. Мавлоно ҳамда у билан келган жамоат йиғлашга тушдилар.

Бир кун ҳам ўтди. Эртасига қуёш чиққан вақтида буюрилган иш тақозоси бўйича, уч дона майиз олиб, Реги Мурда йўли орқали Насафга отландим. Менинг жўнатаётганимдан хабар топган Мавлоно ҳузурига йўқлатди ва илтифотлар кўрсатиб деди: «Сенда бир дард пайдо бўлибди, унинг давоси бизнинг қўлимизда; бу ерда тур, то сенинг тарбиятингни бажо келтирайлик». Жавобига дедим: «Мен ўзгаларнинг фарзандиман, агар сиз менинг оғзимга кўкрак солсангиз, кўкрак учини тишлаб олишим мумкин». Мавлоно жим бўлиб қолдилар. Сўнг кетишга рухсат бердилар.

Шу куни куннинг аввалида белни маҳкам боғладим ва икки кишига белбоғимдан икки томонидан тортишни буюриб, шиддат билан йўлга тушдим. Пуштаи Қарохунга етганимда бир қарияга дуч келдим, битта иссиқ нон берди. Нонни олиб, унга ҳеч нарса демадим. Анча юргач, бир карвонга дуч келдим. Кар-

вондагилар мендан: «Қаердан келаяпсан?» — деб сўрашди. Мен жой номини айтдим. «У ердан қачон чиққан эдинг?» — деб сўрашди. «Қуёш кўтарилган вақтда», — дедим. Мен буларнинг олдига келганимда туш пайти эди. Улар: «Бу киши жинними, у қишлоқдан то бу ергача тўрт фарсанг-ку, биз туннинг аввалида у ердан чиққан эдик, энди шу ерга етиб келдик», — дейишди.

Карвондан ўтдим ва ўша айтилган отликқа дуч келдим. Яқинига бориб, салом қилдим. Отлик: «Сен кимсан, мен сендан хафаман!» — деди. «Мен сени тавбага етқазадиган кишиман», — дедим. У сакраб отдан тушди, юкини тушириб, шаробларини тўқди ва тавба қилди.

Бу ердан ҳам ўтиб, Насаф чегарасига етиб келдим. Ҳазрати Саййид Амир Кулол яшайдиган қишлоққа кирдим. Уларни топиб, хизматларига мушарраф бўлдим. Азизоннинг муборак кулоҳларини уларнинг олдиларга қўйдим. Ҳазрати Саййид Амир Кулол бир муддат жим қолдилар. Узоқ жимликдан сўнг: «Бу кулоҳни икки парда орасида сақлашга сен учун ишора бўлди», — дедилар. Мен ўрнимдан туриб, қабул қилдим ва кулоҳни олдим.

Шундан сўнг Ҳазрати Амир менга сабоқ бердилар ва овоз чиқармай хуфя айтиладиган нафий ва исботга¹ машғул қилдилар. Бир неча муддат бу усулга амал қилдим. Ўша зикр қилинган беҳудликда Хожалар, қаддасаллоҳу арвоҳаҳум, томонидан бутурилганига мувофиқ зикри алониййага² амал қилмадим ва алониййани бутунлай тарк қилдим.

¹ Нафий ва исбот — «ло илоҳа иллаллоҳ» калимаси бўлиб, мурид тариқатта киргач маълум муддат уни такрорлаши шартдир.

² Зикри алониййа — Аллоҳ номини овоз чиқариб такрорлаш, зикри хуфя бунинг акси бўлиб, овоз чиқармай, дилда айтилади.

ФИЖДУВОНИЙНИНГ АЙТГАНЛАРИ ҲАҚИДА КИТОБ

Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг кўлөзмалар хазинасида «Аз гуфтори Хожа Абдулхолиқ Фиждувоний» («Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийнинг айтганларидан») рисоласи сақланмоқда. Рисоланинг муаллифи номаълум. У савол-жавоб тарзида тузилган бўлиб, ўн учта бобни ўз ичига олади. Ҳар бир бобда тасаввуфга оид ҳар хил масалалар баён қилинган. Саволлар «Сўрадилар» деган сўз билан бошланади. Ҳар бир саволга Шайх, яъни Абдулхолиқ Фиждувоний жавоб берган.

Мазкур рисола Хожাগон сулукининг сарҳалқаларидан бири бўлган Абдулхолиқ Фиждувонийнинг тасаввуф борасидаги фикрларини ўрганишда, айти пайтда Нақшбандия тариқатининг асосларини тадқиқ қилишда катта аҳамиятга эга. Зотан, нақшбандия тариқати Абдулхолиқ Фиждувонийнинг кўрсатмалари ва айтган фикрларига асослангандир.

Мазкур тўпلامда юқорида тилга олинган китобдаги боблардан айрим намуналар таржима қилиб берилган.

Хожа Абдулхолиқ Фиждувонийнинг айтганларидан

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

ТАВБА ВА УНИНГ ШАРОИТЛАРИ ҲАҚИДА (Биринчи бобдан)

Билгинки, йўлнинг боши тавбадир. Тавбанинг маъноси Худойи таъолонинг ризолигига хилоф бўлган ҳар қандай сўз ва феълдан қайтишдир. Чунончи, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло Қуръони каримда буюради: «Йа

аййухал лазина оманув тувбу илаллаҳи тавбатан насуҳа». (Эй, иймон келтирган зотлар. Аллоҳга тавбаи насуҳ бирлан тавба қилинглар). Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Ат тоибу мин аззанби ка-ман ло занба лаҳу». (Гуноҳдан тавба қилувчи гуноҳ қилмаган киши кабидир).

Ҳар ким оят ва ҳадиснинг мазмунига мувофиқ амал қилса, Худойи таъоло унинг гуноҳини кечади, киром ул-котибин унинг номайи аъмол китобини очиб, ёмон ишларини ўчиради ва ёмон ишлари ўрнига яхши ишларни ёзади. Чунончи, Ҳақ таъоло буюради: «Кимки тавба қилса, иймон келтирса, яхши амалларни қилса, бас, Аллоҳ уларнинг ёмонликларини яхшиликларга айлантиради». Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Ан-надаму тавбатун» (Пушаймонлик тавбадир).

Масъала. Сўрадиларки, тавбаи насуҳ нимадир? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳини муборак қилсин, руҳлари муқаддас бўлсин — айтдилар: «Тавбаи насуҳнинг учта белгиси бор: биринчиси шуки, нимаики Аллоҳнинг ризолигига хилоф бўлса, дарҳол ундан қайтишдир. (Ат-тавбату қатъун фи-л-ҳоли). Иккинчиси шуки, гафлат билан, бефармонлик билан ўтган ва беҳуда зое бўлган вақтларига доимо пушаймон бўлишдир. (Аннадаму ало мо мазо). Учинчиси шуки, қайта гуноҳ қилмасликка азм ва жазм қилишдир. (Ал-азму ан ло аъуда илайҳи абада).

ИРОДАТ ВА МУРИДНИНГ СИФАТЛАРИ ҲАҚИДА

(Иккинчи бобдан)

Билгинки, иродат бирор кишига нисбатан пайдо бўладиган кўнғил истагидир. Бу иродат улуғ давлатдир ва барча саодатларнинг калитидир.

Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Мурид ўз Шайхининг талаби билан машғул бўлиши, бу азизнинг хизматида маҳкам туриши, унинг тасарруфига ўзини таслим қили-

ши зарур». Муридда пирнинг ризолигига қарши заррача ҳаракат содир бўлмаслиги шарт. Агар пирнинг кўнгли заррача озор топса, муриднинг барча риёзатлари йўққа чиқади. Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Ҳар муридким Шайхнинг назаридан қолса, унинг ишлари шундай бузиладики, бошқа ҳеч қандай шайх унинг ишини созлай олмайди, у гўёки палағда бўлган тухумга ўхшаб қолади. Агар оламнинг барча товуклари тўпланиб бу тухумни созламоқчи бўлсалар ҳам, созлай олмайдилар ва ундан ҳеч қандай жўжа чиқмайди».

МУРИДНИНГ ШАЙХГА МУҲТОЖЛИГИ ҲАҚИДА

(Учинчи бобдан)

Билгинки, муриднинг шайхга муҳтожлиги кўпдир ва ҳеч мурид шайхсиз бу йўлдан юролмайди. Чунончи, Мусо алайҳис салом пайғамбарлигига қарамасдан, ўн йил давомида Шуъайб алайҳис саломнинг хизматларини қилдилар. Шундагина Ҳақ билан сўзлашиш шарафига ноил бўлдилар.

Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Муриднинг комилу мукаммал шайхга эҳтиёжи кўпдир». Бу йўлда манзиллар ва шубҳали ишлар кўп ва доvonлар сон-саноксиздир. Кимки бу йўлга мушкулотларни ҳал қилувчи ва шубҳаларни дафъ этувчи шайхсиз қадам қўйса, шубҳалар тўрига илиниб, ҳалокатга маҳкум бўлади.

ЗИКР ТАЪЛИМИ ВА УНИНГ ОДОБЛАРИ ҲАҚИДА

(Тўртинчи бобдан)

Билгинки, зикр (ёдлаш) банданинг Ҳақ таъолога муҳаббатидир. Ҳар банда Худони яхши кўрса, уни кўпроқ зикр қилади. Чунончи, Расул алайҳис салом: «Кимки бирор нарсани яхши кўрса, унинг зикрини

кўпроқ қилади», — деган эдилар. Худойи таъоло Қуръони каримнинг кўп жойида: «Йа аййухал лазина оману-зкурруллоҳа зикран касирон» («Эй иймон келтирган зотлар, Аллоҳни кўп зикр қилинглар»), дейди.

Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Кўп зикр шундай зикрки, у узилишсиз пайдар-пай бўлади. Зикрда ҳеч қачон рафлатга йўл қўйилмаслиги керак. Пайғамбар алайҳис салом: «Зикрларнинг афзали «ло илоҳа иллаллоҳ», — деган эдилар. Хожাগон — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — дил зикрини тавсия қилганлар. Бу зикр Абу Бакр Сиддиқдан — Аллоҳ ундан рози бўлсин — асрлар оша Хожай Бузрук — Хожа Абдулҳолиқ Фиждувонийга етиб келди, бу давлат улардан бизга етди ва у то Қиёмат боқий қолади».

Расул алайҳис салом буюрадилар: «Ҳар бир нарсага сайқал берувчи бор, қалбнинг сайқалловчиси эса Аллоҳнинг зикридир».

Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Дил зикрининг тўртта шарти бор: биринчиси шуки, шайх қайси тартибда ўргатган бўлса, зикрни шу тартибда айтади, натижада «азкуркум» (Сизларни ёдлайман) сўзининг гулидан мева ҳосил бўлади. Иккинчиси шуки, луқмада эҳтиёт бўлади, шубҳали луқма дилни қорайтиради, қорайган дилдан эса зикр ҳосили чиқмайди»¹.

ШАЙХНИНГ МАРТАБАЛАРИ ВА СИФАТЛАРИ ҲАҚИДА

(Бешинчи бобдан)

Билгинки, бу йўлнинг ҳар бир йўловчисига — Аллоҳ уларга муваффақиятлар ато қилсин — ҳақиқий йўлбошчига эргашмай чора йўқ, чунки бу йўлнинг манзили мақомларида довону қийинчиликлар кўпдир. Йўлни билувчи шайхсиз бу йўлдан юриб бўлмайди. Ҳақ таъоло Хизр алайҳис саломни шайх мақомида,

¹ Қўлёзмада қолган иккита шарт келтирилмаган.

Мусо алайҳис саломни эса муридлик мақомида тутиб, илми ладунний таълимини берди.

Расулуллоҳ айтадилар: «Аш-шайху фи-қавмиҳи к-аннабий фи умматихи» («Ўз қавми ичидаги шайх уммат ичидаги пайғамбар кабидир»). Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — айтадилар: «Расулуллоҳнинг ҳадисларига мувофиқ, мурид барча ҳолатда ҳам пирга мухтождир».

ДАРВЕШЛИК ЙЎЛИНИНГ ОДОБЛАРИ ҲАҚИДА

(Олтинчи бобдан)

Билгинки, дарвеш одобларидан бири шуки, шайхнинг хизмати учун қаттиқ саъю-ҳаракат қилиши, токи шайх хизматининг ҳуқуқларини бирор дақиқа ҳам зое қилмаслиги керак, агар у хизматда нуқсонга йўл қўйса ва бундан пир кўнглига заррача ғубор кўнса, мурид йўли бутунлай бекилади. Яна бири шуки, кўз очиб юмгунча вақтда ҳам силоҳсиз бўлмаслиги керакки, Расул алайҳис салом айтадилар: «Ал-вузуу силоҳ ул-мўъминина», яъни таҳорат мўъминларнинг силоҳи (яъни, қуроли) ва шайтоннинг душманидир. Инсу жинлардан ниҳоний душманлар жуда кўпдир. Қуроли бўлинг, токи ўзингизни ҳалокатга ташламанг». Демак, доимо таҳоратли бўлмоқ бу йўлнинг зарурий ишлари жумласидандир. Яна бири шуки, таҳорат қилгач, икки рақъат «шукри вузув» (таҳорат шукри) намозини ўташ зарур.

ЗУҲД ВА ТАҚВО ҲАҚИДА

(Еттинчи бобдан)

Билгинки, бу йўлнинг юрувчиси бу дунёнинг ишларидан юз ўгириши, охират ишлари билан бутунлай машғул бўлиши лозим. Чунончи, Ҳақ таъоло буюради: «Кимки охиратни хоҳласа, бас, у зуҳду тақвога амал қилсин». Расулуллоҳ айтадилар: «Аз

зоҳидуна мулук ул-охирати», яъни зоҳидлар охиратнинг подшоҳларидурлар.

Масъала. Сўрадиларки, зуҳд нимадир? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин—буюрадилар: «Зуҳд уч ҳарфдан иборат бўлиб, ҳар бир ҳарфи бир маънога эгадир. «З»ни дунё зийнатидан, «Ҳ»ни ҳаво (беҳуда эҳтирос)дан, «Д»ни дунёдан олганлар. Демак, мурид дунё зийнатларидан бутунлай юз ўтириши, ҳавони ўз қадамлари остида топташи, дунёдан эса бутунлай қўл ювиши керак. Аслида зуҳд шундайки, дунёнинг тамоми моли унинг қўлида бўлса ҳам, дилида бу молу дунёга заррача меҳр қўймайди. Бундай киши етук кишидир. Унинг моли диндур.

ФИКРЛАРНИ ТАНИШ ВА УНИНГ ОДОБЛАРИ ҲАҚИДА

(Саққизинчи бобдан)

Билгинки, хавотир (фикрлар) деб ҳар хил ўй-хаёлларнинг одамнинг кўнглидан ўтишига айтилади. Бу тўрт қисм бўлади: раҳмоний (илоҳий), малаконий (фаришталарга хос), нафсоний (жонга хос) ва шайтоний. Раҳмоний хотирнинг аломати рафлатдан огоҳлик топишдир, малаконий хотирнинг белгиси тоатга тарғиб этишдир. Нафсоний хотирнинг аломати шаҳватга берилишдир, шайтоний хотирнинг аломати маъсият билан безанишдир. Демак, хавотирни таниш саодатга етиш сабабидир.

Масъала. Сўрадиларки, хавотирни таниш нима билан ҳосил бўлади? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Биринчиси шуки, таниш юз бериши учун таҳоратли бўлиш лозим. Ботин таҳорати, яъни кўнгли поклигининг шартлари кўпдир. Чунончи, ҳаром қилинган нарсаларни кўришдан кўз пок бўлиши, вийбатларни ва ёлғонларни гапиришдан тил пок бўлиши, ҳаром овозларни эшитишдан қулоқ пок бўлиши, шариатда уш-лаш мумкин бўлмаган нарсаларни ушлашдан қўл пок бўлиши, бориш мумкин бўлмаган жойга боришдан

қадам пок бўлиши. Бу беш таҳорат юзага келса, демак, ботин таҳорати мукаммал бўлган бўлади.

Бу шартлардан яна бири шуки, ҳалол луқма ейиш, озгина ейиш, аммо Ҳақ ёди билан ейиш. Бошқаси эса Қуръонни тафаккур билан ўқиш, кечаси туриш, саҳарда зорланиш ва кундузи яхши кишилар билан суҳбат қуришдир.

ДИЛНИНГ САЛОМАТ БЎЛИШИ ҲАҚИДА

(Тўғқизинчи бобдан)

Билгинки, дилнинг саломат бўлиши Ҳақ таъоло рози бўлмаган нарсалардан узоқ бўлишки, эртага соғлом дилдан ўзга ҳеч нарса ёрдам бермайди. Расулulloҳ айтадилар: «Инсон жасадида бир парча гўшт бор, агар у саломат бўлса, бошқа аъзолар ҳам саломат бўлади, агар у бузилса, бошқа аъзолар ҳам бузилади. Огоҳ бўлингки, бу дилдир».

Масъала. Сўрадиларки, бемор дилнинг давоси нима? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадиларки: «Унинг давоси шуки, уларнинг суҳбатига интилади. Уларнинг хизматида туради. Уларнинг айтганини қабул қилиб, машойихлар ҳузурида бўлади. Шундагина унинг дилидан дунёга бўлган муҳаббат кетади. Расулulloҳ айтадилар: «Ўлим келмасидан аввал унга тайёргарлик кўринглар».

САБР ВА РИЗО ҲАҚИДА

(Ўнинчи бобдан)

Билгинки, сабр нафс (жон)ни ҳавойи (яъни эҳтирос)лардан тиймоқдир. Чунончи, Худойи таъоло буюради: «Пайғамбарлардан бўлган азм эгалари сабр қилгани каби сабр қилгин». Пайғамбарлар балоларга сабр қилганлар.

Масъала. Сўрадиларки, сабрли банданинг аломатлари қандай? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Аломати учтадир.

Биринчиси халқдан унга заҳмат етса, бунга эътибор қилмайди, ҳеч кимга айтмайди, чунки айтиш Ҳақ таъолодан шикоят қилишдир. Иккинчиси, кўнгилда ҳам эътироз қилмайди. Учинчиси, бадавлат киши моли билан қандай фахрланса, у бошига келган ба-лога шундай фахрланади».

Расулуллоҳ буюрадилар: «Ал мавту туҳфат ул-мўъминин», яъни ўлим мўъминнинг туҳфасидир. У дунё бу дунёдан яхшироқдир. Демак, нечун мен у дунёдан қочайин?»

Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Ризо бу — шодликдир, яъни Ҳақ таъоло томонидан балолар ва кулфатлардан ни-маики етса, бунга хушнуд бўлади. Ва кўнглимиз бу балоларга қарши эътироз қилмайди, чунки, балолар дўстан келгандир».

МУҲАББАТ ВА САДОҚАТ ҲАҚИДА

(Ўн биринчи бобдан)

Билгинки, дил ибодати муҳаббатдир. Чунончи, Ҳақ таъоло буюради: «Агар сизлар Аллоҳни севсаларин-гиз, бас, менга тобеъ бўлинглар, шунда Аллоҳ ҳам сизларни севади».

Расулуллоҳ айтадилар: «Кимки Аллоҳнинг Расу-лини сева, Аллоҳ ҳам уни севади».

Уйқу Аллоҳ дўстларига ҳаромдир.

Байт:

Ҳаббаба лил-муҳибби кайфа яном,
Кулла навмин ала-л-муҳибби ҳаром.

Таржимаси:

Аллоҳни севган киши қандай ухлаши мумкин,
Севувчи учун ҳар қандай уйқу ҳаромдур.

Масъала. Сўрадиларки, муҳаббатнинг асл ҳақи-қати нимадир? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрдилар: «Муҳаббатнинг ҳақиқати шундаки, маҳбубнинг муҳаббати муҳибга

нисбатан шу даражада ғалаба қиладики, унинг барча сифатлари маҳбубнинг мушоҳадасида бутунлай фоний бўлади ва муҳиб учун ўзининг сифатларидан ҳеч бир хабар қолмайди. Маҳбубдан муҳибга етган ҳар қандай аламу заҳмат унинг учун улuf тухфага айланади».

ТАФВИЗ ВА ТАСЛИМ ҲАҚИДА

(Ўн иккинчи бобдан)

Билгинки, тафвиз ўз ишини Ҳаққа топширишдир. Чунончи, Ҳақ таъоло буюради: «Ва уфаввизу амри иллаллоҳи инналлоҳа басийрун би-л-ибод», яъни ўз ишларимни Аллоҳга топширдим, Аллоҳ ўз бандаларини кўриб турувчидир.

Масъала. Сўрадиларки, тафвиз ва таслим нимадир? Шайх — Аллоҳ руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: келмаган нарсага чора кўришни танлашдир, яъни қазо келмасдан бурун рози бўлиб туришдир. Таслим эса, ҳали келмаган нарсага эътироз билдиришдан қўл тортишдир, яъни бандага келган ҳар қандай ҳукм ва қазога на зоҳирда ва на ботинда эътироз билдирмайди.

ШУКР ВА ТАВАККУЛ ҲАҚИДА

(Ўн учинчи бобдан)

Билгинки, неъматларнинг шукри шундайки, бу неъматлар учун Аллоҳнинг фармонларига амал қилишда осий бўлмайди.

Масъала. Сўрадиларки, таваккул нимадир? Шайх — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин — буюрадилар: «Таваккул шундайки, барча ишлардан банда чораю тадбирни тарк қилади, ўз ишларининг чорасини Аллоҳга топширадики: «Ман ятаваккалу алаллоҳи фаҳува ҳасбуҳу», яъни кимки Аллоҳга таваккул қилса, бас, Аллоҳ уни ҳимоя қилувчидир».

Ҳожа Абдулҳолиқнинг вафотлари яқинлашганда ўз яқинларидан тўрт кишини ўз ишини давом этти-

ришга лойиқ деб топдики, улар халқни Ҳаққа даъват этиш билан машғул бўдилар. Ҳазрати Хожанинг вафотлари олти юз ўн етти милодийда юз берди.

ЛУҒАТ ВА ИЗОҲЛАР

А

Ави — кўмак, ёрдам

Алад-давом — доимий, бардавом

Алайҳир-рахма — унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин

Ала қадр ит-тоқат — куч етган миқдорда

Ала ҳоза-л-қиёс — шунга қиёсан

Анола руҳаҳу-р-ризвон — Аллоҳ руҳини жаннатта
ноил этсин

Асфал ус-софилийн — чуқурларнинг чуқури, яъни
дўзах

Ахлоқи замима — ёмон хулқлар

Ахлоқи ҳамида — яхши хулқлар

Аҳли тақарруб — Аллоҳга яқин кишилар

Б

Баргузида — танланган

Ба қадри мо тайассаруллоҳ — Аллоҳ муяссар
қилган миқдорда

Баҳо ул-Ҳақ ва-д-Дин — Баҳоуддин Нақшбанд

Бebизоат — камбағал

Билод — мамлакатлар, шаҳарлар

В

Валлоҳу аълам би-с-савоб — Аллоҳ тўғрилигини
билувчи роқ

Д

Даргоҳи Яздоний — Илоҳий даргоҳ

Дари жаннат — жаннат эшиги

Дигар — бошқа

Дола — далолат қилувчи

Дори фоний — ўткинчи дунё

Дори боқий — абадий дунё
Духул ва хуруж — кириш ва чиқиш

Ж

Жавомий ул-калим — барча маъноларни ўзида мужассамлаштирган китоб ёки ибора

З

Зикри алониййа — зикрни овоз чиқариб айтиш
Зикри лисоний — тил билан айтиладиган зикр
Зикри хафий ёки хуфийа — зикрни махфий айтиш
Зикри қалбий — зикрни қалбда айтиш
Замири мунир — равшан қалб

И

Ибтидои ҳол — ботин, авлиёлик илмининг бошланиш даври
Ижмол — қисқача, мухтасар
Изади Субҳоний — пок Парвардигор
Ила йавмина ҳозо — ҳозирги бизнинг кунгача
Илиййин — энг олий жаннат
Илми ладунний — Аллоҳ томонидан устозсиз бериладиган илм
Инда-л-Ҳақ ва-л-халқ — Аллоҳ ва халқ олдида
Инкисор — эзилиш, руҳан тушиш
Иртибот — алоқа
Иститоат — куч, қувват
Иштирол — машғул бўлиш
Иқомат этмак — бир ерда муқим турмоқ, яшамоқ

К

Казо фи-л-Авориф — «Авориф» китобида шундай (ёзилган)
Килк — қалам
Кушоянда — очувчи

М

Мазмум — ёмон, ёқимсиз нарса

Макшүф бўлмоқ — кашф бўлмоқ, ошкор бўлмоқ
Мафҳум — фаҳмланган
Маъзарат — узр сўраш
Муваффиқ — муваффақиятга етказувчи
Мудовамат — бир ишни давомли қилиш
Мужодала — жанжал, тортишув
Мулозамат қилмоқ — бирор кишининг хизма-
тида бўлмоқ.

Муршиди рашид — ҳақиқий пир
Мутаважжих бўлмоқ — диққатини қаратмоқ, бир
ишга юзланмоқ

Мутобаъат — тобеълик
Муштамил бўлмоқ — ўз ичига олмақ
Муқарраб — яқин
Муқтадойи вақт — давр пешвоси
Муҳаққиқлар бурҳони — ҳақиқатга етганларнинг
ҳужжати

Муҳофазат — асраш, сақлаш

Н

Наммом — чақимчи
Нафасни сақламоқ — нафасни ичга ютмоқ
Нафйу исбот — ло илоҳа иллаллоҳ калимасини
такрорлаш
Ниййати содиқа — тўғри нийят

О

Осор — таъсирлар
Ошуро — муҳаррам ойи, Имом Хусайннинг ўлди-
рилиши муносабати билан ўтадиган таъзия кунлари

П

Пушида — яширилган, ёпилган

Р

Раввадаллоҳу руҳаҳу — Аллоҳ унинг руҳини шод
қилсин

Раҳимаҳумуллоҳ — Аллоҳ унга раҳм қилсин

Раҳматуллоҳи алайҳ — унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин

Раҳматуллоҳи алайҳим ажмаъин — уларнинг ҳаммасига Аллоҳнинг раҳмати бўлсин

Раҳо қилмоқ — бўшатмоқ, қўйиб юбормоқ

Рубубийят — илоҳийлик

С

Савмаъа — масжид

Саллаллоҳу алайҳи васаллам — Унга Аллоҳнинг дуою саломлари бўлсин

Симоъ — куй, ашула ва мусиқа эшитиш билан ўтадиган зикр

Сифоти башарий — одамлик сифатлари

Сифоти замима — ёқимсиз сифатлар

Сифоти малакий — фаришталик сифатлари

Сифоти ҳамида — ёқимли сифатлар

Солик — тариқат йўлида юрувчи

Т

Табъийят — тобеълик

Тамма каломуҳу — унинг сўзи тугади

Тамкин бўлмоқ — бир ерда қарор топмоқ, кўнглини тиндирмоқ

Тафзийл — устун бўлиш

Тафсил — тўлиқ, мукаммал

Тафҳим — тушунтириш

Тақобул — муқобил, қарама-қарши

Тақсир — қусур, нуқсон

У

Убур кунанда — ўтувчи

Улуми зоҳир ва ботин — дунёвий ҳамда тариқат илмлари

Улуҳийят — илоҳийлик

Усул ва фуруъ — фикҳ (ҳуқуқ)шуносликнинг соҳалари

Ф

Фарзанди маънавий — тариқат йўлидаги фарзанд

Фарсах — масофа ўлчови, бир фарсах 6—7 км.га тенг

Фикҳ — ислом ҳуқуқшунослиги

Х

Хайру шарр — яхши ва ёмон

Хоки мазаллат — хорлик тупроғи

Ш

Шайхи кибор — улуғ шайх

Шитобон — шошган ҳолда

Қ

Қаддасаллоҳу арвоҳаҳум — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин

Қаддасаллоҳу таъоло руҳаҳу — Аллоҳ таъоло унинг руҳини муқаддас қилсин

Қаддасаллоҳу таъоло руҳаҳу-л-азиз — Аллоҳ таъоло унинг азиз руҳини муқаддас қилсин

Қазо — қозилик

Қалил — оз

Қарйа — қишлоқ

Қуддиса сирруҳу — унинг сири муқаддас бўлсин

Қуддиса сирруҳ-л-олий — унинг олий сири муқаддас бўлсин

Қудсий кашфлар — муқаддас кароматлар

Қурб — яқинлик

Ғ

Ғайбат — ғойибда бўлиш, ўздан кетиш, ҳушини йўқотиш

Ғарази саҳиҳа — тўғри, ҳақиқий мақсад

Ҳ

Ҳаводисот — ҳодисалар

Ҳафаза — амалларни ёзувчи икки фаришта

Ҳол илми — ботин, авлиёлик илми

МУНДАРИЖА

Миллий кадриятларимизни тиклаш йўлида (М. М. Хайруллаев)	3
Хожа Абдулолиқ Фиждувоний (М.Ҳасаний, М.Раззоқова) . .	5
Хожа Абдулолиқ Фиждувоний ҳақида маноқиб, мақомот, тазкира	13
Хожа Абдулолиқ Фиждувоний таснифотларидан	93
Луғат ва изоҳлар	122

**ХОЖА АБДУЛХОЛИҚ
ФИЖДУВОНИЙ**

Рассом У. Солиҳов
Техник муҳаррир Т. Харитоновна
Мусаҳҳих Ш. Мақсудова

Теришга берилди 28.03.03. Босишга рухсат этилди 23.05.03. Қороз формати 84 × 108^{1/32}. Офсет босма усулида босилди. Шартли босма т. 6,72. Нашр т. 4,8. Тиражи 3000. Буюртма № 31. Баҳоси шартнома асосида.

«Ўзбекистон» нашриёти, 700129, Навоий, 30. Нашр №39-2003.

Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигининг Тошкент китоб-журнал фабрикасида чоп этилди. 700194, Юнус-Обод даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй.